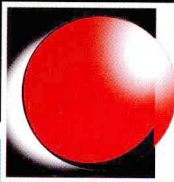

Vol. 3, No.10 mar-apr. 2006

Japan
Watch
Project

โครงการสันติไมตรี ไทย-จีน

泰 中 友 誼

NEWSLETTER JAPAN WATCH PROJECT

“ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น
ยุคหลังฟองสบู่แตก
: ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง”

- Japan's Interventionist : The Role of the MAFF
- เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย

ISSN 1905-0526

สารบัญ

ส่วนที่ 1 รายงานการวิจัยโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

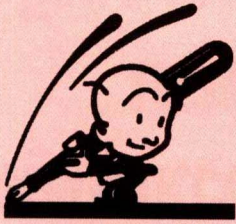
- ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นยุคหลังพองสบู่แตก
: ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง 4
โดย ไชยวัฒน์ คำชู

ส่วนที่ 2 บทความที่น่าสนใจ

- ค้นความคิด
Japan's Interventionist State : The Role of the MAFF 21
โดย เอกสิทธิ์ หนูนุกัถ์
- เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย 25
โดย ศิริพร วัชชวัลคุ

ส่วนที่ 3 รอบรู้เรื่องญี่ปุ่น

- ตามรอยตะวัน สารพันเรื่องน่าอ่าน 30
โดย ภาณุภาค รักชาติยิ่งชีพ
- ตะลุยแดนปลาติบ 40
โดย ภาณุภาค รักชาติยิ่งชีพ
- J-Culture 47
โดย สุรเดช คล่องมงคล
- J-Quiz 49
แปลและเรียบเรียงโดย สุรเดช คล่องมงคล

Editorial.....

กากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างกว่า 40,000 ราย ใน 33 ประเทศทั่วโลก โดยบีบีซี เวิร์ล (BBC World Service) ของอังกฤษ และมหาวิทยาลัยแมริแลนด์ (The University of Maryland) ของสหรัฐฯ ในช่วงระหว่างเดือนตุลาคม 2005 ถึงเดือนมกราคม 2006 พบว่า “ญี่ปุ่นถือเป็นชาติที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อโลกมากที่สุด”

ข้อความข้างต้นที่ได้คัดมาจกส่วนหนึ่งของ Koizumi Cabinet E-mail Magazine No.222 February 16, 2006 นี้ มีนัยยะที่สนใจบางประการซึ่งถือได้ว่ามีควมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของจดหมายข่าวนี้เป็นอย่างยิ่ง

หากลองพิจารณาถึงบริบทของสังคมไทยในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา คงเป็นไปได้ที่คนไทยจะปฏิเสธถึงผลสำรวจดังกล่าว เพราะบทบาทของญี่ปุ่นที่มีต่อเรานั้นนับได้ว่ามหาศาลเหลือคณาเลยทีเดียวกแต่คำถามที่น่าสนใจอย่างยิ่งก็คือ เรามีความเข้าใจต่อประเทศที่มีอิทธิพลกับเราถึงขนาดนี้มากน้อยเพียงใด และเพียงพอหรือไม่ที่จะใช้สิ่งที่เรามีอยู่นั้นในการอยู่ร่วมกันอย่างรู้เท่าทันกับชาติที่มีอิทธิพลในทางบวกต่อโลกมากที่สุดท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทวีความรุนแรงขึ้นทุกวัน

ปรัชญาที่สำคัญประการหนึ่งของจดหมายข่าวนี้อีกคือ การเผยแพร่องค์ความรู้อันเกี่ยวข้องกับญี่ปุ่น เพื่อให้เราได้มีโอกาสเรียนรู้ประเทศที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อสังคมไทยมากขึ้น ซึ่งไม่ว่าเราจะรู้จักและเข้าใจประเทศอันทรงอิทธิพลนี้เพียงใด คงไม่ใช่เรื่องที่น่าเสียเวลาแต่ประการใดหากเราจะเรียนรู้พวกเขาเพิ่มขึ้นไปอีก

สุรเดช คล่องมงคล
บรรณาธิการ
จดหมายข่าว โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น
มีนาคม 2549

(ภาพปกจาก www.dn.kiev.ua/politic/world/Japan.html)

(ภาพปกหลังจาก www3.tky.3web.ne.jp/~edjacob/vending.html)

Research.....
Report.....

ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น ยุคหลังฟองสบู่แตก : ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง*

โดย ไชยวัฒน์ คำชู

๗ านวิจัยเรื่องนี้เริ่มต้นข้อเท็จจริงที่ว่า ถึงปลายทศวรรษที่ 1980 ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นเป็นระบบทุนนิยมที่มีลักษณะแตกต่างไปจากระบบทุนนิยมของประเทศกลุ่มแองโกล-อเมริกันในแง่ของสถาบัน (Institutions เช่น กฎระเบียบ การจัดองค์กรธุรกิจ บรรทัดฐาน ค่านิยม หรืออุดมการณ์ที่กำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล) บทบาทของรัฐและน้ำหนักของความเป็นชาตินิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Nationalism) ชาลเมอร์ส จอห์นสัน (Chalmers Johnson) นักเศรษฐศาสตร์การเมืองชั้นนำด้านญี่ปุ่นคนหนึ่งของสหรัฐฯ เรียก ระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นว่าเป็น ‘Capitalist Developmental State’ หรือ ‘State-Guided Market System’ ในขณะที่เรียกระบบเศรษฐกิจการเมืองของสหรัฐฯ ว่าเป็น ‘Capitalist Regulatory State’ หรือ ‘Market-Oriented State’ มีความหมายว่ารัฐและบริษัทในญี่ปุ่นเข้ามาแทรกแซงในตลาดอย่างแข็งขันเพื่อเสริมสวัสดิการของผู้ผลิต (Producer Welfare) และความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ (International Competitiveness) ในขณะที่ประเทศสหรัฐฯ มีระบบซึ่งอาศัยตลาดเป็นสำคัญ ซึ่งมุ่งให้เกิดประสิทธิภาพและสวัสดิการสูงสุดสำหรับผู้บริโภค (Maximization of Customer Welfare) ยกเว้นในเรื่องการทหาร

* สรุปผลงานวิจัยเรื่อง “ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นหลังฟองสบู่แตก : ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก สกว.
โดย ไชยวัฒน์ คำชู

“...จนถึงปลายทศวรรษที่ 1980 ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นเป็นระบบทุนนิยมที่มีลักษณะเป็น ‘State-Guided Market System’ ที่รัฐและบริษัทในญี่ปุ่นเข้ามาแทรกแซงในตลาดอย่างเข้มข้น เพื่อเสริมสวัสดิการของผู้ผลิต (Producer Welfare) และความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ (International Competitiveness) ต่างจากระบบเศรษฐกิจการเมืองของสหรัฐฯ ที่มีลักษณะเป็น ‘Market-Oriented State’ ที่อาศัยตลาดเป็นสำคัญ ซึ่งมุ่งให้เกิดประสิทธิภาพและสวัสดิการสูงสุดสำหรับผู้บริโภค (Maximization of Customer Welfare)...”

ลักษณะสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นแตกต่างจากของระบบทุนนิยมแองโกล-อเมริกันอีกประการหนึ่ง คือ ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างรัฐบาลกับธุรกิจ และระหว่างธุรกิจกับธุรกิจด้วยตนเอง ด้วยเหตุนี้ ไมเคิลเจอร์แลค (Michael Gerlack) นักวิชาการอเมริกันจึงเรียกรูปแบบระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นว่าเป็น ‘ทุนนิยมสัมพันธ์มิตร’ (Alliance Capitalism) ในขณะที่นากะทานิ อิวาโอะ (Nakatani Iwao) นักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของญี่ปุ่นเรียกว่า ‘ทุนนิยมเครือข่าย’ (Network Capitalism) อุลริเก เชิดเด (Ulrike Schaeede) นักวิชาการชาวอเมริกัน เชื่อสายเยอรมนี เรียกว่า ‘ทุนนิยมร่วมมือ’ (Cooperative Capitalism) มารี อันคอร์โดกี (Marie Anchordoguy) ผู้เชี่ยวชาญเรื่องเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นชาวอเมริกัน เรียกว่า ‘ทุนนิยมแบบคอมมูน’ (Communitarian Capitalism) หรือ โคโซ ยามามูระ (Kozo Yamamura) นักวิชาการชาวอเมริกัน เชื่อสายญี่ปุ่น เรียกว่า ‘ระบบทุนนิยมแบบไม่เสรี’ (Non-Liberal Capitalism)

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า ในระยะยาวแล้ว ประเทศที่ก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมทุกประเทศมักจะมีแนวโน้มเอียงไปสู่วิถีทางที่เหมือนกันในการผลิตและจัดการกับ

วิถีทางเศรษฐกิจในแง่ของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในประเทศ ทั้งนี้เพราะการแข่งขัน การเลียนแบบ การแพร่กระจายของแบบอย่างที่ดี (Diffusion of Best Practice) เช่น บรรษัทภิบาล (Corporate Governance) การขยายตัวทางการค้าและการเคลื่อนย้ายทุน (Capital mobility) อันเป็นผลของกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ในที่สุดแล้ว จะนำไปสู่สภาพการณ์ที่เรียกว่า “Convergence” ข้ามชาติ ในด้านโครงสร้างของระบบผลิต ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ สังคมและเศรษฐกิจภายในแต่ละประเทศตามทฤษฎี Convergence โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคหลังสงครามเย็นและการขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์สำคัญเพื่อประเมินว่า ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นนับตั้งแต่หลังฟองสบู่แตกเมื่อต้นทศวรรษที่ 1990 ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่จะสนับสนุน “Convergence Theory” หรือไม่ และเพื่อสำรวจว่าส่วนใดของระบบเศรษฐกิจการเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงและส่วนใดที่มีความต่อเนื่องเพราะเหตุใด และจะมีนัยยะอย่างไรต่อประเทศไทย

ทั้งนี้จะพิจารณาประเด็นสำคัญ 2 ประเด็นคือ

(1) วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษที่ 1990 ที่เป็นผลให้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจประสพภาวะชะงักงันและแรงกดดันจากการแข่งขันในกระแสโลกาภิวัตน์ ผลักดันให้เกิดข้อเรียกร้องและความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ และการปรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ สังคมและเศรษฐกิจของญี่ปุ่น อันเป็นโครงสร้างเชิงสถาบันที่รองรับการพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา

(2) การเมือง ประชาธิปไตยและการเลือกตั้งแบบญี่ปุ่นยังคงเปิดโอกาสให้กลุ่มที่ได้รับผลกระทบและไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงสามารถถ่วงรั้งหรือกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสถาบัน และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ สังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นโดยทำให้ระบบเศรษฐกิจของญี่ปุ่นมีการปรับเปลี่ยนแตกต่างไปจากเดิม แต่ก็มิได้เดินตามรูปแบบของระบบทุนนิยมแบบแองโกล-อเมริกันทั้งหมดได้หรือไม่

ผลการวิจัยค้นคว้าทั้งจากข้อมูลที่เป็นเอกสารและข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักวิชาการญี่ปุ่นเกี่ยวกับทัศนะที่มีต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นได้ข้อสรุปโดยสังเขป ดังนี้

ลักษณะของระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นโดยสังเขปนั้นได้ช่วยให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจอย่างงดงามในช่วงสี่ทศวรรษแรกของยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนทำให้ผู้คนจำนวนหนึ่งทั้งที่เป็นนักวิชาการและผู้ปฏิบัติในหลายประเทศ ต้องการลอกเลียนรูปแบบของระบบเศรษฐกิจการเมืองบางประการตามแบบอย่างของญี่ปุ่น จนอาจนำไปสู่ปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่า “Reverse Convergence” แต่หลังจากเศรษฐกิจฟองสบู่แตกเมื่อต้นทศวรรษที่ 1990 แล้ว

ความมั่นใจที่แม้แต่คนญี่ปุ่นเองจำนวนมากเคยมีต่อสถาบันต่างๆ ของระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่นเริ่มเสื่อมถอยลง มีคนญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งนักวิชาการญี่ปุ่นบางคนเริ่มเชื่อว่าหากญี่ปุ่นเปลี่ยนระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่นให้เป็นแบบแองโกล-อเมริกัน จะทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นมีประสิทธิภาพและสามารถแข่งขันได้ดีขึ้น และรัฐบาลจะมีความรับผิดชอบมากขึ้นต่อประชาชนผู้ออกเสียงเลือกตั้งที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจซบเซาอย่างยาวนานนับเป็นเวลากว่า 10 ปี

ผู้ที่เสนอให้มีการปฏิรูประบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นมักจะมีความเห็นตรงกันว่า การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจหลังฟองสบู่แตกแบบค่อยเป็นค่อยไป (Gradualist Approach) หรือแก้ไขแบบทำไปทีละเรื่อง (Piecemeal) เช่น เรื่องการประกันสถาบันการเงิน การลดภาษีอุปโภคบริโภค และการอัดฉีดงบประมาณสำหรับงานก่อสร้างสาธารณะเพื่อการกระตุ้นเศรษฐกิจนั้นจะไม่ได้ผลที่ยั่งยืน เพราะภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในทศวรรษที่ 1990 นี้ ไม่ได้เกิดขึ้นตามวัฏจักรขึ้นลงของเศรษฐกิจ (Cyclical Phenomenon) เหมือนดังที่ญี่ปุ่นเคยประสบในอดีต แต่เป็นเพราะญี่ปุ่นมิได้ปฏิบัติตามหลักการของแนวความคิดของนักเศรษฐศาสตร์สำนัก Neo-Classical ซึ่งยึดถือกันในตลาดเสรีที่ปลอดจากการแทรกแซงของรัฐ และเน้นที่อธิปไตยของผู้บริโภค (Consumer Sovereignty) ประกอบกับแรงกดดันให้เปิดเสรีทางการค้า (Trade Liberalization) ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

นักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำของญี่ปุ่นบางคน เช่น นากะทานิ อิวาโอะ ซึ่งได้รับปริญญาเอกทางด้านเศรษฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด

จึงเห็นว่าญี่ปุ่นควรทำลายระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบญี่ปุ่น แล้วเปลี่ยนมาใช้ระบบที่ยืดตลาดเป็นพื้นฐาน (Market-Based System) โดยเชื่อว่าสาเหตุสำคัญที่ญี่ปุ่นต้องประสบปัญหาเศรษฐกิจซบเซาอย่างต่อเนื่องเช่นนี้ เป็นเพราะความ 'อ่อนล้าของสถาบัน' (Institutional Fatigue) ทางเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่น และเห็นว่า ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างรัฐบาลกับกลุ่มอุตสาหกรรมที่เคยเกี่ยวเนื่องกันในการพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในขั้นมูลฐาน เนื่องจากเศรษฐกิจญี่ปุ่นได้พัฒนาเต็มที่แล้ว และกิจกรรมทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ ในประเทศญี่ปุ่นเรียกว่า 'สามเหลี่ยมเหล็ก' (Sei-Zai-Kan : Iron-Triangle) นอกจากนี้ ดร.นากะทานิ ยังมีความเห็นอีกว่า หากประชาธิปไตยและกลไกตลาดจะทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง การเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร (Information Disclosure) เพื่อความโปร่งใสจะต้องเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ แต่ปัญหาโดยทั่วไปของสังคมญี่ปุ่นก็คือ การปิดบังข้อมูลข่าวสารซึ่งแพร่ระบาดไปทั่วเหมือนการดื่มน้ำชา ในอดีตความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างรัฐบาลกับบริษัทเอกชนมีประสิทธิภาพในการดำเนินนโยบายการเงินและนโยบายอุตสาหกรรม จนกระทั่งเมื่อไม่กี่ปี

“...หลังจากเศรษฐกิจฟองสบู่แตกเมื่อต้นทศวรรษที่ 1990 แล้ว มีคนญี่ปุ่นจำนวนหนึ่ง ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เริ่มเชื่อว่าหากญี่ปุ่นเปลี่ยนระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่นให้เป็นแบบแองโกล-อเมริกันจะทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นมีประสิทธิภาพและสามารถแข่งขันได้ดีขึ้น และรัฐบาลจะมีความรับผิดชอบต่อประชาชนผู้ออกเสียงเลือกตั้งที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจซบเซามากขึ้นอย่างยาวนานนับเป็นเวลากว่า 10 ปี...”

ได้กลายเป็นกิจกรรมระดับโลกอย่างแท้จริง การเปลี่ยนแปลงในขั้นมูลฐานในบทบาททางเศรษฐกิจของรัฐบาล (โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการประจำที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย) จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะผลเสียทางสังคมของอุตสาหกรรมที่แสวงกำไรเกินปกติ (Rent-Seeking) ความไม่โปร่งใสของการกำหนดนโยบาย การมีกฎระเบียบมากเกินไป (Overregulation) และผลเสียหายด้านอื่นๆ ที่เกิดจาก 'ความสัมพันธ์สามเส้า' คือ มีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างนักการเมือง (พรรครัฐบาล LDP) นักธุรกิจ และข้าราชการประจำ

ที่ผ่านมาที่กาลเวลาที่เปลี่ยนไปได้ทำให้ญี่ปุ่นถูกบูรณาการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ญี่ปุ่นจึงต้องละทิ้ง 'การกระทำการลึกลับ' ที่ขัดต่อประชาธิปไตยและเศรษฐกิจแบบตลาด รวมทั้งจำเป็นต้องสร้างระบบที่เปิดเผยข้อมูลข่าวสารอย่างเต็มที่

รัฐบาลมีกฎระเบียบจำนวนมากที่ควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น ในภาคการเงินมีกฎระเบียบที่เป็นการสร้างองค์การทางเศรษฐกิจที่เป็นแบบอำนาจนิยม ภายใต้ระบบการเงินที่ได้รับการปกป้องมากเกินไป ถึงขนาดที่เรียกว่าเป็น

‘ระบบคุ้มกัน’ (Convoy System) โดยมีกระทรวง การคลังคอยควบคุมและชี้แนะ ธนาคารจะต้องคอย ใส่ใจต่อการประเมินโดยกระทรวงการคลังแทนที่ จะดำเนินการตามกลไกตลาด ในทางทฤษฎีแล้ว ความต้องการทางเศรษฐกิจของการเปิดสาขาใหม่ ควรถูกกำหนดโดยตลาด เพราะกระทรวงการคลัง มิใช่ตลาดที่จะเป็นผู้กำหนดว่าธนาคารควรมี สำนักงานสาขาที่จะเปิดได้ที่แห่ง แต่กระทรวง การคลังกลับเป็นฝ่ายตัดสินใจโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของเป้าหมายทางด้านนโยบาย ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวนี้ จึงคาดหมายได้ว่าธนาคาร จะไม่สามารถสร้างผลผลิตใหม่ทางการเงินได้ และนี่คือที่มาของความอ่อนแอของความสามารถ ของธนาคารญี่ปุ่นในการแข่งขันระหว่างประเทศ ในทัศนะของ ดร.นากะทานิ

นอกจากนี้กฎระเบียบเพื่อปกป้องภาคธุรกิจ ของญี่ปุ่นก็มีความอ่อนแอและไร้ประสิทธิภาพ เช่น ธุรกิจก่อสร้าง ธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และ ภาคเกษตรกรรม โดยที่ธุรกิจเหล่านี้ได้ตอบแทน ผลประโยชน์ให้แก่พรรครัฐบาลในรูปของการ บริจาคเงินทุนทางการเมืองและการให้คะแนน สนับสนุนตอนเลือกตั้ง แต่ก็เป็นการขัดต่อ ผลประโยชน์โดยรวมของประเทศ เพราะทำให้ญี่ปุ่น ขาดความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศ สังคมญี่ปุ่นถูกควบคุมโดยกฎระเบียบ วิธีปฏิบัติ และสถาบันทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นหลายอย่าง นอกจากนี้ ยังมีผู้เห็นว่าญี่ปุ่นต้องยุบเครือข่าย การรวมกลุ่มธุรกิจแบบ ‘Keiretsu’ ที่ ‘ปิด’ โอกาส สำหรับคู่แข่งที่ไม่ได้อยู่ในเครือข่ายของกลุ่ม และ จะต้องพัฒนาระบบการบรรษัทภิบาล (Corporate Governance) ให้มีความเป็นสากล หากญี่ปุ่น ยังไม่มีการปฏิรูปอย่างจริงจังแล้ว ดร.นากะทานิ เชื่อว่า เศรษฐกิจของญี่ปุ่นจะต้องจมปลักอยู่ใน ภาวะชะงักงันอย่างต่อเนื่องและยาวนานต่อไป

วากาสึกิ มิกิโอะ (Wakatsuki Miki) นักวิชาการชั้นนำอีกคนหนึ่งของญี่ปุ่นเห็นว่า นอกจากปัจจัยภายในประเทศแล้ว ยังมีปัจจัย ภายนอกที่เรียกร่องให้มีการปฏิรูประบบเศรษฐกิจ การเมืองญี่ปุ่น ทั้งนี้เพราะเห็นว่าสาเหตุสำคัญ ประการหนึ่งของการหดตัวลงของการเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจ เป็นเพราะญี่ปุ่นมองข้ามนัยยะสำคัญ ของการเปลี่ยนแปลงในกระบวนทัศน์เศรษฐกิจโลก (Global Economic Paradigm) นับตั้งแต่การสิ้นสุด ลงของสงครามเย็นที่กระบวนทัศน์ของโลกาภิวัตน์ ได้ขยายตัวมากขึ้นและอดีตประเทศคอมมิวนิสต์ได้ หันมาใช้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่ง ‘การแข่งขัน อย่างขนานใหญ่’ (Mega-Competition) ได้เริ่มต้นขึ้น โดยลัทธิทุนนิยมได้รับชัยชนะและกำลังดำเนินต่อไป อย่างเข้มข้น ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ภัยคุกคาม จากคอมมิวนิสต์ได้มลายหายไปเกือบหมดสิ้นแล้ว หลักการตลาดเสรี การแข่งขัน การยกเลิกหรือ ลดกฎระเบียบ (Deregulation) และการปรับ รัฐบาลให้มีขนาดกะทัดรัดลง (Small Government) อันเป็นความเชื่อของผู้นำประเทศทุนนิยมตะวันตก เช่น อดีตประธานาธิบดีโรนัลด์ เรแกน (Ronald Reagan) ของสหรัฐฯ และอดีตนายกรัฐมนตรี มาร์กาเรต แทตเชอร์ (Margaret Thatcher) ของอังกฤษ ได้ครอบงำแนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบของทุนนิยม ซึ่งญี่ปุ่นถูกวิจารณ์ว่ามีความล่าช้าในการยอมรับว่า ญี่ปุ่นจะต้องปรับตัวเองให้สอดคล้องกับกระบวนทัศน์ เศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนไป

กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งส่งผลให้เกิดการ แข่งขันกันในระดับโลกที่เข้มข้นมากขึ้น ทำให้ เป็นการยากยิ่งที่จะรักษาความสัมพันธ์อันใกล้ชิด ระหว่างนักการเมือง นักธุรกิจและข้าราชการประจำ ให้เหมือนดังแต่ก่อน นอกจากนี้ ความก้าวหน้าอย่าง รวดเร็วในเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) ได้นำไปสู่การบูรณาการทางเศรษฐกิจ

โลกมากขึ้นและได้สร้างสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีพลวัต นับตั้งแต่การสิ้นสุดของสงครามเย็น ลัทธิทุนนิยมแบบแองโกล-อเมริกันได้กลายมาเป็นมาตรฐานโลก (Global Standard) ในความเป็นจริง ไม่ว่าญี่ปุ่นจะชอบหรือไม่ก็ตาม ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับหลักการทุนนิยมแบบแองโกล-อเมริกันในหลายด้าน แนวความคิด เช่น การมี การบริหารจัดการที่ดี (Corporate Governance) และความสำคัญของผู้ถือหุ้น (Shareholder Value) ได้กลายมาเป็นหลักการชั้นนำที่สำคัญสำหรับบริษัทญี่ปุ่นในยุคของโลกาภิวัตน์ ในขณะที่ระบบของญี่ปุ่นที่ผสมผสานกฎระเบียบและการปกป้องได้ กลายมาเป็นอุปสรรคต่อภาคอุตสาหกรรม จึงส่งผลให้การยกเลิกหรือลดกฎระเบียบได้กลายมาเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในปัจจุบัน

ภาวะโลกาภิวัตน์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเหตุผลสำคัญที่สุดที่สถาบันเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นซึ่งเคยทำงานได้ดีในอดีตได้สูญเสียความมีประสิทธิภาพอย่างรวดเร็วในปัจจุบันญี่ปุ่นไม่สามารถหวังได้ว่าจะสามารถปรับตัวเข้ากับประชาคมโลกได้โดยอาศัยวิถีคิดและมุมมองเพียงแค่ว่าเฉพาะเรื่องภายในประเทศตนเอง (Inward-Looking) และมีพฤติกรรมที่ได้รับการยอมรับภายในประเทศ แต่ไม่ได้รับการยอมรับจากภายนอกประเทศได้อีกต่อไปแล้ว

ที่สำคัญคือ นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามเย็น ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1980 ญี่ปุ่นตกอยู่ภายใต้แรงกดดันจากทั่วโลกให้เปิดตลาดภายในประเทศให้กว้างขึ้น ในช่วงที่ยังมีการเผชิญหน้ากันระหว่างฝ่ายโลกเสรีกับโลกคอมมิวนิสต์ ประเทศตะวันตกไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ประเทศญี่ปุ่นมากจนเกินไป แต่ในโลกยุคหลังสงครามเย็น ประเทศตะวันตกได้เริ่มให้ความสนใจที่ญี่ปุ่น

ในฐานะประเทศที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งมาที่ความแตกต่างระหว่างระบบญี่ปุ่นกับระบบของตน ชาวอเมริกันและชาวยุโรปเริ่มเรียกร้องให้ญี่ปุ่นปฏิบัติตามอย่างวิธีการของตน บริษัทของประเทศตะวันตกเรียกร้องให้ญี่ปุ่นรับกลุ่มธุรกิจของตนเข้าสู่วงการอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น รวมทั้งชาวตะวันตกที่มีความสามารถได้เข้ามาทำงานในบริษัทญี่ปุ่น แต่ระบบการจ้างงานแบบตลอดชีพ และการจ่ายค่าตอบแทนโดยยึดหลักอาวุโส (Seniority Pay) ได้เป็นอุปสรรคต่อการจ้างมืออาชีพวัยกลางคน (Mid-Career) ซึ่งทำให้ยากต่อการจ้างชาวตะวันตกที่มีประสบการณ์ด้วยเงื่อนไขอันเป็นที่น่าพอใจของทั้งสองฝ่าย นอกจากนี้เป็นการยากสำหรับบริษัทต่างชาติที่จะได้รับการยอมรับให้เข้าสู่วงการอุตสาหกรรมญี่ปุ่น ซึ่งมีการรวมกลุ่มที่มีความผูกพันกันกันอย่างเหนียวแน่น และผ่านร้อนผ่านหนาวมาด้วยกัน รวมทั้งยังอยู่ภายใต้ระบบที่เน้นกฎระเบียบมากกว่าการแข่งขัน ด้วยเหตุนี้จึงมีแรงกดดันจากภายนอกประเทศที่ต้องการให้ญี่ปุ่นส่งเสริมให้มีการยกเลิกหรือลดกฎระเบียบให้มากขึ้น และเปลี่ยนมาใช้ระบบการบริหารธุรกิจที่ไม่มีการกีดกันชาวต่างชาติ

ภายในประเทศญี่ปุ่นเองก็มีแรงกดดันในระดับหนึ่งที่ทำให้มีการยกเลิกหรือผ่อนคลายนโยบายให้มากขึ้น อุตสาหกรรมการผลิตจึงต้องเผชิญกับการแข่งขันจากทั้งสองด้าน ด้านหนึ่งมาจากประเทศสหรัฐฯ ที่ภาคอุตสาหกรรมได้ฟื้นตัวขึ้นมาใหม่พร้อมกับค่าเงินดอลลาร์สหรัฐฯ ที่ลดลงเมื่อเทียบกับเงินเยน ซึ่งส่งผลให้ราคาสินค้าของสหรัฐฯ ถูกลงในตลาดญี่ปุ่น และราคาสินค้าของญี่ปุ่นในตลาดสหรัฐฯ แพงขึ้น และอีกด้านหนึ่งมาจากการที่ตลาดสินค้าอุตสาหกรรมของประเทศในเอเชียอื่นๆ ได้รับการสนับสนุนจากเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อรักษาความสามารถในการแข่งขัน

ด้วยเหตุนี้ ผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพในการแข่งขันสูงของญี่ปุ่นจึงได้เรียกร้องให้มีการผ่อนคลายกฎหมาย รวมทั้งให้มีการปรับปรุงประสิทธิภาพในภาคเศรษฐกิจอื่นที่มีกฎระเบียบควบคุมอย่างเคร่งครัด เช่น ภาคเกษตรกรรม ภาคการขนส่งและภาคการเงิน ซึ่งในบริบทของการแข่งขันระหว่างประเทศ กฎระเบียบดังกล่าวเป็นภาระของผู้ประกอบการอุตสาหกรรมและนักธุรกิจที่ดำเนินธุรกิจที่เน้นการส่งออก เพราะอาจถูกตอบโต้จากประเทศคู่ค้าที่เห็นว่าญี่ปุ่นยังมีการปิดตลาดสินค้าจากต่างประเทศ

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่หลังจากพองสบู่แตก ได้สร้างแรงกดดันจากทั้งภายในและภายนอกประเทศต่อรัฐบาลญี่ปุ่นให้ต้องดำเนินการปฏิรูประบบเศรษฐกิจการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งจวบจนถึงปลายทศวรรษที่ 1990 รัฐบาลญี่ปุ่นได้ดำเนินการเพื่อปฏิรูประบบเศรษฐกิจการเมืองในประเด็นที่สำคัญอันสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้ (1) การยกเลิกหรือผ่อนคลายกฎระเบียบ (2) การเปิดเสรีด้านการเงิน (Financial Liberalization) (3) การปรับโครงสร้างรัฐบาลเสียใหม่ (Government Reorganization) (4) การออกกฎหมายเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร (Information Access Law) เพื่อสร้างความโปร่งใส (5) การปรับปรุงนโยบายต่อต้านการผูกขาด (Antitrust Policy) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุน

การแข่งขันอย่างเสรีมากขึ้น (6) การปฏิรูประบบบริษัท (Corporate Reform)

การที่มีความพยายามในการปฏิรูปดังกล่าวทำให้เกิดการถกเถียงกันว่าระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นกำลังเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่เหมือนกับระบบทุนนิยมแบบแองโกล-อเมริกันหรือไม่ และอย่างไร การถกเถียงนี้สามารถแบ่งความเห็นออกเป็น 2 กลุ่มอย่างกว้างๆ คือ ทิศนะของสำนัก “Convergence” และทิศนะของสำนัก “Non-Convergence”

สำนักแรกมีความเห็นว่า ระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่น กำลังเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่เหมือนกับระบบทุนนิยมแบบแองโกล-อเมริกัน การเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดที่สุดในทิศนะของนักสังเกตการณ์และนักวิเคราะห์เหล่านี้ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับธุรกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัท และวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการว่าจ้าง (Employment Practice)

ในทิศนะของสำนัก Convergence มาตรการต่างๆ ของรัฐบาล เช่น การยกเลิกหรือลดกฎระเบียบ การเปิดเสรีด้านการเงิน การออกกฎหมายข้อมูลข่าวสารและการปรับปรุงนโยบายต่อต้านการผูกขาด ได้ทำให้อำนาจของข้าราชการประจำที่จะควบคุมการดำเนินธุรกิจของบริษัทเอกชนลดลง ทำให้ระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นตอบสนองต่อกลไกตลาดและการเรียกร้อง

“...ภาวะโลกาภิวัตน์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเหตุผลสำคัญที่สุดที่สถาบันเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นต้องเปลี่ยนแปลงวิธีคิดและมุมมองเพียงแค่ว่าเฉพาะเรื่องภายในประเทศตนเอง (Inward-Looking) รวมทั้งพฤติกรรมที่ได้รับการยอมรับภายในประเทศแต่ไม่ได้รับการยอมรับจากภายนอกประเทศด้วยการปฏิรูประบบเศรษฐกิจการเมือง...”

ของประชาชนผู้บริโภค ดังนั้น สำนัก Convergence จึงเห็นว่า ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นกำลังเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เหมือนกับระบบเศรษฐกิจของประเทศแองโกล-อเมริกัน เพื่อให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นมีประสิทธิภาพและรัฐบาลมีความรับผิดชอบต่อประชาชนผู้บริโภคมากขึ้น

ในด้านวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการว่าจ้างมีหลักฐานแสดงว่าวิถีปฏิบัติที่เคยกระทำในยุคเศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว กำลังมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิธีการที่มีลักษณะเหมือนกับการว่าจ้างของสหรัฐฯ (คือ ไม่มีการจ้างแบบตลอดชีพและค่าจ้างถูกกำหนดโดยผลิตภาพ (Productivity) เป็นสำคัญ) เพื่อให้บริษัทมีความคล่องตัวและประหยัดมากขึ้นกว่าการว่าจ้างงานแบบญี่ปุ่น (คือ การจ้างตลอดชีพและระบบค่าจ้างตามหลักอาวุโส) อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดลงและการแข่งขันระดับโลกที่เพิ่มขึ้น ทำให้บริษัทญี่ปุ่นไม่สามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายด้านแรงงานที่คงที่และมีจำนวนมากเช่นนี้ได้อีกต่อไป นอกจากนี้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการว่าจ้างก็กำลังได้รับการแก้ไข เพื่อให้บริษัทญี่ปุ่นสามารถแข่งขันได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นในตลาดโลกที่มีการแข่งขันเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ บางบริษัทได้เริ่มมีการประเมินระบบการรับสมัครคนเข้าทำงานปีละครั้ง และระบบคุณธรรม (Merit System) ก็กำลังก้าวเข้ามาแทนที่ระบบอาวุโสในการใช้เป็นตัวกำหนดค่าตอบแทนของพนักงาน ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทก็กำลังมีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจน เนื่องจากการแข่งขันและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น นั่นคือบริษัทญี่ปุ่นกำลังทำให้ *Keiretsu* ของตนเปิดกว้างขึ้น คือ ไม่กีดกันบริษัทนอกกลุ่ม (Non-Exclusionary) เพื่อตอบสนองต่อกลไกตลาดได้ดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่า *Keiretsu* ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นแนวราบหรือแนวตั้งกำลังสลายตัวโดยสิ้นเชิง แต่รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทกำลังเปลี่ยนมามีลักษณะผสมกันมากขึ้น ระหว่างรูปแบบของความสัมพันธ์ของบริษัทในประเทศสหรัฐฯ และประเทศอังกฤษ ทั้งนี้เพราะกลุ่มเครือข่ายบริษัทในประเทศญี่ปุ่นก็ยังคงได้ประโยชน์จากการร่วมวิจัย การร่วมลงทุนและการร่วมจัดหาตลาดระหว่างบริษัทในเครือ และทั้งบริษัทอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ผู้จัดจำหน่ายและผู้รับเหมาช่วงของตนก็ยังรักษาความสัมพันธ์ในระยะยาวด้วยเหตุผลของความมีประสิทธิภาพ แต่เมื่อเผชิญกับตลาดโลกที่มีการแข่งขันกันเพิ่มมากขึ้น *Keiretsu* ของญี่ปุ่นจำเป็นต้อง 'เปิด' กว้างยิ่งขึ้น เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทั้งที่จะได้จากบริษัทนอกกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทต่างชาติ และยังเป็นการลดค่าใช้จ่ายของ *Keiretsu* ของกลุ่มคนที่ 'ปิด' ('closed' *Keiretsu*) อยู่

ข้อมูลและรายงานของสื่อมวลชนเป็นจำนวนมากได้ยืนยันข้อสังเกตดังกล่าวข้างต้น โดยในปัจจุบันจำนวนการลงทุนร่วมระหว่างประเทศสำหรับการเสี่ยงร่วมกัน (ในการลงทุน การวิจัย และการพัฒนา R&D) ในด้านการผลิต และ/หรือด้านการตลาดระหว่างบริษัทใหญ่ของญี่ปุ่นกับบริษัทต่างประเทศมีมากกว่าเมื่อ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา มีบริษัทต่างประเทศจำนวนมากขึ้นที่มีความสัมพันธ์ในด้านการรับเหมาช่วงและการจัดจำหน่ายกับบริษัทที่ใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่นที่มีกิจการทั่วโลก และวิธีการปฏิบัติทุกประเภทที่มักจะจำกัดการแข่งขันและการเข้าสู่ตลาดญี่ปุ่นของบริษัทต่างประเทศกำลังจะถูกยกเลิก การถูกยุบและควบกิจการ (Mergers and Acquisitions) ของบริษัทญี่ปุ่น โดยบริษัทต่างชาติเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมาก

จากเพียงไม่กี่บริษัทในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 เป็น 200 บริษัท ในปี ค.ศ. 2000 และในทำนองเดียวกัน บริษัทญี่ปุ่นด้วยกันเองที่ถูกยุบควบกิจการก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น กล่าวโดยย่อคือ ในปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทในประเทศญี่ปุ่นมีลักษณะที่ได้นำรูปแบบของประเทศแองโกล-อเมริกันมาปฏิบัติใช้มากขึ้น จนอาจเข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ของ *Keiretsu* ที่ 'ปิด' ซึ่งเคยมีบทบาทสำคัญต่อการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของญี่ปุ่นในทศวรรษที่ผ่านมา

ในขณะที่บริษัทในประเทศสหรัฐฯ และในประเทศอังกฤษก็กำลังนำรูปแบบ *Keiretsu* ของญี่ปุ่น ที่แต่ละบริษัทมีความสัมพันธ์ต่อกันในระยะยาว และมีความสัมพันธ์กันหลายด้านมากขึ้น มาปฏิบัติใช้เพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การผสมผสานกันระหว่างรูปแบบของญี่ปุ่นและของประเทศแองโกล-อเมริกัน ในลักษณะ 'ผสมพันธุ์' กันนี้ จึงอาจถือว่าต่างฝ่ายต่างปรับเปลี่ยนจนมาถึงจุดที่ "Converge" กันได้

ส่วนทัศนคติของสำนัก Non-Convergence เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นยังมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก มีข้อมูลทางเศรษฐกิจและปัจจัยบ่งบอกน้อยกว่าระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นกำลังเปลี่ยนไปในทางที่ใกล้เคียงกับของประเทศแองโกล-อเมริกัน ภาวะชบเซาทางเศรษฐกิจในยุคหลังฟองสบู่แตก แรงกดดันจากภายในและภายนอก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเก่าเท่าที่จำเป็นสำหรับเศรษฐกิจยุคหลัง 'ไต้หวัน' ประเทศตะวันตก แต่ก็มิได้เปลี่ยนสาระสำคัญของระบบเศรษฐกิจการเมือง ญี่ปุ่นในขั้นพื้นฐานแต่อย่างใด

ตัวเลขทางการค้าที่แสดงว่าปริมาณการนำเข้าสินค้าเข้าญี่ปุ่นมีเพิ่มมากขึ้นเกือบตลอดทศวรรษที่ 1990 ซึ่งอาจจะดูเหมือนว่ามีการเปิดตลาดให้

สินค้าต่างประเทศแข่งขันในตลาดภายในญี่ปุ่นมากกว่าเดิม แต่ปริมาณสินค้านำเข้าที่สูงขึ้นกว่าเดิมอย่างรวดเร็วนี้ส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุตสาหกรรมที่นำเข้าจากประเทศในเอเชีย สัดส่วนของสินค้าที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับเหล่านี้เป็นสินค้าที่ผลิตโดยบริษัทข้ามชาติของญี่ปุ่นและบริษัทญี่ปุ่นที่ให้บริการของประเทศท้องถิ่นรับเหมาช่วงต่อ อันแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นกำลังนำเข้าสินค้าเข้ามากขึ้น แต่เป็นสินค้าจากบริษัทในกลุ่ม *Keiretsu* ของตนเอง ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศในเอเชีย และญี่ปุ่นยังคงมีดุลการค้า เกินดุลสูงอยู่

นอกจากนี้ พฤติกรรมของบริษัทและปัจเจกบุคคลญี่ปุ่น มิได้เปลี่ยนแปลงในขั้นมูลฐานเลย ตัวอย่างเช่น แม้ว่าราคาของสินค้าและบริการในญี่ปุ่นลดลง แต่ส่วนใหญ่แล้วยังคงมีราคาสูงกว่ามากเมื่อเทียบกับสินค้าหรือบริการอย่างเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกันในประเทศอื่น

ในส่วนของวิธีการปฏิบัติด้านการว่าจ้างงาน ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัท และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับธุรกิจ ซึ่งสะท้อนลักษณะที่เป็นสาระสำคัญของทุนนิยมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนไปบ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบ้างเกี่ยวกับค่าจ้างและการว่าจ้างที่ปรากฏเป็นข่าวในสื่อมวลชนในไม่กี่ปีที่ผ่านมา ยังไม่สามารถสรุปได้ว่า 'การจ้างแบบตลอดชีพ' และ 'ระบบการจ่ายค่าจ้างตามหลักอาวุโส' ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่นกำลังผุพังอย่างถึงราก แม้ว่าจากการสำรวจในเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมา จะพบว่ามึบรรดาบริษัทที่ใหญ่ที่สุดเริ่มหันมาใช้ระบบค่าจ้างที่เน้นเรื่อง 'ผลิตภาพ' มากขึ้นก็ตาม แต่การศึกษาเชิงปริมาณของโครงสร้างค่าแรงโดยแยกตามกลุ่มอายุก็ได้แสดงให้เห็นว่าระบบ 'การจ้างแบบตลอดชีพ' และ 'ระบบการจ่ายค่าจ้างตามหลักอาวุโส' ยังคงมั่นคงในบริษัท

ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้บริหารบริษัทใหญ่ๆ ของญี่ปุ่นยังคงยึดถือประเพณีของการจ้างแบบตลอดชีพอย่างเหนียวแน่น

แม้ว่าสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจจะชะงักงัน ในยุคหลังฟองสบู่แตก แต่อัตราการว่างงานและการเคลื่อนย้ายแรงงาน (Labor Mobility) ยังอยู่ในระดับไม่สูงมากเมื่อเทียบกับประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ และบริษัทญี่ปุ่นยังคงลงทุนในด้านพัฒนาพนักงาน (Human Capital) ของตนมากที่สุด ในหมู่ประเทศอุตสาหกรรมด้วยกัน และแม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทในกลุ่ม Keiretsu กำลังมีการ 'ผสมผสาน' (Hybridizing) กับแบบอย่างของประเทศแองโกล-อเมริกัน หรือกำลัง 'เปิด' มากขึ้นกว่าเมื่อทศวรรษที่แล้ว แต่สิ่งนี้เกิดขึ้นโดยมิได้เปลี่ยนแก่นสาระสำคัญของ Keiretsu ดังเป็นที่รู้จักกันภายในเศรษฐกิจญี่ปุ่น และในระยะหลังบริษัทที่ใหญ่ที่สุดใน Keiretsu ได้เข้าร่วมลงทุนในกิจการหลายประเภทกับบริษัทต่างประเทศ ในอัตราเพิ่มที่สูงขึ้น

มีข้อเท็จจริงอยู่ 2 ประการที่ต้องตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับพัฒนาการดังกล่าวนี้ คือ การเข้าร่วมลงทุนบางประเภทกับบริษัทต่างชาติเป็นผลมาจากความต้องการของบริษัทญี่ปุ่นที่ต้องการลดความขัดแย้งทางการค้ากับประเทศสหรัฐฯ เพื่อรักษาการเข้าถึงตลาดของสหรัฐฯ เช่น ตลาดชิ้นส่วนรถยนต์ หรือเพื่อเข้าถึงเทคโนโลยีระดับสูงของสหรัฐฯ แต่บริษัทญี่ปุ่นที่ใหญ่ที่สุดใน Keiretsu ยังคงเข้าร่วมทุนกับบริษัทญี่ปุ่นอื่นๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ มากกว่าที่จะทำกับบริษัทต่างประเทศ

มักจะมีการกล่าวอยู่เสมอว่า การถือหุ้นข้ามระหว่างบรรดาบริษัทที่เป็นสมาชิกภายใน Keiretsu กำลังเสื่อมถอยลง แต่ความเสื่อมถอยนี้เกิดขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้นในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา

และหากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจดีขึ้นในอนาคต ซึ่งลดความจำเป็นที่จะต้องขายหุ้นของบริษัทภายใน Keiretsu ที่มีผลประกอบการไม่ดี อัตราการถือหุ้นข้ามระหว่างบริษัทในเครือก็อาจจะเพิ่มสูงขึ้นมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังไม่มีกรยุบขมรมประธานบริษัท (Shachokai หรือ President's Clubs) ของกลุ่ม Keiretsu ในทศวรรษนี้เลย

ข้อสังเกตในทำนองเดียวกันนี้ เกิดขึ้นเช่นเดียวกับกรณีของ Keiretsu ที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (Vertical Keiretsu) ระหว่างบริษัทใหญ่และบริษัทเล็กที่รับเหมาช่วง และบริษัทที่จัดจำหน่าย Keiretsu ประเภทนี้ก็เช่นเดียวกันคือมีลักษณะที่เปิดมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นเฉพาะขอบนอกเท่านั้น จำนวนบริษัทต่างประเทศที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับ Keiretsu ดังกล่าวยังคงมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนบริษัทญี่ปุ่น จึงไม่สามารถสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของบริษัทใน Keiretsu แบบแนวตั้งในช่วง 10 ปีกว่าที่ผ่านมา จะนำมาสู่ยุคใหม่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทในเครือ หรือจะห่างเหินกันเหมือนดังที่เป็นลักษณะเด่นของความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทในสหรัฐฯ

ในด้านขอบเขตและจำนวนของการลดกฎระเบียบที่ควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐ ยังมีไม่มากพอที่จะทำให้สรุปได้ว่า ในทศวรรษที่ผ่านมา ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับธุรกิจกำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ หรือกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจญี่ปุ่นยังคงถูกควบคุมอย่างหนักเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ

การลดกฎระเบียบจำนวนมากที่นำไปปฏิบัติเป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงแต่เปลือกนอกหรือฉาบหน้า (Cosmetic) เท่านั้น ซึ่งมีผลกระทบต่อการส่งเสริมการแข่งขันน้อยมาก ความพยายามของรัฐบาลญี่ปุ่นที่จะลดขนาดของรัฐบาล โดยการ

ปฏิรูปโครงสร้างของรัฐบาลเสียใหม่ อาจทำให้มีการ คัดกันว่า จะนำไปสู่กระบวนการลดกฎระเบียบ ที่ดีขึ้น แต่รัฐบาลที่มีขนาดเล็กลง ไม่จำเป็นที่จะ ทำให้การลดกฎระเบียบมีประสิทธิภาพมากขึ้น เสมอไป รัฐบาลขนาดเล็กก็สามารถเข้ามาควบคุม การดำเนินธุรกิจได้ไม่ยิ่งหย่อนกว่ารัฐบาลขนาดใหญ่ และที่สำคัญก็คือ การลดกฎระเบียบที่รัฐบาลได้ ประกาศไปมิได้นำไปสู่การเปิดตลาดในทุกส่วนของ ภาคอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพราะสมาคมการค้า (Trade Associations) ของญี่ปุ่นได้มีการควบคุมตนเอง โดยสมัครใจ (Self Regulation) แทนที่จะถูก ควบคุมด้วยกฎหมายที่ออกโดยรัฐบาล เพื่อปกป้อง อุตสาหกรรมบางส่วนที่ญี่ปุ่นยังไม่สามารถแข่งขัน กับต่างประเทศได้ สมาคมการค้าในอุตสาหกรรม แต่ละประเภทจะร่วมมือกันในการควบคุมการกำหนด ราคาหรือการจัดจำหน่ายเพื่อปกป้องตลาด จากการแข่งขัน

นอกจากนี้ ‘คำชี้แนะของฝ่ายบริหาร’ (Administration Guidance) และกฎหมายข้อมูล ข่าวสารที่ได้รับการอนุมัติจากรัฐสภา มิได้ช่วยลดอำนาจของข้าราชการประจำลงมากนัก แม้ว่า ในปัจจุบัน ‘คำชี้แนะของฝ่ายบริหาร’ จะต้องสื่อ ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรตามที่กำหนดไว้ใน กฎหมาย และกฎหมายนี้ยอมให้มีการท้าทาย ‘คำชี้แนะของฝ่ายบริหาร’ ได้ แต่เป็นไปได้ยากที่ จะป้องกันมิให้ข้าราชการชี้แนะด้วยวาจาและวิธีการ ‘อย่างไม่เป็นทางการ’

กฎหมายข้อมูลข่าวสารเพื่อความโปร่งใส ในการบริหารงานของข้าราชการประจำของญี่ปุ่น ก็ยังห่างไกลจากมาตรฐานกฎหมายข้อมูลข่าวสาร ของสหรัฐฯ ผู้ที่คุ้นเคยต่อความสำเร็จในอดีตของ ความพยายามของข้าราชการประจำที่ปฏิเสธหรือ จำกัดการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของรัฐบาลยอม

ตระหนักดีว่า ข้อความในกฎหมายนี้จะเปิดโอกาส ให้ข้าราชการสามารถใช้ข้อจำกัดทางด้านขั้นตอน ที่ระบุไว้ในกฎหมาย ซึ่งจะมีผลให้เจตนารมณ์ ที่แท้จริงของกฎหมายข้อมูลข่าวสารถูกบิดเบือน ไปได้อย่างมากทีเดียว

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรค ต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น ให้มีลักษณะเหมือนกับระบบทุนนิยมแบบแองโกล- อเมริกัน ซึ่งเป็นประชาธิปไตยตั้งอยู่บนพื้นฐาน ของตลาดเสรี (Market-Based Democracy) คือ โครงสร้างของความสัมพันธ์ที่แนบแน่น (Collusive Structure) ในหมู่นักการเมือง ข้าราชการประจำ กลุ่มธุรกิจและกลุ่มผลประโยชน์อื่นที่ยังคงต่อต้าน การปฏิรูป และการเปิดกว้างทางเศรษฐกิจเพื่อให้ แข่งขันกันอย่างเสรีเต็มที่ เนื่องจากกฎระเบียบที่ รัฐบาลต้องเร่งผ่อนคลายนั้น จะกระทบไปถึง ผลประโยชน์ของนักการเมืองภายใต้การบริหารของ พรรค LDP ทั้งนี้การยกเลิกหรือลดกฎระเบียบ ทำให้ธุรกิจในประเทศและผลประโยชน์ของ นักการเมืองส่วนหนึ่งที่พึ่งได้จากธุรกิจเหล่านี้เสียไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักการเมืองที่เป็นสมาชิกรัฐสภา ซึ่งมีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับอุตสาหกรรม กระทรวงหรือหน่วยงานราชการที่ทำหน้าที่ควบคุม อุตสาหกรรมหนึ่งใด ผลประโยชน์พิเศษของ นักการเมืองเหล่านี้ที่ในภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า ‘โซกุ-กิอิน’ (zoku-giin) ซึ่งแปลตรงตัวได้ว่า ‘เผ่า’ คือ พยายาม ชัดขวางการผ่อนคลายนโยบายและการเปิด ตลาดนั่นเอง

ตัวอย่างเช่น นักการเมือง ‘เผ่า’ อุตสาหกรรมก่อสร้างซึ่งเป็นพวกที่รวยที่สุดใน บรรดา ‘โซกุ-กิอิน’ ด้วยกันจะคอยปกป้อง อุตสาหกรรมก่อสร้างของญี่ปุ่นจากการแข่งขัน ของต่างชาติ พวก ‘โซกุ-กิอิน’ เหล่านี้จะทำทุก

อย่างที่จะปกป้องอุตสาหกรรมที่พวกตนคุ้มครองอยู่ โดยอ้างว่าเพื่อป้องกันไม่ให้เกิด ‘ความสับสนในตลาด’

โดยหลักการแล้ว การยกเลิกหรือออกกฎระเบียบโดยการเปิดตลาดให้เสรีขึ้นจะทำให้ผู้ผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพถูกขจัดออกไปและถูกแทนที่โดยผู้ผลิตที่มีประสิทธิภาพมากกว่า อันจะนำมาซึ่งการแข่งขันด้านราคา ซึ่งประชาชนและผู้บริโภคก็จะได้รับประโยชน์ เพราะจะได้สินค้าที่คุณภาพดีขึ้นและราคาถูกลง ฉะนั้น ประชาชนจึงน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งต่อการเปลี่ยนแปลงให้เกิดมีตลาดที่มีการแข่งขันอย่างเต็มที่

กฎระเบียบอะไรก็ตาม หากประชาชนมีความปรารถนาอย่างแท้จริงให้มีการยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลง นักการเมือง กระทรวงหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะต้องตอบสนอง แต่ถึงแม้ว่าจะมีนักการเมืองที่มีความเป็นผู้นำอย่างเช่น นายกรัฐมนตรีโคอิสุมิที่ต้องการปฏิรูปเชิงโครงสร้าง (Structural Reform) ของระบบเศรษฐกิจของประเทศ การปฏิรูปก็คงเกิดไม่ได้อย่างเต็มที่ หากการปฏิรูปนี้มิได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างเต็มที่เช่นกัน ดังที่มิ้นกั่งเกตการณ์และนักวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นบางคนได้ตั้งข้อสังเกตว่า คนญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมืองของตนอย่างขนานใหญ่เพื่อให้เหมือนกับประเทศตะวันตก โดยยังเห็นด้วยกับระบบทุนนิยมที่มีการแข่งขันภายในกรอบความควบคุมของรัฐ (Managed Competition) หรือเป็นระบบตลาดที่ถูกจัดการโดยรัฐ (Managed Market) มิใช่ปล่อยให้เศรษฐกิจขึ้นอยู่กับกลไกตลาด (Market Forces) โดยสิ้นเชิง รัฐและผู้นำธุรกิจญี่ปุ่นดูเหมือนว่าจะพยายามทำให้ระบบทุนนิยมญี่ปุ่นเป็นแบบ ‘พันธุ์ผสม’ (Hybrid

System) คือ เป็นระบบที่มีการแข่งขันเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังต้องถูกควบคุมจากรัฐ โดยยอมให้มีความคิดสร้างสรรค์ การเคลื่อนย้ายทุนและแรงงานได้มากขึ้น แต่ก็ไม่ต้องการให้มีการแข่งขันมากเกินไป (Excessive Competition) เพื่อลด ‘ความสับสนในตลาด’ ให้เหลือน้อยที่สุด ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้ญี่ปุ่นเปลี่ยนไปเป็นระบบที่อิงตลาดอยู่ด้านเดียว (Market-Based System) ดังเช่นสหรัฐฯ โดยเห็นว่าปัญหาในสหรัฐฯ หลายปัญหา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาคนไร้ที่อยู่อาศัย ปัญหาการว่างงาน ปัญหาการหย่าร้าง ตลอดจนจนถึงปัญหาอาชญากรรมและปัญหายาเสพติด เป็นผลสืบเนื่องมาจากการลดหรือผ่อนคลายกฎระเบียบมากเกินไป (Excessive Deregulation)

ผู้นำทางความคิดด้านเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นจำนวนมาก เช่น ซากากิบาระ เอะฮิสุเกะ (Sakakibara Eisuke) อดีตข้าราชการระดับสูงของกระทรวงการคลัง เห็นว่าระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นมีความดีกว่าระบบของประเทศแองโกล-อเมริกัน โดยอ้างว่า ทุนนิยมแบบญี่ปุ่นสามารถหลีกเลี่ยงข้อบกพร่องทั้งของระบบคอมมิวนิสต์ที่มีการวางแผนโดยรวมอำนาจที่ศูนย์กลางที่ขาดความยืดหยุ่นและข้อบกพร่องของระบบทุนนิยมที่ ‘ปลาใหญ่กินปลาเล็ก’ หรือที่เรียกกันว่า ‘The Dog Eat Dog Approach’ ญี่ปุ่นได้วิวัฒนาการรูปแบบทุนนิยมที่มีความแตกต่างในด้านที่ดีกว่าระบบของประเทศแองโกล-อเมริกัน คือ เป็นรูปแบบที่มีลักษณะของความเท่าเทียมและมีความเป็นปึกแผ่นกว่า ซึ่งเป็นรูปแบบที่ญี่ปุ่นไม่ควรละทิ้ง และดังที่เกี่ยวเนื่อง ไตโย (Gyohten Toyo) อดีตประธานสถาบันกิจการการเงินระหว่างประเทศ ได้อ้างว่าบริษัทส่วนใหญ่ของญี่ปุ่นเชื่อว่า การบริหารธุรกิจแบบญี่ปุ่นนั้นดีที่สุดภายใต้สภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของญี่ปุ่น

กล่าวโดยย่อ คือ คนญี่ปุ่นไม่คิดว่าควรนำเอา ระบบทุนนิยมของอเมริกันมาใช้แทนที่ระบบทุนนิยม แบบญี่ปุ่น เพราะสังคมและวัฒนธรรมของทั้งสองประเทศมีความแตกต่างกันอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นยอมรับว่าจำเป็นต้องปรับ ตนเองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ แต่ก็มิได้ ยกเลิกระบบทุนนิยมแบบญี่ปุ่นที่ยึดหลักการตลาด ที่มีรัฐควบคุม ซึ่งมาตรการปฏิรูปต่างๆ ที่รัฐบาล ญี่ปุ่นดำเนินการมาแล้ว รวมทั้งการปฏิรูป บรรษัทภิบาลของภาคเอกชน การเปิดโอกาสให้มีการ เคลื่อนย้ายแรงงานและเงินทุนอย่างเสรีมากขึ้น เป็นการเสริมระบบเศรษฐกิจแบบเก่าของตนให้ดีขึ้น โดยพยายามผสมผสานแนวคิดแบบใหม่ แต่ยังคง ให้รัฐมีบทบาทในการจัดระบบการแข่งขัน ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงเป็นเสมือนการ เปลี่ยนแปลงเพียงเปลือกนอก ที่ไม่ได้เกิดจากการ เปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานแต่อย่างใด

การที่จะเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ การเมืองญี่ปุ่นอย่างขนานใหญ่ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะ ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น ซึ่งรวมเอา องค์ประกอบของระบบตลาดเสรี (Free Market System) และการชี้นำของรัฐบาล (Government Guidance) เคยได้รับความสำเร็จอย่างสูง ทำให้ เศรษฐกิจญี่ปุ่นเจริญเติบโตและมีความมั่งคั่ง ในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา จนทำให้ญี่ปุ่นตกอยู่ใน กับดักของความ สำเร็จในอดีตของตนเอง แรงต้านทานการเปลี่ยนแปลงจากภายในประเทศ ยังคงเหนียวแน่นทำให้ยากที่จะมีการเปลี่ยนแปลง อย่างขนานใหญ่ตามแรงกดดันภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประเทศสหรัฐฯ การสิ้นสุดลง ของสงครามเย็นและกระแสโลกาภิวัตน์ไม่จำเป็นต้องทำให้ระบบเศรษฐกิจการเมืองของประเทศ ต่างๆ เปลี่ยนมาเหมือนกับระบบทุนนิยมแบบ

อเมริกันตามความคิดเห็นของพวกเขาสนับสนุนทฤษฎี Convergence ดังเช่นความเห็นของนักวิชาการ อเมริกันบางคน ความจริงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ อาจจะยิ่งทำให้รัฐมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม เพราะรัฐเป็นเครื่องมือหรือหนทาง (Means) สำหรับ ประเทศต่างๆ ที่จะต้านทานและกำหนดรูปแบบ แรงกดดันอันเกิดจากภาวะโลกาภิวัตน์ ในแง่นี้ การเสริมสร้างความแข็งแกร่งของรัฐเหมือนอย่าง ที่ ญี่ปุ่นกำลังปรับปรุงสมรรถภาพของรัฐในปัจจุบันนี้ อาจเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดสำหรับ ประเทศที่จะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์สูงสุดจาก ตลาดโลกก็เป็นได้

แม้ว่าเศรษฐกิจญี่ปุ่นจะต้องเผชิญกับ ภาวะโลกาภิวัตน์ทั้งด้านการค้า การเงินและ ระบบ การผลิตที่มุ่งประสิทธิภาพและประสิทธิผล มากขึ้น แต่การดำเนินการเพื่อการนี้ ญี่ปุ่นไม่มีความจำเป็นต้องรับระบบทุนนิยมของประเทศ กลุ่มแองโกล-อเมริกันมาใช้ หลายประเทศอย่าง เช่น สวีเดน อิตาลี เนเธอร์แลนด์ หรือแม้กระทั่ง เกาหลีใต้ เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาสามารถปฏิรูป เศรษฐกิจของตนได้โดยที่มีระบบเศรษฐกิจการเมือง ที่แตกต่างไปจากสหรัฐฯ และอังกฤษ

กระนั้นก็ตาม ไม่ได้หมายความว่านับตั้งแต่ เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่เมื่อปลายทศวรรษ ที่ 1980 เป็นต้นมา ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นไม่ได้ มีการเปลี่ยนแปลงอะไรที่สำคัญเลย โดยภาพรวม แล้วระบบเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการ กำหนดนโยบายของญี่ปุ่นเปิดและมีความโปร่งใส มากขึ้นกว่าในอดีต

ในภาคธุรกิจ ระดับการลงทุนจากต่างประเทศ มีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน มีการรวมและควบกิจการ และการให้ชาวต่างชาติ เข้ามา Takeover บริษัทญี่ปุ่น หรือเข้ามาถือหุ้น ในสัดส่วนที่สูง เช่น ในภาคอุตสาหกรรมรถยนต์ บริษัท

Renault ของประเทศฝรั่งเศส เข้าถือหุ้นจำนวนร้อยละ 36.8 ของบริษัทนิสสัน บริษัทฟอร์ดของสหรัฐฯ เข้าถือหุ้นร้อยละ 33.4 ของบริษัทมาสด้า และบริษัท Daimler Chrysler เข้าถือหุ้นร้อยละ 34 ของบริษัทมิตซูบิชิ มอเตอร์ เป็นต้น

ในภาคการเมือง การปกครองโดยพรรคเดียว ถูกแทนที่โดยการจัดตั้งรัฐบาลผสม แม้ว่าพรรค LDP ยังคงเป็นแกนสำคัญในการจัดตั้งรัฐบาลอยู่ก็ตาม แต่การที่โคอิสุมิสามารถขึ้นเป็นหัวหน้าพรรค LDP และนายกรัฐมนตรีโดยได้รับแรงสนับสนุนจากการเมืองรากหญ้า โดยไม่ต้องผ่านฉันทมติจากหัวหน้ากลุ่มการเมืองต่างๆ ภายในพรรค LDP ก็เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนเช่นกัน นอกจากนี้ ความอ่อนแอของพรรค LDP ในช่วงทศวรรษที่ 1990 ก็ได้ส่งผลให้พรรคฝ่ายค้านมีบทบาทในการตรวจสอบที่เข้มแข็งมากขึ้น แม้ว่าพรรคฝ่ายค้านจะพ่ายแพ้อย่างยับเยินในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งล่าสุดเมื่อเดือนกันยายน 2005 ก็ตาม นอกจากนี้ การปฏิรูประบบราชการและการบริหารราชการแผ่นดิน ก็มีขึ้นเพื่อเปลี่ยนอำนาจการริเริ่มกำหนดนโยบายมาอยู่ที่นักการเมืองที่สำคัญ คือ ประชาสังคม (Civil Society) และองค์กรภาคเอกชน (NGOs) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การมีการแข่งขันทางการเมืองมากขึ้น การปรับโครงสร้างของระบบราชการหรือการเสริมสร้างให้ฝ่ายบริหารของรัฐบาลมีความเข้มแข็งขึ้นนั้น ไม่ได้ทำให้กระบวนการกำหนดนโยบายของญี่ปุ่นเข้าใจได้ง่ายขึ้นหรือไม่จำเป็นต้องมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นแต่อย่างใด

นัยยะที่สำคัญประการหนึ่งของ การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมืองบางส่วน ของญี่ปุ่นดังที่กล่าวมานี้ คือ ทำให้ความเข้าใจในระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่นและการทำนาย

ทิศทางในอนาคตของญี่ปุ่นเป็นไปได้ยากขึ้น ในอดีตนั้น คำแถลงของข้าราชการประจำพอจะถือได้ว่าเป็นคำประกาศที่แสดงถึงทิศทางของนโยบายในอนาคตในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ในปัจจุบัน มีตัวแสดงอื่นๆ อีกมากมายที่เข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายของญี่ปุ่น และในวงการเมืองก็ยังคงอยู่ในขั้นของวิวัฒนาการที่มีพลวัตสูง การเจรจาต่อรองในเรื่องนโยบายมีความสลับซับซ้อนและไม่สามารถคาดการณ์ได้มากขึ้น ในด้านเศรษฐกิจ ตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐบาล (Non-Government Actors) และพลังของ 'ตลาด' มีน้ำหนักมากขึ้น แม้แต่เรื่องการกำหนดนโยบายต่างประเทศและนโยบายเศรษฐกิจนอกประเทศของญี่ปุ่นก็มีการแข่งขันและขึ้นอยู่กับอิทธิพลและการควบคุมทางการเมืองมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผลกระทบอย่างลุ่มลึกต่อแนวทางที่รัฐบาลของประเทศอื่นที่ติดต่อด้านสัมพันธ์กับญี่ปุ่น ประเทศต่างๆ จึงจำเป็นต้องติดตามกระบวนการทางการเมืองภายในประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้สามารถรักษาและส่งเสริมผลประโยชน์ของประเทศตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

สำหรับไทย เนื่องจากมีความต้องการให้ญี่ปุ่นเปิดตลาดสินค้าเกษตรมากขึ้น จึงควรให้ความสนใจในประเด็นเกี่ยวกับการเมืองและการกำหนดนโยบายเกษตรของญี่ปุ่นที่มีผลเกี่ยวข้องกับนโยบายเปิดเสรีสินค้าเกษตรว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ เพราะในบรรดาภาคเศรษฐกิจทั้งหมดของญี่ปุ่น ภาคการเกษตรถือว่าเป็นภาคที่มีความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศได้น้อยที่สุดภาคหนึ่งและเป็นภาคที่มีการปิดตลาดมากที่สุด นอกจากนี้แล้ว ภาคการเกษตรยังถือว่าเป็นภาคที่การกำหนดนโยบายเป็นผลของความร่วมมือกันอย่างเหนียวแน่นมากที่สุด (ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า Seikan-Min Yuchaku)

“...นัยยะที่สำคัญประการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมือง บางส่วนของญี่ปุ่นดังที่กล่าวมานี้คือ ทำให้ความเข้าใจในระบบเศรษฐกิจการเมือง ญี่ปุ่นและการทำนายทิศทางในอนาคตของญี่ปุ่นเป็นไปได้ยากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่ออย่างลุ่มลึกต่อแนวทางที่รัฐบาลของประเทศอื่นที่ติดต่อสัมพันธ์กับ ญี่ปุ่น ประเทศต่างๆ จึงจำเป็นต้องติดตามกระบวนการทางการเมืองภายใน ประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้สามารถรักษาและส่งเสริม ผลประโยชน์ของประเทศตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล...”

ระหว่างพรรค LDP (คณะกรรมการนโยบาย ด้านการเกษตรของพรรค) ข้าราชการกระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมง (MAFF) และสหกรณ์การเกษตร (Nokyo หรือ Zenchu) พันธมิตรสามฝ่ายที่เรียก กันว่าเป็น ‘สามเหลี่ยมเหล็ก’ (Iron Triangle) นี้ มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลผลประโยชน์ของกันและ กันอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ดี ในระยะหลังนี้มีปัจจัยที่สำคัญ ต่างๆ ที่มากระทบองค์ประกอบของ ‘สามเหลี่ยม เหล็ก’ เช่น (1) จำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ซึ่งเป็นฐานสำคัญของพรรค LDP ลดน้อยลง (จำนวนผู้ที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ที่มีอาชีพเกษตรกรรม ลดลงจาก 20.3 ล้านคน หรือ คิดเป็นร้อยละ 41.3 ของผู้ที่มีสิทธิออกเสียง เลือกตั้งทั้งหมด เหลือเพียง 9.2 ล้านคน หรือ คิดเป็นร้อยละ 9.5 ของผู้ที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ทั้งหมดในปี ค.ศ. 1996 และเหลือแค่ 7.9 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 7.7 ของผู้ที่มีสิทธิออกเสียง เลือกตั้งทั้งหมด ในปี ค.ศ. 2003) (2) การปฏิรูป ระบบการเลือกตั้ง (Electoral Reform) ในปี ค.ศ. 1994 ซึ่งได้ปรับสัดส่วนของ ส.ส. ที่มาจาก เขตชนบทให้ใกล้กับสภาพความเป็นจริงมากขึ้น

เพื่อไม่ให้มีผู้แทนที่มาจากเขตชนบทมีจำนวนมาก เกินไป (Overrepresent) อันทำให้ฐานเสียงที่ สนับสนุนพรรครัฐบาล LDP ลดน้อยลง นักการเมือง ของพรรค LDP ที่เคยพึ่งคะแนนเสียงจากเกษตรกร เป็นสำคัญ จึงต้องแสวงหาเสียงสนับสนุนจาก นักธุรกิจและผู้บริโภคมมากขึ้น (3) แรงกดดันจาก ต่างประเทศ (Gaiatsu) ให้มีการลดกฎระเบียบที่ ควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยรัฐและการให้ เปิดเสรีการค้ามากขึ้นพัฒนาการของปัจจัยดังกล่าว นี้มีผลกระทบต่อข้อกำหนดนโยบายการเกษตร ของญี่ปุ่นที่ครอบงำโดยพันธมิตรสามฝ่ายดังกล่าว ไม่มากนัก

ปัจจัยดังกล่าวข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ นายกรัฐมนตรีโคอิสุมิได้ประกาศต่อที่ประชุม ความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก (APEC) ที่กรุงเทพฯ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2003 ว่า “ญี่ปุ่น ไม่สามารถรอคอยให้มีการปฏิรูปโครงสร้างของ เกษตรกรรม” และกล่าวต่อมาภายหลังว่า “ญี่ปุ่น จะต้องไม่กลายเป็นประเทศที่ปิดตลาดสินค้าเกษตร” และประกาศอย่างหนักแน่นให้มีการ “ปฏิรูป เกษตรกรรมญี่ปุ่นอย่างขนานใหญ่” ในการประชุม ที่ศูนย์บัญชาการการส่งเสริมนโยบายด้านอาหาร

เกษตรกรรมและพื้นที่ชนบท หลังจากที่ยกหน้า
นั้นได้หนึ่งเดือน ญี่ปุ่นประสบปัญหาเรื่องการเจรจา
ข้อตกลงการค้าเสรี (FTA) กับเม็กซิโก เกี่ยวกับ
ประเด็นการนำเข้าสินค้าเกษตร

ถึงปลายปี ค.ศ. 2003 ทำเนียบนายกรัฐมนตรี
ได้ประกาศแผนการให้กระทรวงที่เกี่ยวข้องทั้งหมด
ส่งเสริมการเจรจาข้อตกลงการค้าเสรีกับประเทศ
อื่นๆ และต่อมาปลายปี ค.ศ. 2004 รัฐบาลโคอิสุมิ
ได้สั่งให้ “ทุกกระทรวงและหน่วยงานทั้งหมดใช้
ความพยายามร่วมกันอย่างเต็มที่เพื่อให้บรรลุความ
สำเร็จโดยเร็ว... ...ในการเจรจาทำข้อตกลง
ความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจ (Economic
Partnership Agreements-EPAs) และข้อตกลง
การค้าเสรีกับไทย มาเลเซียและเกาหลีใต้”

เนื่องจากการผลักดันให้มีการเจรจาทำ
ข้อตกลงความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจและ
ข้อตกลงการค้าเสรีมาจากความเป็นผู้นำทางด้าน
นโยบายของนายกรัฐมนตรี ประเด็นการค้าจึงได้
กลายเป็นแหล่งที่มาอย่างสำคัญของแรงกดดัน
จากภายในประเทศ (Naiatsu) เพื่อให้เปิดตลาด
สินค้าเกษตรกรรมของญี่ปุ่น แม้ว่าแรงกดดันให้
เปิดการค้าเสรีสินค้าเกษตรกรรมเดิมที่มาจาก
ภายนอกประเทศญี่ปุ่นยังคงดำเนินอยู่โดยผ่าน
ช่องทางขององค์การการค้าโลก (WTO) แต่แรงกดดัน
จากแหล่งที่มาหลายแหล่งภายในประเทศญี่ปุ่นที่
ต้องการให้มีการลงนามข้อตกลงการค้าเสรีได้
เปลี่ยนดุลของแรงกดดัน (Balance of Pressure)
ที่มาจากภายในประเทศให้มากกว่าจากภายนอก
ประเทศ ดังนั้น แนวความคิดแบบเดิมที่อาศัย
แรงกดดันจากภายนอกจึงถูกลดความเชื่อถือลง
ในแวดวงกำหนดนโยบายของญี่ปุ่น วิธีที่ให้
พวกสนับสนุนการปฏิรูปในวงรัฐบาลญี่ปุ่นใช้แรงกดดัน
จากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐฯ เพื่อ

เป็นเหตุผลหรือข้อเท็จจริงต่อสู้กับพวกที่ต่อต้าน
การปฏิรูปในปัจจุบันถือว่ามีน้ำหนักที่อ่อน
เพราะทำให้ดูเหมือนว่า “รัฐบาลขาดความตั้งใจ
และวิธีการที่จะปฏิรูปตนเอง” นายกรัฐมนตรี
โคอิสุมิจึงได้กล่าวว่า “เราจะพยายามที่เปลี่ยนแปลง
ด้วยตนเอง และให้ถือเรื่องแรงกดดันจากภายนอก
ประเทศเป็นเพียงแค่คำแนะนำ”

ในอดีตนั้น ระบบการปกป้องและสนับสนุน
สินค้าเกษตรของญี่ปุ่นจะเผชิญกับแรงกดดัน
เพียงแค่อุตสาหกรรมที่เป็นตัวแทนผู้ส่งออกสินค้า
อุตสาหกรรมเท่านั้น ซึ่งมีความกังวลว่าอาจจะถูก
ตอบโต้ทางการค้าจากประเทศคู่ค้าหากญี่ปุ่นยัง
ปิดตลาดสินค้าเกษตรกรรม แต่ในปัจจุบันมีธุรกิจ
และอุตสาหกรรมหลายประเภทที่ได้รับผลกระทบ
จากการตั้งกำแพงภาษีสินค้าเกษตรของรัฐบาล เช่น
บริษัทค้าสารพัด (General Trading Companies)
อุตสาหกรรมอาหารแปรรูป ซูเปอร์มาเก็ตและ
ภัตตาคารที่มีหลายสาขา ธุรกิจอุตสาหกรรมเหล่านี้
ได้ยื่นประท้วงต่อกระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมง
(MAFF) เมื่อกระทรวงได้ตั้งกำแพงภาษีสำหรับ
สินค้าเกษตรสูงขึ้นเพื่อปกป้องผู้ผลิตสินค้าเกษตร
ภายในประเทศ

นอกจากนี้ ผลจากการคำนวณผลประโยชน์
และความสูญเสียที่อาจเกิดขึ้นกับธุรกิจของญี่ปุ่น
หากไม่มีการทำข้อตกลงการค้าเสรีกลับพบว่า
อุตสาหกรรมส่วนใหญ่ของญี่ปุ่นจะเสียประโยชน์
มากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับความสูญเสีย
ที่อาจเกิดขึ้นกับสินค้าเกษตร เช่น การลงนามข้อตกลง
การค้าเสรีกับกับประเทศเม็กซิโก ทำให้การส่งออก
สินค้าอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นสามารถแข่งขัน
กับสินค้าอุตสาหกรรมที่มาจากสหรัฐฯ และ
สหภาพยุโรป (EU) ได้อย่างเท่าเทียมกัน ทั้งนี้
เพราะเม็กซิโกได้ทำข้อตกลงการค้าเสรีกับ

สหภาพยุโรปและประเทศสมาชิกของข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (NAFTA) ไปแล้ว

ฉะนั้น ไทยจึงควรรหาโอกาสแสวงหาพันธมิตรภายในประเทศของญี่ปุ่น เพื่อกดดันให้รัฐบาลญี่ปุ่นเปิดตลาดสินค้าเกษตรจากไทยมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในที่สุด อาจจะประสบความสำเร็จที่ทำให้ญี่ปุ่นเปิดตลาดสินค้าเกษตรกว้างขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็ยังมีมาตรการที่ปกป้องตลาดสินค้าเกษตรที่มีใช่เป็นการตั้งกำแพงภาษี แต่เป็นรูปของการออกมาตรการในเชิงประชาสัมพันธ์ วรรณคดีให้ชาวญี่ปุ่นเห็นถึงผลประโยชน์ที่เป็นอันหนึ่งเดียวกันของเกษตรกร ผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป เกี่ยวกับเรื่องของการพึ่งตนเองและความมั่นคงด้านอาหาร (Food Self-Sufficiency and Food Security) ความปลอดภัยของอาหาร คุณภาพทาง ด้านนิเวศวิทยาของเกษตรกรรม ‘ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน’ (Symbiosis) ระหว่างคนกับธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันระหว่างประชาคมในเมืองและชนบท ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ผู้ส่งออกเสียเปรียบเลือกตั้งในเมืองกับผู้ส่งออกเสียเปรียบเลือกตั้งในชนบทเกิดความรู้สึกว่าคุณประโยชน์ขัดแย้งกัน แต่เป็นผลประโยชน์ร่วมกันในการช่วยส่งเสริมให้ประเทศชาติมีความมั่นคงทางอาหารและความอยู่รอดของเกษตรกรญี่ปุ่นที่จะต้องเผชิญกับการแข่งขันจากการเปิดเสรีสินค้าเกษตรที่เพิ่มมากขึ้น

มาตรการปกป้องตลาดสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นดังกล่าวเป็นผลมาจากการออกกฎหมาย “Food, Agricultural and Rural Areas Basic Law” หรือเรียกย่อๆ ว่า New Basic Law (Shokuryo Nogyo Noson Kihonko) ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐสภาอย่างท่วมท้นในปี ค.ศ. 1999 กฎหมายซึ่งมาแทนที่กฎหมาย “Agricultural Basic Law 1961” นี้ ถือเป็นแนวทางสำหรับนโยบายการเกษตรของญี่ปุ่นสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ 21 ที่แสดงให้เห็นถึงยุทธศาสตร์แห่งชาติของญี่ปุ่นที่ต้องการสร้างความเห็นพ้องต้องกันของคนญี่ปุ่นทั่วประเทศในการสนับสนุนภาคเกษตรกรรมของญี่ปุ่น แม้ว่ากฎหมายนี้จะมิได้พูดถึงเกษตรกรญี่ปุ่นโดยเฉพาะเจาะจง แต่ก็ได้ระบุถึงอาหาร สินค้าเกษตรและพื้นที่ชนบทของญี่ปุ่นว่าเป็นวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่น และสนับสนุนแนวความคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร โดยโยงเข้ากับการรักษาผลประโยชน์ทางภาคเกษตรกรรมของญี่ปุ่น

ที่ได้ยกประเด็นเรื่องมาตรการปกป้องตลาดสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นมากล่าวในบทสรุปนี้ เพื่อเป็นตัวอย่างหนึ่งสำหรับไทย ที่จะใช้เป็นข้อพิจารณาในการแสวงหามาตรการช่วยเหลือภาคเศรษฐกิจของไทยที่จะต้องได้รับผลกระทบกระเทือนจากการเปิดการค้าเสรีต่อไป

ค้น.....
 ความ.....
 คิด.....

*“Reading is
 equivalent to
 thinking with
 someone else’s
 head instead of
 one’s own”
 :Arthur Shopenhauer*

Japan’s Interventionist State :The Role of the MAFF

โดย เอกสิทธิ์ หนูนุกัต์*

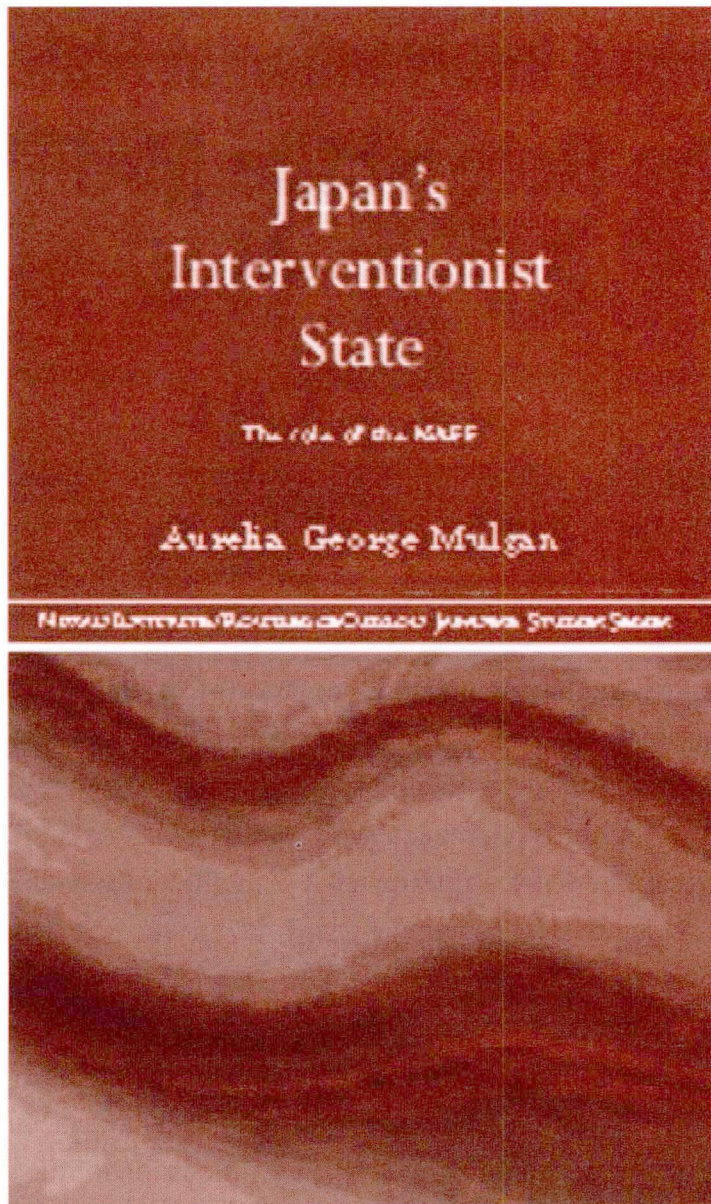
5 ระบบเศรษฐกิจการเมืองของญี่ปุ่นถูกมองว่าเป็น State-guided Market System โดยรัฐแทรกแซงกลไกตลาดอย่างสูง ในขณะที่มีข้าราชการประจำเป็นตัวแสดงสำคัญในการกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์ของประเทศ ทว่าในปัจจุบันที่กระแสการค้าเสรีเป็นกระแสหลักของโลก และญี่ปุ่นเองก็เลือกที่จะก้าวไปในทิศทางนี้ ทำให้ญี่ปุ่นถูกท้าทายและจับตามองว่าต้องเปลี่ยนแปลงระบบดังกล่าวหรือไม่/อย่างไร เนื่องจากหลักการของการค้าเสรีนั้นอยู่ที่ Free and Fair Trade หรือความเชื่อมั่นในกลไกตลาดมากกว่าการแทรกแซงของรัฐ

กรณีศึกษาที่เกิดขึ้นกับญี่ปุ่น คือ บทบาทของกระทรวงเกษตร ประมง และป่าไม้ (MAFF) ที่มีต่อการปฏิรูปภาคเกษตรญี่ปุ่นเพื่อรองรับการทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีกับประเทศต่างๆ เนื่องจากภาคเกษตรเป็นภาคการผลิตที่อ่อนแอและไม่สามารถแข่งขันได้ อีกทั้งยังอยู่ภายใต้การอุดหนุนและโอบอุ้มจากรัฐมาอย่างยาวนาน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า MAFF จะมีบทบาทอย่างไรกับเรื่องนี้ในยุคที่ญี่ปุ่นถูกคาดหวังว่าจะเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับกระแสของโลกที่ญี่ปุ่นเป็นผู้เลือกเดินบนหนทางนี้ด้วยตนเอง

หนังสือชื่อ Japan’s Interventionist State ของ Aurelia George Mulgan ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 2005 นับว่าเป็นงานทันสมัยที่สุดชิ้นหนึ่ง ที่ทำการศึกษาบทบาทของ MAFF โดย Mulgan ได้ให้ทัศนะและอธิบายว่าทำไม MAFF จึงมีความพยายามในการแทรกแซงภาคเกษตรและปฏิเสธการปฏิรูปที่ยึดถือกลไกตลาดเป็นสำคัญ

*ผู้ช่วยวิจัยประจำโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

“หนังสือชื่อ *Japan's Interventionist State* ของ Aurelia George Mulgan ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 2005 นับว่าเป็นงานทันสมัยที่สุดชิ้นหนึ่ง ที่ทำการศึกษาบทบาทของ MAFF โดย Mulgan มีความเห็นและพยายามอธิบายว่า ทำไม MAFF ถึงมีความพยายามในการแทรกแซง ภาคเกษตรและปฏิเสธการปฏิรูปที่ยึดถือกลไกตลาดเป็นสำคัญ”

Mulgan เขียนไว้ว่าการให้ความช่วยเหลือและปกป้อง ภาคเกษตรเป็นสัญลักษณ์ของการแทรกแซงจากรัฐ โดยมี MAFF เป็นกลไกหลักรวมทั้งเป็นศูนย์กลางการควบคุมการแทรกแซงนี้ ซึ่งการแทรกแซงดังกล่าวได้ให้ประโยชน์แก่ MAFF ทั้งในฐานะที่เป็นองค์กรและในฐานะบุคคลหรือข้าราชการในกระทรวงด้วย ดังนั้น MAFF จึงแสวงหาหนทางในการแทรกแซงมากที่สุดเท่าที่

จะกระทำได้เพื่อดำรงผลประโยชน์นั้นไว้ เพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้อ่าน Mulgan ได้อธิบายถึงรูปแบบและวิธีการในการแทรกแซงของรัฐโดยทั่วไป จากนั้นจึงกล่าวถึงโครงสร้าง กระบวนการและวิธีการในการแทรกแซง ภาคเกษตรของ MAFF อันทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนของการแทรกแซงของรัฐ ผลประโยชน์ของ MAFF และ ผลประโยชน์ส่วนบุคคลของข้าราชการ ซึ่งทั้งหมดนี้จะนำไปสู่ข้อสังเกตของ Mulgan ดังข้างต้น

Mulgan ได้ยกตัวอย่าง การแทรกแซงของรัฐไว้ 3 รูปแบบ คือ หนึ่ง การแทรกแซงตลาดโดยตรง สอง การแทรกแซงด้วยกฎระเบียบต่างๆ และ สาม การแทรกแซงด้วยการจัดสรร งบประมาณ ซึ่ง MAFF เป็นองค์กรหลักของการแทรกแซงตามรูปแบบ เหล่านี้ เนื่องจากโครงสร้างและกลไก ในการแทรกแซงทั้งหมดนี้บริหารและ จัดการโดย MAFF กล่าวคือ MAFF สามารถแทรกแซงภาคเกษตรผ่าน กฎหมายและสถาบันที่ MAFF กำกับ ดูแลหรือมีความเกี่ยวข้อง และด้าน งบประมาณ โดยกฎหมายได้ให้อำนาจ ในการแทรกแซงกับ MAFF ส่วน สถาบันต่าง ๆ ภายนอกกระทรวง เช่น การบริหารส่วนท้องถิ่น หรือองค์กร ด้านการเกษตร จะเป็นผู้สนับสนุนและ ช่วยเหลือให้การแทรกแซงของ MAFF ดำเนินไปได้ด้วยดี ในขณะที่งบประมาณ จะเป็นวิธีการที่ใช้ในการแทรกแซง ด้วยการดำเนินมาตรการต่างๆ เช่น การ ให้เงินอุดหนุน เป็นต้น นอกจากนี้ หน้าที่ ในการให้คำแนะนำของ MAFF และ กระบวนการที่ข้าราชการประจำเกษียณ

Aurelia George Mulgan เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ของ Politics at the University of New South Wales, Australian Defence Force Academy เธอได้ตีพิมพ์ผลงานเผยแพร่อย่างกว้างขวางในหัวข้อเกี่ยวข้องกับการเมืองญี่ปุ่น เศรษฐกิจ การเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และเป็นผู้เขียน *The Politics of Agriculture in Japan* (Routledge, 2000), *Japan's Failed Revolution: Koizumi and the Politics of economic Reform* (Asia Pacific Press, 2002)

แล้วไปมีตำแหน่งสำคัญในภาคธุรกิจเอกชนที่เรียกว่า “Amakudari” หรือ “จุดติลงมาจากสวรรค์” ก็นับเป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างอำนาจในการแทรกแซงของ MAFF ให้มีมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ Amakudari ยังถือเป็นผลประโยชน์ต่างตอบแทนที่เอกชนมอบให้แก่ข้าราชการเกษียณอายุที่เคยสนับสนุน/ทำประโยชน์ให้แก่เอกชนที่เกี่ยวข้องอีกด้วย เช่นเดียวกับผลประโยชน์ที่ให้กับข้าราชการ ในตำแหน่งที่มักจะอยู่ในรูปแบบของการให้ความบันเทิง ของขวัญ/ของกำนัล หรือ การท่องเที่ยวฟรี เป็นต้น ในขณะที่

นักการเมืองก็ต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับข้าราชการเพื่อหาแนวร่วมสนับสนุนนโยบายเกษตรที่จะเป็นประโยชน์แก่กลุ่มเกษตรกรที่เป็นฐานคะแนนเสียงกล่าวโดยสรุปคือการแทรกแซงของ MAFF ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจและผลประโยชน์สามฝ่าย คือ นักการเมือง ข้าราชการ และภาคเอกชน (สหกรณ์ การเกษตร เกษตรกร เป็นต้น) โดยที่ต่างฝ่ายต่างแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองต้องการ

การควบคุม การให้คำแนะนำ การบริหารจัดการ การสนับสนุนด้านงบประมาณ และการตรวจสอบดูแลภาคเกษตร และธุรกิจที่เกี่ยวข้อง นับว่าเป็นหน้าที่ที่มีผลในด้านบวกต่อ MAFF และข้าราชการในกระทรวงฯ การมีบทบาทสำคัญของ MAFF อาจจะสามารถได้จากปริมาณพนักงานในกระทรวงที่มีปริมาณมากเป็นอันดับ 3 ได้รับการจัดสรรงบประมาณมากเป็นอันดับ 2 เมื่อเทียบกับกระทรวงต่างๆ การที่ MAFF มีขนาดองค์กรใหญ่และได้รับงบประมาณจำนวนมากดังกล่าวนี้ทำให้ MAFF มีความจำเป็นที่จะต้องบริหารจัดการ “อำนาจ” ของตนเองที่ได้รับมาเช่นกัน MAFF จึงต้องพยายามที่จะดำรงรักษาการแทรกแซงของตน รวมทั้งมีแรงจูงใจที่จะขยายขอบเขตการแทรกแซงไปให้ได้มากที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็มีเสียงจากฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการแทรกแซงของ MAFF และเสนอให้ลดบทบาทหรือจำกัดขอบเขตของการแทรกแซงลง เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำรงรักษาระดับการแทรกแซงภาคเกษตรไว้ MAFF จึงต้องพยายามรักษาการทำเกษตรจำนวนประชากรในภาคเกษตร และที่ดินทำการเกษตรในชนบทพร้อมกันนั้น MAFF ก็จะต้องพยายามรักษาสถาบันหรือหน่วยงานที่สนับสนุนกระบวนการแทรกแซงของตนพร้อมกับกับคงความพยายามในการต่อสู้เพื่อปกป้องตลาดสินค้าเกษตรในประเทศไว้ นอกจากนี้ MAFF ยังต้องพยายามขยายแนวร่วมทางผลประโยชน์ของตนด้วย โดยวาทกรรมที่ MAFF เลือกใช้เพื่อปกป้องผลประโยชน์นี้ก็คือการเพิ่มการผลิตอาหารการเพิ่มรายได้เกษตรกร การรักษาชนบท การรักษาสภาพแวดล้อม สุขอนามัยสำหรับผู้บริโภคความปลอดภัยทางอาหาร และอุปทานด้านอาหาร ซึ่งกระบวนการในการพยายามรักษาผลประโยชน์ของตนไว้ให้ได้ของ MAFF นี้ได้กลายเป็นอุปสรรคหนึ่งที่เกิดขวางหนทางสู่ความสำเร็จของนโยบายปฏิรูปของนายกรัฐมนตรีโคอิสุมิ

การที่ MAFF ต้องการแทรกแซงภาคเกษตรให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ MAFF พยายามควบคุม

กฎระเบียบ แทรกแซงตลาด และนำงบประมาณมาใช้จ่ายในภาคเกษตรให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้นั้น ถูกกลั่นกรองมาเป็นนโยบายภาคเกษตรหลัก 3 ประการของ MAFF คือ หนึ่ง การแทรกแซงตลาดโดยตรงของภาครัฐ สอง การจัดสรรงบประมาณในการอุดหนุนภาคเกษตร อันประกอบด้วยงบประมาณเพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของภาคเกษตรและงบประมาณอุดหนุนเกษตรกรโดยตรง และสาม การสร้างกำแพงกีดกันการนำเข้าสินค้าเกษตรทั้งในรูปแบบของกำแพงภาษี และกำแพงที่มีใบภาษี ซึ่งนโยบายต่างๆ เหล่านี้ล้วนถูกคัดค้านอย่างหนักหน่วงจากนโยบายปฏิรูปของนายกรัฐมนตรีโคอิสุมิ และกระแสการเปิดเสรีทางการค้าจากภายนอกประเทศตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา

Mulgan สรุปจากกรณีของ MAFF ไว้ว่า ข้าราชการ (ในฐานะผู้แสวงหาการแทรกแซงสูงสุด) ไม่พร้อมที่จะรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะส่งผลกระทบต่อระบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อีกนัยหนึ่งคือผลประโยชน์ของข้าราชการอยู่ที่การรักษาและปกป้องระบบนั้นนั่นเอง ส่วน MAFF นั้น ให้ความสำคัญกับการสร้างแก่นที่มาจากอำนาจข้าราชการที่ได้มาจากการบริหารจัดการ ควบคุมและจัดสรรงบประมาณ ดังนั้น ทั้งสองส่วนจะพยายามดำเนินการแทรกแซงต่อไปโดยไม่ให้ความใส่ใจว่ามีผู้ใดต้องการสิ่งนี้อีกแล้วหรือไม่ นอกจากนี้ตลาดแข่งขันอย่างเสรีที่แท้จริงโดยไม่มี “มือที่มองเห็น” ของรัฐมาบริหารจัดการจะเปลี่ยนหน้าที่และลดจำนวนบุคลากรในภาคราชการลง ซึ่งจะทำให้อำนาจของข้าราชการลดลงด้วย ในระบบที่รัฐแทรกแซงนั้น ข้าราชการจะเป็นทั้งผู้ควบคุมกฎ ผู้เล่นและแหล่งเงินทุนจากรัฐบาล ในขณะที่ในระบบที่ปลอดการแทรกแซงจากรัฐ ข้าราชการจะไม่สามารถดำเนินบทบาทดังกล่าวได้ บทบาทของข้าราชการจะเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นผู้ให้คำแนะนำเชิงนโยบายเท่านั้น

เมื่อรัฐปลอดการแทรกแซงอย่างแท้จริง ข้าราชการจึงจะทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมกฎอย่างแท้จริงภายใต้ระบบตลาด

การที่ Mulgan สรุปไว้เช่นนี้ อาจจะสันนิษฐานได้ว่า เธอมีความคิดว่าความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจและผลประโยชน์สามฝ่ายของนักการเมือง ข้าราชการ และภาคเอกชน ยังคงเป็นอยู่ดั้งเดิมแบบเหนียวแน่น ในขณะที่งานวิจัยบางชิ้นของโครงการสันติโมตรี ไทย-ญี่ปุ่น เช่นงานวิจัยเรื่อง “ระบบเศรษฐกิจการเมือง ญี่ปุ่นยุคหลังฟองสบู่แตก : ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง” ของ รศ.ดร. ไชยวัฒน์ คำชู และ “การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นและผลกระทบต่อประเทศไทย : กรณีศึกษาแรงกดดันด้านการเปิดเสรีทางการค้าต่อภาคเกษตรของญี่ปุ่นและการปรับตัวเชิงนโยบาย” ของ ผศ.ดร. ศิริพร รัชชวัลคุ มีความเห็นว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวนั้นได้เปลี่ยนรูปแบบไปแล้ว จากแรงกดดันของการค้าเสรีและนโยบายปฏิรูปของนายกรัฐมนตรีโคอิสุมิ และเมื่อโครงสร้างของความสัมพันธ์ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไป จึงน่าขบคิดว่าเป้าหมายและผลประโยชน์ของ MAFF ซึ่งมีบทบาทสำคัญในโครงสร้างของความสัมพันธ์ดังกล่าว ได้เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่/อย่างไรและหากว่าเป้าหมายและผลประโยชน์ของ MAFF ได้เปลี่ยนแปลงไป MAFF จะยังคงดำรงรักษาระบบของการเป็นผู้แทรกแซงอยู่หรือไม่ คำตอบที่ได้ในขั้นต้นนี้อาจจะนำไปสู่ตอบที่ว่า ชุดของนโยบายที่ MAFF กำลังดำเนินอยู่ดังต่อไปนี้ คือ การเพิ่มการผลิตอาหาร การเพิ่มรายได้เกษตรกร การรักษาชนบท การรักษาสภาพแวดล้อม สุขอนามัยเพื่อผู้บริโภค ความปลอดภัยทางอาหาร และอุปทานด้านอาหาร ต่างๆ เหล่านี้ จะเป็นเพียง “วาทกรรม” หรือเป็นเป้าหมายที่แท้จริงเพื่อสนับสนุนผลประโยชน์แห่งชาติหลักของญี่ปุ่นในยุคการค้าเสรี

Japan
Watch
Project

Article.....

เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย

โดย ศิริพร รัชชวัลคุ*

7 ไทยและญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีความสัมพันธ์กันมายาวนาน ทั้งทางด้าน การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเดินทางไปมาหาสู่ พบปะและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและสม่ำเสมอ นับตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ทั้งสองฝ่ายเปิดประเทศและมีการสถาปนาความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

ในช่วงหลังสงคราม เมื่อญี่ปุ่นพัฒนาประเทศไปอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นประเทศพัฒนาแล้วที่เป็นต้นแบบของการพัฒนาเศรษฐกิจของหลายประเทศในเอเชีย ทำให้ความพยายามในการเรียนรู้ประสบการณ์และความก้าวหน้าต่างๆ จากญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นอย่างมากภายในสังคมไทย ส่งผลให้มีการศึกษาทำความเข้าใจญี่ปุ่นในด้านต่างๆ อย่างจริงจังมากขึ้น ในหมู่นักวิชาการไทย การไปศึกษาต่อในประเทศญี่ปุ่นกลายเป็นเรื่องที่สำคัญและได้รับการส่งเสริมทั้งจากฝ่ายไทยและญี่ปุ่น

ในขณะเดียวกัน ในฝ่ายญี่ปุ่นเอง ก็มีความต้องการที่จะรู้จักไทยเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุผลทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ที่ต้องการให้ไทยเป็นประเทศคู่ค้าที่สำคัญ เป็นแหล่งทรัพยากรและจุดรองรับการลงทุนเพื่อขยายฐานการผลิตทางด้านอุตสาหกรรม ในขณะที่ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายได้เปรียบจากความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับไทย ญี่ปุ่นก็

* อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์
ภาควิชาการระหว่างประเทศและการทูต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ประสานงาน โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น
และประธานคณะกรรมการเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย

“ในระยะ 4-5 ปีมานี้ ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นมีความใกล้ชิดมากขึ้น ทำให้ “ญี่ปุ่นศึกษา” ในประเทศไทยได้รับความสนใจมากขึ้น แต่ความพยายามในการรวมตัวกันของนักวิชาการญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทยยังไม่ได้ก้าวหน้าไปมากเหมือนกับการรวมตัวของนักวิชาการญี่ปุ่นที่ทำเรื่องไทยศึกษา โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากการกระจายตัวของนักวิชาการอยู่ในสถาบันการศึกษา/สถาบันวิจัยต่างๆ และมีการกิจกรรมมากจนไม่สามารถจัดการเวลาให้มาพบปะหรือรวมตัวกันได้”

ต้องการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับไทยในด้านอื่นๆ ด้วย ดังนั้น การเรียนรู้ไทยจึงเป็นเรื่องจำเป็น โดยเฉพาะในระยะหลังสงครามเย็น “ไทยศึกษา” ในญี่ปุ่นได้รับความสนใจและพัฒนาไปมาก จนสามารถก่อตั้งสมาคมไทยศึกษาในญี่ปุ่นได้ และมีการจัดประชุมทางวิชาการเรื่องไทยเป็นประจำทุกปี

สำหรับ “ญี่ปุ่นศึกษา” ในไทยก็ได้รับความสนใจมากเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในระยะ 4-5 ปีมานี้ เมื่อความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นมีความใกล้ชิดมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความสนใจในญี่ปุ่นศึกษาจะมากขึ้น แต่ความพยายามในการรวมตัวกันของนักวิชาการญี่ปุ่นศึกษาในไทยยังไม่ได้ก้าวหน้าไปมากเหมือนกับการรวมตัวของนักวิชาการญี่ปุ่นที่ทำเรื่องไทยศึกษา โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากการกระจายตัวของนักวิชาการอยู่ในสถาบันการศึกษา/สถาบันวิจัยต่างๆ ซึ่งมีภารกิจมากจนไม่สามารถจัดการเวลาให้มาพบปะหรือรวมตัวกันได้

กระนั้นก็ดี ไม่ได้หมายความว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมาไม่ได้มีความพยายามในการรวมตัวกันของนักวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษาในไทยเลย อันที่จริง ในช่วงทศวรรษที่ 1980 ได้มีความพยายามตั้งกล่าวจากนักวิชาการในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยก่อตั้งเป็น “ชมรมญี่ปุ่นศึกษา” ขึ้น ประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นนักวิชาการที่ทำเรื่องญี่ปุ่นศึกษาใน

มหาวิทยาลัยต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาค แต่ในระยะแรกก่อตั้ง สมาชิกส่วนมากเป็นนักวิชาการที่อยู่ในกรุงเทพฯ และกิจกรรมในระยะแรกก็ถูกจัดขึ้นที่กรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ โดยได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากมูลนิธิญี่ปุ่น (The Japan Foundation) กิจกรรมที่ได้รับการดำเนินการมักจะเป็นการอภิปราย/สัมมนา/ปาฐกถาพิเศษทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องญี่ปุ่น ทั้งโดยนักวิชาการไทยและญี่ปุ่น กิจกรรมดังกล่าวของชมรมญี่ปุ่นศึกษานี้ค่อนข้างคึกคักในระยะ 4-5 ปีแรก แต่หลังจากนั้นมาก็ค่อยๆ ชบเซาลง สาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การลดลงของความถี่ในการทำกิจกรรมของชมรมก็คือ การที่ผู้นำหรือบุคคลที่เป็นแกนหลักในการทำกิจกรรมมีภารกิจเพิ่มมากขึ้น และการขาดคนรุ่นใหม่ที่จะเป็นผู้สานต่อกิจกรรมดังกล่าว

ต่อมาในช่วงต้นทศวรรษที่ 2000 แนวคิดในการรวบรวมนักวิชาการที่ทำงานด้านญี่ปุ่นศึกษาเข้าด้วยกันและก่อตั้งเป็นชมรมหรือเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาได้ถูกนำกลับมาพูดคุยหารือกันใหม่อีกครั้งโดยนักวิชาการรุ่นใหม่ โดยเฉพาะนักวิชาการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้วยการริเริ่มและผลักดันของโครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการสนับสนุนอย่างแข็งขันอีกเช่นกันของมูลนิธิญี่ปุ่น จากการริเริ่มดังกล่าวได้นำไปสู่การจัดประชุมเพื่อ

ก่อตั้งเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในไทยขึ้น เมื่อเดือน พฤศจิกายน 2005 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต และเดือนกุมภาพันธ์ 2006 ที่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ในการประชุมทั้งสองครั้ง ประเด็นหลักที่มีการหารือกันก็คือ ความจำเป็นในการก่อตั้งเครือข่าย วัตถุประสงค์ในการก่อตั้ง และกิจกรรมที่เครือข่ายจะดำเนินการเพื่อให้เครือข่ายดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน รวมทั้งการแสวงหาแหล่งสนับสนุนทางการเงินเพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ที่เครือข่ายจะดำเนินการต่อไปด้วย ผลจากการประชุมทั้งสองครั้งที่ประชุมได้สรุปว่าแรงผลักดันหรือความจำเป็นที่สนับสนุนให้เกิดการรวมตัวของนักวิชาการญี่ปุ่นศึกษาในไทย คือ ประการแรก นักวิชาการส่วนใหญ่ตระหนักดีว่าแหล่งสนับสนุนทางการเงินเพื่อการทำกิจกรรมทางวิชาการจากแหล่งเดิม เช่น มูลนิธิญี่ปุ่น และมหาวิทยาลัยต่างๆ นั้น มีข้อจำกัดมากขึ้นในการให้การสนับสนุนกิจกรรมทางวิชาการ โดยเฉพาะถ้าเป็นไปในรูปของการดำเนินการโดยบุคคลหรือสถาบันเดียว การทำงานในลักษณะบูรณาการและความร่วมมือหลายฝ่ายเป็นที่ต้องการมากขึ้น ซึ่งความต้องการดังกล่าวเป็นการผลักดันไปสู่ความจำเป็นที่จะต้องมีการรวมตัวกันของนักวิชาการ ประการที่สอง มีความต้องการในหมู่นักวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษาด้วยกันเองที่จะให้มีศูนย์กลางเพื่อเป็นเวทีในการ

พบปะ หารือ แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลซึ่งกันและกัน และประการที่สาม มีความต้องการในหมู่นักวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษาในไทยที่จะให้มีองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของนักวิชาการญี่ปุ่นศึกษาในไทย เพื่อไปร่วมในการประชุมกับนักวิชาการญี่ปุ่นศึกษาในต่างประเทศโดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ผลจากการประชุมทั้งสองครั้งที่ประชุมได้ตกลงที่จะสถาปนา “เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา” (Japanese Studies Network-JSN) ขึ้นอย่างเป็นทางการ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2006 โดยเครือข่ายนี้จะเป็นองค์กรอิสระไม่ขึ้นกับสถาบันการศึกษา/สถาบันวิจัยใดๆ แต่มีตัวแทนของสถาบันการศึกษา/สถาบันวิจัยที่มีการเรียนการสอนและการทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องญี่ปุ่น เป็นกรรมการบริหารเครือข่าย และเป็นสมาชิกของเครือข่ายด้วย โดยคณะกรรมการบริหารเครือข่ายในปัจจุบันประกอบด้วยตัวแทนจากมหาวิทยาลัยทั้งในกรุงเทพฯ และส่วนภูมิภาค (ดูรายละเอียดในหน้า 29)

วัตถุประสงค์หลักของเครือข่ายมี 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรก เพื่อให้เป็นเวทีสำหรับการพบปะ หารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างนักวิชาการที่ศึกษาและให้ความสนใจเรื่องญี่ปุ่นศึกษา ประการที่สอง เพื่อเป็นตัวแทนของนักวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทยในการติดต่อสัมพันธ์

“ในช่วงทศวรรษที่ 1980 ได้มีความพยายามในการรวมตัวกันของนักวิชาการด้านญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทยจากนักวิชาการในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยก่อตั้งเป็น “ชมรมญี่ปุ่นศึกษา” แต่หลังจากนั้นมาก็ค่อยๆ ชบเซาลง ต่อมาแนวคิดในการก่อตั้งเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาได้ถูกนำกลับมาพูดคุยหารือกันใหม่อีกครั้ง ทำให้ “เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา” (Japanese Studies Network-JSN) ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2006”

บรรยากาศการประชุมเพื่อก่อตั้งเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ครั้งที่ 1 เดือนพฤศจิกายน 2005 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต และครั้งที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ 2006 ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (เอื้อเฟื้อภาพโดยสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

กับเครือข่ายหรือองค์กรรูปแบบเดียวกัน ในต่างประเทศ และประการที่สาม เพื่อให้เป็นแหล่งรวบรวมความรู้และประสบการณ์เรื่องญี่ปุ่นในด้านต่างๆ รวมทั้งเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณะในรูปแบบต่างๆ ด้วย

สำหรับกิจกรรมหลักของเครือข่ายนั้น ที่ประชุมได้ตกลงว่าเครือข่ายจะดำเนินกิจกรรมหลัก 3 ประการคือ หนึ่ง จัดประชุมวิชาการประจำปี สอง จัดทำสิ่งพิมพ์ทางวิชาการ ซึ่งอาจจะเป็นเอกสารหลังการประชุมทางวิชาการประจำปีหรือวารสารทางวิชาการ และสาม จัดทำ website เพื่อเป็นศูนย์กลางในการติดต่อสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ กิจกรรมของเครือข่ายและเป็นแหล่งข้อมูลเรื่องญี่ปุ่น และเนื่องจากเครือข่ายยังไม่มีเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ประชุมจึงได้ตกลงกันว่าในการดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้งนั้นกรรมการบริหารเครือข่ายจะต้องหาทุนสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวจากแหล่งสนับสนุนทางการเงินต่างๆ เช่น มูลนิธิญี่ปุ่น หรือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นต้น โดยสำนักงานของเครือข่ายจะย้ายเวียนไปตามสถานศึกษา/สถาบันการวิจัยต่างๆ ที่รับเป็นเจ้าภาพในการจัดกิจกรรมของเครือข่ายในแต่ละปี

สำหรับปี ค.ศ. 2006-2007 กรรมการบริหารเครือข่ายได้ตกลงกันว่า จะจัดการประชุมทางวิชาการครั้งที่ 1 ขึ้นในเดือนพฤษภาคม 2007 โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รับที่จะเป็นเจ้าภาพ และมีสำนักงานของโครงการสันติมิตรไทย-ญี่ปุ่น เป็นสำนักงานชั่วคราวในการประสานงานดำเนินกิจกรรมนี้ ประเด็นหลักหรือหัวข้อหลักของการประชุมในปี ค.ศ. 2007 คือ “Japan in the Changing World” โดยจะเน้นไปที่การต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่เกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่นในทุกมิติ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม และผลงานที่จะนำเสนอในที่ประชุมนั้น จะมาจาก

ทั้งนักวิชาการและนักศึกษาระดับปริญญาโท/เอก ของสถาบันการศึกษาต่างๆ ในประเทศ โดยการเปิดรับข้อเสนอผลงานและมีคณะกรรมการคัดเลือกผลงาน ผลงานที่มีคุณภาพดีและผ่านการคัดเลือกแล้วจะได้รับการเสนอให้เสนอผลงานในที่ประชุม และจะได้รับการตีพิมพ์ในภายหลังด้วย

คณะกรรมการบริหารเครือข่ายตระหนักดีว่าการก่อตั้งเครือข่ายมิใช่เรื่องง่ายทั้งยังเป็นเรื่องยากมากกว่าในการที่จะพยุกรักษาให้เครือข่ายดำรงอยู่ต่อไปอย่างยาวนานและมีชีวิตชีวา ซึ่งหมายถึง

การมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและเป็นประโยชน์แก่สมาชิกมากเพียงพอที่จะดึงดูดสมาชิกเอาไว้ด้วยกัน ในขณะเดียวกันทั้งกรรมการบริหารและสมาชิกของเครือข่ายก็รับรู้ถึงความจำเป็นและแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันขึ้นในครั้งนี้อย่างไรก็ตาม ความหวังว่าการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันนับแต่บัดนี้ไป จะเป็นการสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกันเพื่อสร้างความก้าวหน้าให้แก่แวดวงวิชาการ ญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย และเป็นการเสริมสร้างให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างสองฝ่ายในที่สุดด้วย

รายนามคณะกรรมการเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย
(Japanese Studies Network-Thailand - JSN Thailand)

ผศ.ดร. กัลยาณี สีสวรรณ	คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ที่ปรึกษา
รศ.ดร. ไชยวัฒน์ คำชู	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ที่ปรึกษา
รศ. ยุกา คลังสุวรรณ	สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	ที่ปรึกษา
รศ. ไว จามรมาน	คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	ที่ปรึกษา
รศ. สุริชัย หวันแก้ว	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ที่ปรึกษา
ผศ.ดร. ศิริพร วัชชวัลคุ	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	ประธาน
ผศ.ดร. วรเวศม์ สุวรรณระดา	คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	รองประธาน
รศ.ดร. ฉันทนา จันทร์บรรจง	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์	กรรมการ
รศ. ปราณี จงสุจริตธรรม	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	กรรมการ
ผศ.ดร. โมตรี อินทร์ประสิทธิ์	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น	กรรมการ
ผศ.ดร. วรวิมล จิราสมบัติ	คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	กรรมการ
ดร. สุณีย์รัตน์ เนียรเจริญสุข	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	กรรมการ
ผศ. เบญจางค์ ใจใส	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	กรรมการ
อาจารย์ นิตากร ทองนอก	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	กรรมการ
คุณทรายแก้ว ทิพากร	สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	กรรมการ
ผศ.ดร. กิตติ ประเสริฐสุข	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	กรรมการ
		และเลขานุการ

Discover.....
Japan.....

ตามรอย**ตะวัน**

สารพันเรื่องน่าอ่าน

โดย ภาณุมาศ รักชาติยิ่งชีพ

ญี่ปุ่น เป็นประเทศที่มีภูมิอากาศหลากหลาย อีกทั้งยังมีพันธุ์ไม้นานาที่ผลิดอกออกไปในทุกฤดูกาล “อิเคบานะ” (Ikebana) หรือศิลปะการจัดดอกไม้แบบญี่ปุ่นจึงเป็นสุนทรียศาสตร์ที่ทำให้ชาวญี่ปุ่นสามารถใกล้ชิดกับธรรมชาติที่สวยงามได้อย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น

หากจะกล่าวตามตัวอักษรแล้ว อิเคบานะ มีความหมายว่า “ศิลปะการจัดดอกไม้” อย่างไรก็ตาม อิเคบานะก็ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การจัดดอกไม้ แต่ยังรวมไปถึงการจัดสวนต่างๆ ของพันธุ์พืช ไม่ว่าจะเป็น กิ่ง ก้าน เถาวัลย์ ใบ ดอกหญ้า หรือแม้กระทั่งเมล็ดพืช ซึ่งหมายรวมถึงพืชที่สดใหม่และตากแห้ง เราจึงอาจกล่าวอย่างง่ายๆ ได้ว่า อิเคบานะเป็นสุนทรียศิลป์ในการเรียงร้อยส่วนต่างๆ ของพันธุ์ไม้นานาในแจกันหรือภาชนะอื่นๆ ด้วยศิลปะที่หลากหลายเพื่อให้มีสีสันและรูปทรงอันกลมกลืนจนกลายเป็นอวัจนภาษาที่บ่งบอกถึงความลุ่มลึกในจิตใจของผู้จัด

อย่างไรก็ตาม แม้วินัยามของอิเคบานะจะดูเรียบง่าย แต่ในความจริงแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างดอกไม้ กิ่ง ใบ ก้าน รูปแบบการจัดรูปทรง ขนาด สีสัน ตำแหน่งที่จัดวาง ช่องว่าง รวมไปถึงรายละเอียดต่างๆ นั้นจำเป็นต้องอาศัยความเชี่ยวชาญในการตัดสินใจ ทักษะในการจัดวางและพันมัด รวมไปถึงสมาธิที่แน่วแน่ตลอดช่วงเวลาของการจัด จนทำให้ชาวญี่ปุ่นเป็นจำนวนมากต้องฝึกฝนและร่ำเรียนในโรงเรียนศิลปะการจัดดอกไม้แบบญี่ปุ่นเป็นระยะเวลา 3-5 ปี เลยทีเดียว ซึ่งจากนิยามและความลุ่มลึกดังกล่าวนี้ทำให้เห็นได้ว่ารูปแบบศิลปะ

การจัดดอกไม้ตามรูปแบบ ตะวันตกซึ่งมีลักษณะการจัด เรียงดอกและใบเป็นชั้นๆ นั้น มักจะมีจุดเน้นอยู่ที่ปริมาณ และสีสันทของดอกไม้ รวมทั้ง ให้ความสนใจไปที่ดอกไม้ที่ กำลังผลิบาน แต่ข้อควร พิจารณาที่สำคัญมากที่สุด สำหรับอิเคบานะ ก็คือ ให้ใช้กิ่ง ก้าน ใบ ดอกหรือวัสดุต่างๆ เท้าที่จำเป็นในการสรรสร้าง รูปร่างของมวลหมู่พฤษชาติที่ เต็มไปด้วยความสละสลวยให้ มีความกลมกลืนกับลักษณะที่จัด ภายใต้อาคารที่ประกอบ ขึ้นจาก 3 องค์ประกอบหลัก อันสื่อความหมายถึง “เทน” “จิน” และ “ชิ” (Ten Jin and Chi) หรือสวรรค์ มนุษย์และ โลก เพื่อแสดงให้เห็นถึง ความงามที่แท้จริงของดอกไม้ (ภาพจาก Discover Japan Vol.1 Words, Customs and Concepts . Tokyo : Kodansha . 1986 . p.146-147)

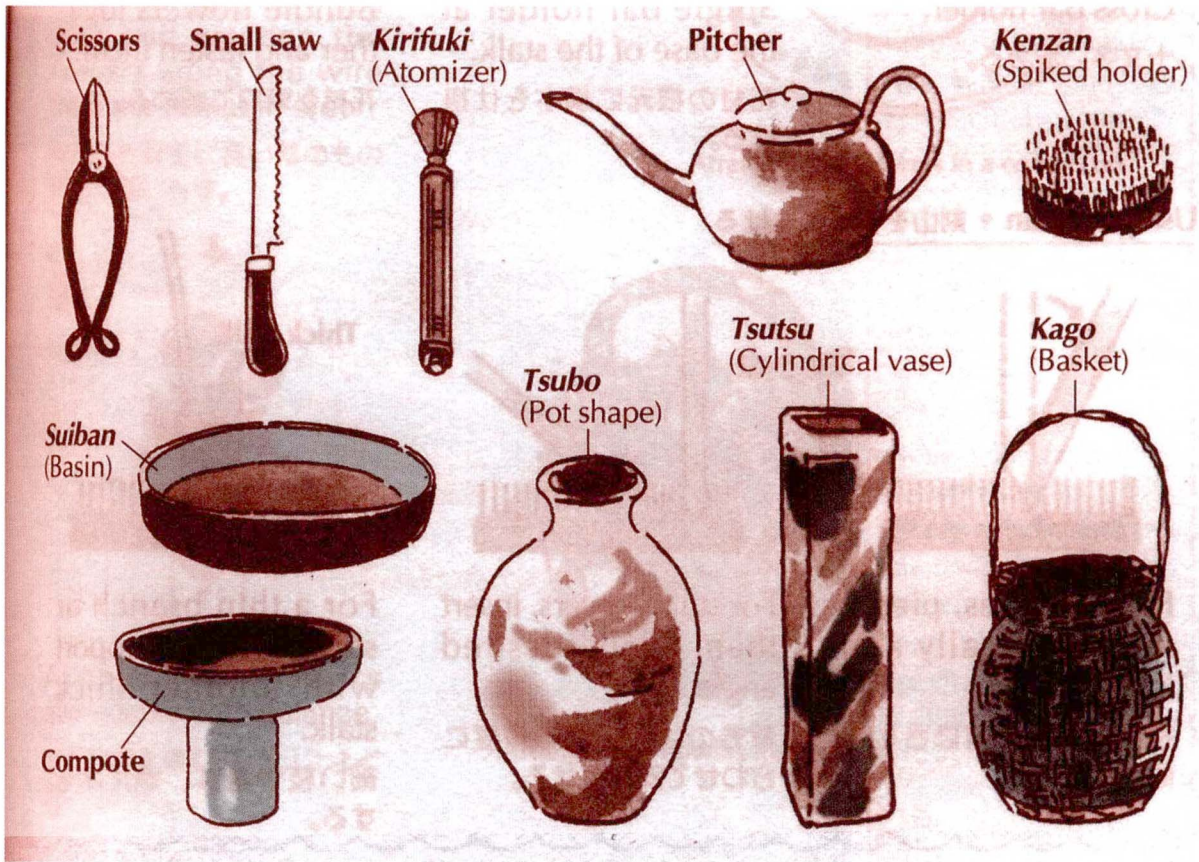

การจัดดอกไม้แบบญี่ปุ่นมีความแตกต่างจากศิลปะ การจัดดอกไม้แบบตะวันตกที่เน้นเพื่อใช้ในการประดับตกแต่งอยู่มากทีเดียว

หากย้อนไปในอดีต อิเคบานะมีต้นกำเนิด ซึ่งสามารถสืบย้อนไปได้ตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษ ที่ 6 โดย “คูเงะ” (Kuge) หรือดอกไม้ที่ถูกตกแต่ง เพื่อใช้สักการะพระพุทธเจ้าในพิธีศพ ซึ่งแสดงถึง ศรัทธาอันแรงกล้าต่อพระพุทธองค์ หลักธรรม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นั่นคือ พัฒนาการขั้นแรกของ อิเคบานะ

อย่างไรก็ดี คูเงะยังคงเป็นเพียงการจัด ดอกไม้แบบหยาบๆ ที่เน้นการตกแต่งให้ดอกไม้ กิ่ง และก้านตั้งสูงขึ้นไปบนท้องฟ้าอันสื่อความหมายถึง แรงศรัทธาต่อสรวงสวรรค์ จวบจนกระทั่งราว

คริสต์ศตวรรษที่ 15 ในสมัยมุโรมาชิ (Muromachi, 1333-1568) ภายใต้อำนาจแห่งการปกครองของโชกุน อาชิคางะ โยชิมาสะ (Ashikaga Yoshimasa, 1436-1490) ซึ่งเป็นผู้ที่มีลักษณะนิสัยเรียบง่าย และชมชอบการใกล้ชิดกับธรรมชาติ รูปแบบของ การจัดดอกไม้จึงถูกเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ จนก่อ เกิดเป็นหลักการที่เรียกว่า “คาโดะ” (Kado) หรือ “วิถีแห่งดอกไม้” (The Way of Flowers) รวมทั้งมีการพัฒนาศิลปะการจัดดอกไม้ที่มีความประณีตมากยิ่งขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบดั้งเดิม ของอิเคบานะในปัจจุบัน นั่นคือ “ริคคะ” (Rikka) หรือการจัดดอกไม้แบบทรงสูง ที่คิดค้นโดยอิเคโนโบะ เซนเคอิ (Ikenobo Senkei) ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งสำนัก อิเคโนโบะ (Ikenobo School) ด้วย

อิเคบานะมีหลักการเบื้องต้นที่สำคัญที่สุดในการเรียนรู้ก็คือ การรู้จักสภาพธรรมชาติของพันธุ์ไม้ที่ใช้จัดดอกไม้ เพื่อให้ผู้จัดสามารถจัดดอกไม้ให้เป็นศิลปะที่ริ้วจวน รวมทั้งยังคงความเป็นธรรมชาติไว้ได้ ด้วยเหตุนี้ กว่าที่ชาวญี่ปุ่นจะสามารถพัฒนาทักษะจนสามารถริดใบและดอกที่ไม่จำเป็นออกจากกิ่งก้านที่นำไปใช้ในการจัดแต่ก็ต้องใช้เวลาหลายปีทีเดียว ทั้งนี้เพราะพันธุ์พืชต่างๆ มีลักษณะเด่นที่แตกต่างกัน อีกทั้งอุปกรณ์ที่ใช้ก็มีความเหมาะสมกับกาลเทศะที่แตกต่างกันนั่นเอง (ภาพจาก *Japan at a glance updated* . Tokyo : Kodansha . 2001 . p.94-97)

สำหรับปรัชญาพื้นฐานของริคกะ ซึ่งต้องอาศัยทักษะและความชำนาญของผู้จัดดอกไม้ อย่างยิ่งนั้น เปรียบเทียบ “ดอกไม้ที่ถูกจัดขึ้นเสมือนเป็นโลกใบน้อยที่สะท้อนถึงความเป็นจริงที่ยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ โดยดอกไม้สื่อถึงเขาพระสุเมรุ สวรรค์และความจริงแท้ กิ่งสนเป็นสัญลักษณ์แทนภูเขาและก้อนหิน ดอกเบญจมาศสีขาวเป็นสัญลักษณ์ของแม่น้ำและสายธาร” ซึ่งองค์รวมของสิ่งที่ถูกจัดแต่นั้นสื่อถึงความกลมกลืนของธรรมชาติอันเห็นได้จากความสมดุลของกิ่งก้านใบและดอก ที่เป็นสัญลักษณ์ของ “เทน” “จิน”

และ “ชี” (Ten Jin and Chi) หรือสวรรค์ มนุษย์และโลก รวมทั้งสังขารแห่งธรรมชาติ คือ การเกิดการเจริญเติบโตและการเสื่อมสลายนั่นเอง

และนับตั้งแต่ถูกคิดค้นขึ้น ริคกะก็ได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยเอโดะ (Edo, 1600-1867) ราวช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ทั้งนี้เพราะชาวญี่ปุ่นเห็นว่าริคกะเป็นรูปแบบการประดับตกแต่งที่เหมาะสมกับงานพิธีการและเทศกาลเฉลิมฉลองต่างๆ อย่างไรก็ตาม ลักษณะการจัดดอกไม้รูปแบบนี้ก็ได้อ่อนความนิยมลงไปในเวลาต่อมา

พัฒนาการที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของ
อิเคบานะในยุคสมัยเดียวกันนี้ (ราวคริสต์ศตวรรษ
ที่ 16) ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันที่พิธีชงชาเริ่มได้รับ
ความนิยมอย่างแพร่หลายนั่นคือ อิเคบานะได้ถูก
คิดค้นรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “นาเงอิระ” (Nageire)
ขึ้น ซึ่งรูปแบบการจัดดอกไม้ที่มีความเคร่งครัด
แต่เรียบง่ายนี้ถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่ง
ในการประดับตกแต่งห้องชาที่ใช้ในพิธีชงชา
ที่เรียกว่า “ชาบานะ” (Chabana) ซึ่งมีความหมาย
ตามตัวอักษรว่า “ดอกไม้แห่งชา”

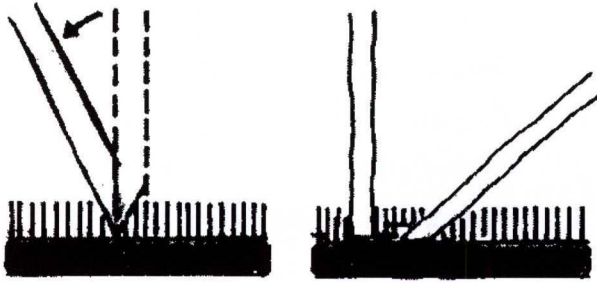
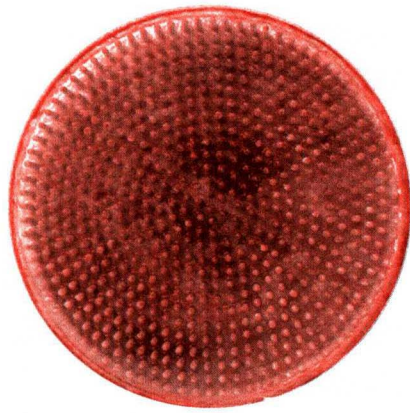
สำหรับปรัชญาพื้นฐานของนาเงอิระซึ่งเป็น
รูปแบบการจัดดอกไม้โดยใช้ดอกไม้ 1-2 ดอก
กิ่งก้านและใบจัดเรียงบนภาชนะขนาดเล็กตาม
รูปแบบธรรมชาตินั้น มีความมุ่งหมายและจุดเน้น
อยู่ที่ความกลมกลืนเป็นธรรมชาติอย่างที่สุด ไม่ว่า
วัสดุที่ใช้ในการจัดจะเป็นสิ่งใดก็ตามและด้วยรูปแบบ
ที่เรียบง่ายอันเปี่ยมไปด้วยความเป็นธรรมชาตินี้เอง
ที่ทำให้ศิลปะการจัดดอกไม้ทั้ง 2 รูปแบบมีความ
แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว กล่าวคือ ริคกะมีรูปแบบ
ของการจัดการใช้ทักษะรวมถึงการสื่อความหมาย
ที่แน่ชัด ในขณะที่นาเงอิระนั้นไม่ยึดติดกับรูปแบบ
มุ่งเน้นความเรียบง่ายและคำนึงถึงความเป็นธรรมชาติ
อย่างที่เป็น

อย่างไรก็ดี แม้ว่าอิเคบานะจะเริ่มมีพัฒนาการ
ที่หลากหลายและมีปรัชญาที่แตกต่าง แต่มันก็
กลายเป็นประเพณีที่ได้รับการยอมรับในวงกว้าง
รวมทั้งเป็นศาสตร์ชั้นสูงประเภทหนึ่งที่พระสงฆ์
ข้าราชการในราชสำนัก ชนชั้นสูง ซามูไรและ
คหบดีจำเป็นต้องเรียนรู้ นอกจากนี้ แม้กระทั่ง
สตรีเพศซึ่งครั้งหนึ่งในอดีตนั้นถูกจาริตประเพณี
ต้องห้ามมิให้เรียนรู้อิเคบานะก็สามารถเข้าร่วมได้
โดยทักษะในด้านศิลปะการจัดดอกไม้มันได้กลายเป็น
คุณสมบัติที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง เช่นเดียวกับ
ความรู้ในการจัดการพิธีชงชา ที่หญิงสาวโสด
ชาวญี่ปุ่นต้องมีก่อนเข้าพิธีแต่งงาน

ต่อมาในช่วงปลายสมัยเอโดะต่อเนื่องมาถึง
สมัยเมจิ (Meiji, 1868-1912) นั้น ภายใต้รูปแบบ
ดั้งเดิมของอิเคบานะที่เรียกว่าริคกะซึ่งค่อยๆ
เสื่อมความนิยมลงไป ก็ได้มีรูปแบบอื่นๆ ของ
อิเคบานะได้ถือกำเนิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็น “โมริบานะ”
(Moribana) หรือ “เซอิกะ” (Seika) เป็นต้น
ซึ่งศิลปะการจัดดอกไม้รูปแบบใหม่บางส่วนก็เป็น
ผลมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกที่เผยแพร่
เข้ามาในญี่ปุ่นภายหลังจากการฟื้นฟูเมจิ (Meiji
Restoration, 1868) อันสะท้อนให้เห็นถึงการปรับ
ตัวของชาวญี่ปุ่นให้เข้ากับวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป
รวมทั้งยังเป็นการรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรม
ดั้งเดิมของตนเองกับยุคสมัยที่ไม่หยุดนิ่ง

สำหรับโมริบานะซึ่งถูกคิดค้นขึ้นโดยโอฮาระ
อุชิน (Ohara Unshin, 1861-1916) ผู้ก่อตั้ง
สำนักโอฮาระ (Ohara School) มีความหมายตาม
ตัวอักษรว่า ดอกไม้ที่กองสูงขึ้นไปเรื่อยๆ นั้น
อาจถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่มีความแตกต่างจากริคกะ
มากกว่านาเงอิระเสียอีก กล่าวคือ โมริบานะเป็น
ศิลปะการจัดดอกไม้ที่ปฏิบัติศิลปะอิเคบานะรูปแบบ
ดั้งเดิมที่คุ้นเคยกับการใช้ภาชนะทรงสูงคอคอด
เปลี่ยนมาเป็นการใช้ภาชนะทรงเตี้ย ที่เรียกว่า
“ซูอิบัน” (Suiban) ซึ่งมีความหมายตามตัวอักษรว่า
“แอ่งน้ำ” รวมทั้งยังให้เสรีภาพในการจัดดอกไม้
เพื่อแสดงภาพความเป็นธรรมชาติในทุกกาลเทศะ
โดยดอกไม้ที่ถูกจัดสามารถนำไปใช้ประดับห้องหับ
หรือทางเดินทั่วไป ไม่จำเป็นต้องทำเป็นโคมแขวน
(Toko No Ma) ติดผนังในห้องที่ใช้ต้อนรับ
ผู้มาเยือนตามแบบประเพณีดั้งเดิมได้ อีกทั้ง
ยังสามารถใช้วัสดุอื่นๆ ที่มีได้มาจากธรรมชาติ
หรือต้องนำเข้ามาจากต่างประเทศได้อีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่า โมริบานะ คือ ศิลปะ
การจัดดอกไม้ในรูปแบบที่เรียบง่ายและไม่ยึดติด
กับจาริตที่เคร่งครัดของริคกะ และโมริบานะซึ่ง
“เป็นศิลปะสมัยใหม่ที่เอื้อต่อการแสดงออกถึงพลัง

“เคนซัน” (Kenzan) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับยึดจับกิ่งก้านของดอกไม้ด้วยเข็มปลายแหลมที่ประกอบอยู่กับฐานที่มีรูปทรงที่หลากหลายเพื่อให้สามารถนำไปใช้กับภาชนะได้ทุกประเภท โดยเฉพาะภาชนะทรงเตี้ย ฐานกว้างคือ อุปกรณ์ที่สำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งในการจัดดอกไม้แบบโมริบานะ โดยวิธีการยึดกิ่งก้านใดๆ ติดกับคานเช่นนั้น สามารถทำได้โดยการปักกิ่งก้านลงไปบนเคนซันในแนวตั้ง แล้วจึงเอนกิ่งเหล่านั้นให้อยู่ในมุมที่ต้องการอีกครั้งหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า เคนซันซึ่งเป็นนวัตกรรมที่เพิ่งถูกคิดค้นขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 20 พร้อมๆ กับการถือกำเนิดของศิลปะการจัดดอกไม้แบบโมริบานะนั้นได้ทำให้อิเคบานะมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น ซึ่งช่วยดึงดูดให้ชาวญี่ปุ่นเป็นจำนวนมากหันมาสนใจอิเคบานะ รวมทั้งยังเป็นส่วนช่วยให้รูปแบบของศิลปะการจัดดอกไม้ได้ถูกพัฒนาให้มีความหลากหลายและสวยงามมากขึ้น เนื่องจากผู้จัดสามารถวางดอกไม้ได้อย่างมีอิสระมากกว่าเดิมนั่นเอง (ภาพจาก <http://web-japan.org/factsheet/ikebana/index.html>)

แห่งการสรรค์สร้างอย่างเป็นอิสระ” ตามทัศนะของเทชิเงฮาระ โซฟู (Teshigahara Sofu, 1900-1979) ผู้ก่อตั้งสำนักโซเจ็ตสึ (Sogetsu School) นั้น ก็ได้รับความนิยมนอย่างล้นหลามในช่วงเวลาเพียงไม่นานนับตั้งแต่มันถูกคิดค้นขึ้น

ในส่วนของเซอิเกะหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งได้ว่า “โชกะ” (Shoka) ซึ่งมีความหมายตามตัวอักษรว่า ดอกไม้ที่ยังคงมีชีวิต ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของศิลปะการจัดดอกไม้ที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่ง โดยเซอิเกะเป็นรูปแบบอันเรียบง่ายที่มีพื้นฐานจากองค์ประกอบ 3 ส่วน ประกอบกันเป็นรูปอสมมาตร คล้ายรูปสามเหลี่ยมด้านไม่เท่า ซึ่งความแตกต่างประการ

สำคัญระหว่างเซอิเกะและโมริบานะก็คือ ศิลปะการจัดดอกไม้แบบเซอิเกะนั้น ต้องใช้แจกันทรงสูงเช่นเดิม โดยเปรียบแจกันเสมือนโลก ในขณะที่ปรัชญาพื้นฐานของเซอิเกะซึ่งอยู่ที่การนำเสนอความสวยงาม พลั้วไหวแลดูอิสระของดอกไม้สด มิใช่เพื่อความสวยงามที่เกิดจากการแต่งเติมนั้น ยังคงมีความใกล้เคียงกันกับโมริบานะพอสมควร

ต่อมาในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อิเคบานะ ก็ได้กลายเป็นเพียงศิลปะประการหนึ่งที่หญิงสาวชาวญี่ปุ่นสามารถเลือกเรียนรู้ได้ตามความสนใจของตนเอง มิจำเป็นต้องเรียนรู้ตามประเพณีปฏิบัติ เช่นในอดีตอีกต่อไป และด้วยอุปสรรคต่างๆ โดยเฉพาะด้านสถานที่ได้ส่งผลให้รูปแบบดั้งเดิมของอิเคบานะมีข้อจำกัดมากมาย “เซนเออิบานะ” (Zen'eibana) หรือกลุ่มหัวก้าวหน้าทางศิลปะจึงได้พัฒนาอิเคบานะให้สามารถแสดงออกถึงพลังที่เกิดจากการรวมตัวกันระหว่างประติมากรรมอันเป็นรูปธรรมและแนวคิดทางปรัชญาที่ล้าลึก รวมทั้งลดข้อจำกัดของความเป็นอิเคบานะลง คือ ไม่ยึดติดกับรูปแบบ วัสดุและตำแหน่งที่จัดวาง ซึ่งแนวคิดใหม่นี้ได้รับความนิยมอย่างสูง จนกระทั่งสำนักศิลปะการจัดดอกไม้เก่าแก่หลายแห่ง เช่น สำนักอิเคโนโบะ ก็ยังต้องพัฒนาหลักสูตรศิลปะการจัดดอกไม้ร่วมสมัยขึ้นมากล้นคู่กับการคงรักษา รูปแบบดั้งเดิมของอิเคบานะไว้อีกด้วย

ในปัจจุบันนี้มีสำนักศิลปะการจัดดอกไม้ ใหญ่น้อยรวมกว่า 3,000 แห่ง ตั้งกระจายอยู่ทั่วโลก ซึ่งแต่ละสำนักก็อาจมีกฎระเบียบ และรูปแบบของศิลปะการจัดดอกไม้ที่ต่าง กันไปในรายละเอียดปลีกย่อยอยู่บ้าง แต่ทั้งมวลก็มีจุดมุ่งหมายที่สอดคล้องกันคือเพื่อเผยแพร่และส่งเสริมอิเคบานะให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย โดยองค์การอิเคบานะระหว่างประเทศ (Ikebana International-<http://www.ikebanahq.org/>) ซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงโตเกียว ก็ได้ถูกจัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1956 เพื่อเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในการประสาน การดำเนินกิจกรรมร่วมกันของสำนักศิลปะการจัดดอกไม้ต่างๆ

สำหรับสถาบันที่จัดการเรียนการสอน ศิลปะการจัดดอกไม้ที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงที่สุด คือ สำนักอิเคโนโบะ สำนักโอฮาระและสำนัก โฮเง็ตสึ นั้น มีผู้สนใจเข้ารับการศึกษ ในแต่ละปีเป็นจำนวนรวมกว่า 1,000,000 คนเลยทีเดียว

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า อิเคบานะเป็น ศิลปะโบราณที่มีความใกล้ชิดกับชาวญี่ปุ่น

เป็นอย่างยิ่ง โดยพัฒนาการที่มีอายุยาวนานกว่า 700 ปี ของมันได้ทำให้ศิลปะการจัดดอกไม้มีความแตกต่าง หลากหลาย แต่โดยทั่วไปแล้ว อิเคบานะสามารถแบ่ง รูปแบบอย่างคร่าวๆ ได้เป็น 2 ประเภท นั่นคือ “เฮอิกะ” (Heika) หรือศิลปะการจัดดอกไม้แบบดั้งเดิม ซึ่งมี จุดเน้นอยู่ที่การนำเสนอความเรียบง่ายตามธรรมชาติ แต่เต็มไปด้วยวัตรปฏิบัติที่สลับซับซ้อน และ “โมริบานะ” (Moribana) หรือศิลปะการจัดดอกไม้แบบสมัยใหม่ ซึ่งมีจุดเน้นอยู่ที่การโมยิดติดกับรูปแบบตามประเพณีนิยม อย่างไรก็ตาม ทั้งสองรูปแบบจะมีลักษณะที่ต่าง กันอยู่บ้างในรายละเอียดของการจัดวางกิ่ง ก้าน ใบ และดอก คือ ขนาดความยาว เหลี่ยมมุมและการจัด ช่องว่างต่างๆ แต่ทั้งสองรูปแบบก็มีปรัชญาพื้นฐาน ที่เหมือนกัน นั่นคือ การผสมผสานเส้นสาย ใบดอก ช่องว่างและภาชนะที่ใช้ตกแต่งอย่างลงตัว เพื่อให้ผลงาน ที่ออกมามีความเหมาะสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมที่สุด

สำหรับรูปแบบซึ่งเป็นที่นิยมที่สุดในการจัดดอกไม้ แบบญี่ปุ่น ก็คือ “รูปแบบการจัดในแนวตั้ง” ที่สามารถ สื่อถึงความมีเสถียรภาพและความเคร่งขรึมได้เป็นอย่างดี โดยในส่วนของความแตกต่างประการสำคัญระหว่าง เฮอิกะและโมริบานะในรูปแบบการจัดในแนวตั้งก็คือ ลักษณะของการจัดวางและความยาวของกิ่งก้านปฐุม กิ่งก้านทุติยะและกิ่งก้านที่ใช้ในการประดับตกแต่ง รวมไปถึงภาชนะที่ใช้ในการตกแต่ง ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

- เฮอิกะ (Heika) หรือการจัดดอกไม้แบบดั้งเดิม นั้นเป็นรูปแบบพื้นฐานของอิเคบานะ โดยภาชนะ ที่ใช้ตกแต่งมีลักษณะเป็นแจกันทรงสูง คอคอดและ

“มิซุจิริ” (Mizugiri) หรือการตัดแต่งกิ่งในน้ำเป็นวิธีการรักษา ความชุ่มชื้นให้แก่ดอกไม้ได้ง่ายๆ ซึ่งกิ่งที่ถูกตัดกลายเป็นแนวเฉียง จะต้องถูกแช่น้ำไว้อีกเป็นเวลานานประมาณ 30 นาที เพื่อให้สามารถ คงความสดของดอกไม้ได้นานยิ่งขึ้น ในขณะที่การตัดกิ่งก้านต่างๆ นั้น ทำได้อย่างง่ายดายด้วยการใช้มือทั้งสองข้างดึงข้างตามที่ต้องการหรือ หากเป็นกิ่งที่มีความเปราะและหักได้ง่าย การตัดก็สามารถทำได้ด้วย การบิดกิ่งเหล่านั้นเบาๆ พร้อมกับบิดข้างกิ่งตามที่ต้องการ (ภาพจาก Japan at a glance updated . Tokyo : Kodansha . 2001 . p.94-97)

การจัดดอกไม้มีจุดเน้นอยู่ที่เส้นสายในแนวตั้ง เพื่อให้การจัดดอกไม้สามารถนำเสนอมนต์เสน่ห์แห่งธรรมชาติ ภายใต้วิธีการอันเต็มไปด้วยสุนทรีย์และวัตรปฏิบัติอันสง่างามได้ สำหรับประเภทของการจัดดอกไม้ที่อยู่ภายใต้รูปแบบดั้งเดิมก็มีมากมาย เช่น ริคกะ (Rikka) หรือ เซอิกะ (Seika) เป็นต้น

ในส่วนของรูปแบบการจัดดอกไม้โดยทั่วไปของเฮอิกะนั้น ประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ กิ่งก้านปฐม กิ่งก้านทุติย และกิ่งก้านที่ใช้ในการประดับตกแต่ง ซึ่งความยาว ตำแหน่งและการจัดวางเหลี่ยมมุมของกิ่ง ก้านและวัสดุต่างๆ นั้นก็ขึ้นอยู่กับชนิดของเฮอิกะ

อย่างไรก็ดี รูปแบบการจัดดอกไม้เฮอิกะ แบบตั้งเฉียงนั้น กิ่งก้านปฐมควรมีความยาวอยู่ที่ประมาณหนึ่งเท่าครึ่งของความสูงของแจกัน โดยควรจัดวางเยื้องไปทางด้านซ้ายหน้าของแจกันทำมุมประมาณ

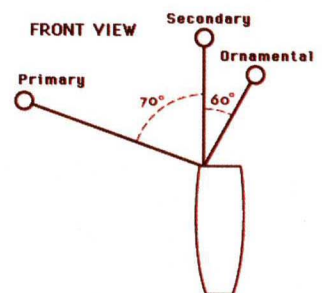
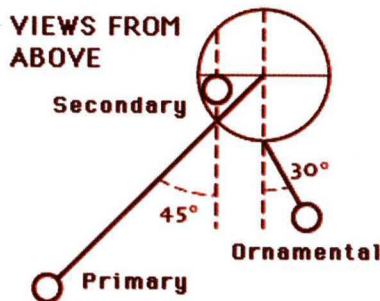
45 องศาจากด้านหน้าของผู้จัด และเอียงโน้มทำมุมประมาณ 70 องศากับพื้น

ในขณะที่กิ่งก้านทุติยและกิ่งก้านที่ใช้ในการประดับตกแต่งนั้น ควรมีความยาวประมาณครึ่งหนึ่งของความยาวของกิ่งก้านปฐม โดยกิ่งก้านทุติยถูกจัดวางเป็นแนวตรงตั้งอยู่ทางซ้ายของแจกัน บริเวณด้านหลังของกิ่งก้านปฐม เพื่อแสดงมิติ และกิ่งก้านที่ใช้ในการประดับตกแต่งควรจัดวางเยื้องไปด้านขวาหน้าของแจกัน ทำมุมประมาณ 30 องศาจากด้านหน้าของผู้จัด และเอียงโน้มไปทำมุมประมาณ 60 องศากับพื้น

● โมริบานะ (Moribana) หรือการจัดดอกไม้แบบสมัยใหม่นั้นเป็นรูปแบบปฏิรูปของอิเคบานะโดยภาชนะที่ใช้ตกแต่งมีลักษณะเป็นภาชนะทรงเตี้ยที่เรียกว่า “ซูอิบัน” ที่มี “เคนซัน” (Kenzan) เป็นอุปกรณ์ยึดกิ่งก้านไว้ให้แน่น และการจัดดอกไม้มีจุดเน้นอยู่ที่เส้นสายในแนวกว้าง เพื่อให้การจัดดอกไม้สามารถนำเสนอลักษณะของความเป็นธรรมชาติภายใต้ความงดงามคล้ายพุ่มไม้ต่างๆ ได้

ในส่วนของรูปแบบการจัดดอกไม้โดยทั่วไปของโมริบานะนั้นก็ประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ กิ่งก้านปฐม กิ่งก้านทุติย และกิ่งก้านที่ใช้ในการประดับตกแต่ง ซึ่งความยาว ตำแหน่งและการจัดวางเหลี่ยมมุมของกิ่ง ก้านและวัสดุต่างๆ นั้นก็ขึ้นอยู่กับชนิดของโมริบานะ

อย่างไรก็ดีรูปแบบการจัดดอกไม้โมริบานะแบบตั้งนั้น กิ่งก้านปฐมควรมีความยาวอยู่ที่ประมาณความกว้างกับความลึกของภาชนะที่ใช้ตกแต่งรวมกัน โดยควรจัดวางเยื้องไปทางด้านซ้ายหลังของภาชนะที่ใช้ตกแต่งและตั้งตรงเป็นมุมฉากกับพื้น

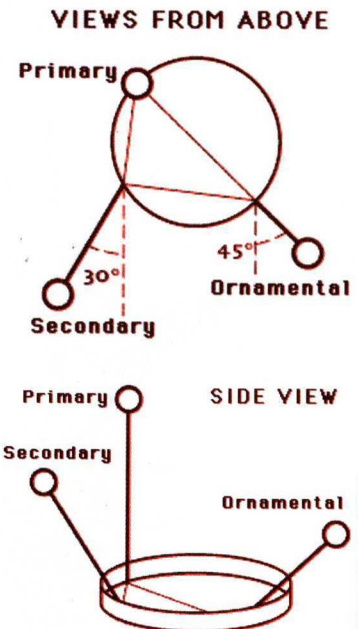
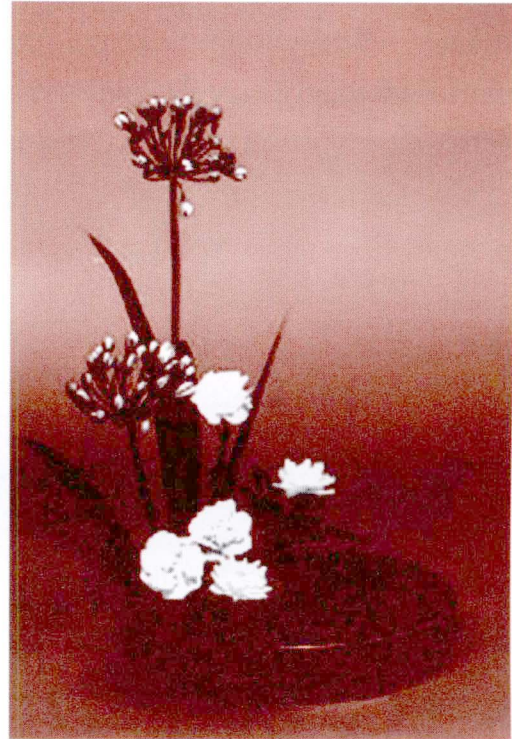
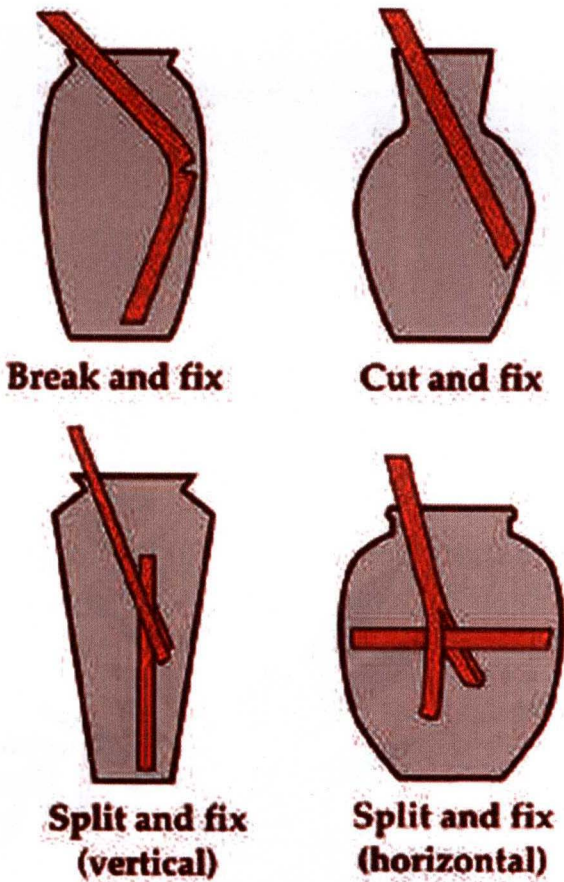

“เฮอิกะ” (Heika ; ภาพจาก <http://web-japan.org/kidsweb/virtual/type-heika.html>)

ในขณะที่กิ่งก้านทิวติยะควรมีความยาวประมาณสองในสามของความยาวของกิ่งก้านปฐม โดยกิ่งก้านทิวติยะถูกจัดวางเฉียงไปด้านซ้ายของแจกัน บริเวณด้านหน้าของกิ่งก้านปฐม และเอียงโน้มไปทางซ้ายทำมุมประมาณ 30 องศากับกิ่งก้านปฐม

ในขณะที่กิ่งก้านที่ใช้ในการประดับตกแต่งนั้นควรมีความยาวประมาณครึ่งหนึ่งของความยาวของกิ่งก้านปฐม โดยกิ่งก้านที่ใช้ในการประดับตกแต่งควรจัดวางเฉียงไปด้านขวาหน้าของแจกัน และเอียงโน้มไปทางขวา

ทำมุมประมาณ 45 องศากับกิ่งก้านปฐม หรือจัดวางให้สามารถลากเส้นผ่านกิ่งก้านปฐมโคนและยอดของกิ่งก้านที่ใช้ในการประดับตกแต่งได้เป็นเส้นตรงพอดีนั่นเอง

การจัดดอกไม้ด้วยภาชนะที่เป็นแจกันทรงสูง คอคอดนั้น โดยทั่วไปแล้วจะมีเทคนิคในการตรึงดอกไม้ให้อยู่ในรูปทรงที่ต้องการอย่างง่ายๆ 4 วิธีการ คือ "โอริโดเมะ" (Oridome) หรือการหักเพื่อยึดจับ "คิริโดเมะ" (Kiridome) หรือการตัดเพื่อยึดจับ "โยโค-วาริโดเมะ" (Yoko-waridome) หรือการทาบเพื่อยึดจับในแนวนอน และ "ทาเตะ-วาริโดเมะ" (Tate-waridome) หรือการทาบเพื่อยึดจับในแนวตั้ง (ภาพจาก <http://web-japan.org/factsheet/ikebana/index.html>)

"โมริบานะ" (moribana ; ภาพจาก <http://web-japan.org/kidsweb/virtual/ikebana/type-moribana.html>)

เราอาจกล่าวสรุปได้ว่าลักษณะของการจัดวาง กิ่งก้านปฐุม กิ่งก้านทุดิยะและกิ่งก้านที่ใช้ ในการประดับตกแต่งของอิเคบานะทั้งสองรูปแบบนี้ มีรูปลักษณะที่คล้ายกับรูปสามเหลี่ยมอันแสดงให้เห็น ถึงจุดต่างๆ คือ ชิน โซและฮิกาเอะ (Shin, Soe and Hikae) หรือตำแหน่งศูนย์กลางหรือยอดสูง ยอดตรงและยอดต่ำนั่นเอง ซึ่งลักษณะการจัดวาง ดังกล่าวนี้เองที่สื่อความหมายถึงสวรรค์ มนุษย์ และโลก อันรวมเรียกว่า “ซานซาอิ” (Sansai) หรือ ความกลมกลืนระหว่างธรรมชาติและมนุษย์

หากจะกล่าวว่ไอเคบานะหรือศิลปะการจัด ดอกไม้แบบญี่ปุ่นนั้นดูเหมือนเป็นศาสตร์ที่มี

รายละเอียดจุกจิกและซับซ้อนไปด้วยขั้นตอนและ อุปกรณ์มากมายก็คงไม่ใช่เรื่องที่เกินจากความ เป็นจริงไปนัก แต่นอกเหนือจากกฎเกณฑ์และ เหตุผลต่างๆ แล้ว ไอเคบานะกลับไม่ใช่ศาสตร์ ที่เน้นแต่วัตรปฏิบัติหรือวัตถุ แต่ไอเคบานะมี จุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การฝึกจิตให้มีสมาธิที่ แน่วแน่เพื่อให้สามารถควบคุมร่างกายบรรลุ ถึงเป้าหมายที่ต้องการ รวมทั้งสอนใจให้ตระหนัก และเข้าถึงความจริงแท้แห่งสรรพสิ่ง เช่น การไม่ยึดติดกับใบดอกที่เขียวสดผลิบานหรือ โรยราเหี่ยวเฉานั้นเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึง การเวียนว่ในสังสารวัฏและยอมรับว่าการ เปลี่ยนแปลงคือนิรันดร์

แม้จะเป็นวัฒนธรรมที่เก่าแก่ แต่อิเคบานะก็ไม่ได้มีรูปแบบที่ตายตัว โดยริคกะ (Rikka ; หน้า 38 ซ้าย) นาเงอิระ (Nageire ; หน้า 38 ขวา) เซอิกะ (Seika ; ซ้าย) และโมริบานะ (Moribana ; ล่าง) คือ 4 รูปแบบ ศิลปะการจัดดอกไม้ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย (ภาพจาก <http://web-japan.org/factsheet/ikebana/index.html> และ *japan at a glance updated*.Tokyo : Kodansha. 2001. P. 94-97)

อาจสรุปได้ว่า อิเคบานะคือการนำศิลปะมาสะท้อนคุณค่าและความหมายแห่งชีวิต การเรียนรู้ อิเคบานะอย่างจริงจังด้วยจิตใจที่ซาบซึ้ง จึงไม่เพียงแต่อาจเปลี่ยนมุมมองของเราที่มีต่อธรรมชาติ แต่มันสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตของเราได้เลย อิเคบานะจึงไม่ใช่เพียงแค่ศิลปะการจัดดอกไม้ แต่มันเป็น ประติมากรรมอันเลอค่า ซึ่งใครบางคนเคยเอ่ยไว้ว่าเป็น “ประเพณีที่สะท้อนถึงคุณค่าที่แท้จริง ของวัฒนธรรมญี่ปุ่น” เลยทีเดียว

Japan
Watch
Project

ข้อมูลจาก

<http://web-japan.org/factsheet/ikebana/index.html>

<http://web-japan.org/kidsweb.html>

Discover Japan Vol.1 Words, Customs and Concepts . Tokyo : Kodansha . 1986 . p.146-147

Experiencing Japanese Culture an activity and Q-A approach . Tokyo : KEK . 1989 . p.31-39

Japan as it is . Tokyo : Gakken . 1990 . p.253

Japan at a glance updated . Tokyo : Kodansha . 2001 . p.94-97

Talking about Japan updated Q&A . Tokyo : Kodansha . 2000 . p.235-237

ญี่ปุ่นปัจจุบัน . กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์ . 1989 . หน้า 140-141

Yokoso!
JAPAN

ทะเลแดนปลาดิบ

โดย ภาณุมาศ รักชาติยิ่งชีพ

1 เป็นเวลานานนับศตวรรษที่ชาวญี่ปุ่นได้ดื่มด่ำกับความตระการตาของธรรมชาติอันวิจิตรและความอลังการแห่งสถาปัตยกรรมอันเลิศล้ำ จนก่อเกิดเป็นความผูกพันและร่ำลึกถึงสถานที่บางแห่งในฐานะที่เป็นจุดหมายที่ดีและงดงามที่สุด ซึ่งชาวญี่ปุ่นหรือผู้มาเยือนแดนอาทิตย์อุทัยทั้งมวลไม่ควรที่จะพลาดการไปเยี่ยมชมด้วยประการทั้งปวง

โดยสถานที่ต่างๆ เหล่านั้นถูกจำแนกออกเป็นหลายรูปแบบ เช่น สวนญี่ปุ่นที่สวยงามที่สุด 3 แห่ง ปราสาทญี่ปุ่นที่ต้องไปเยือน 3 แห่ง หรือวัดในนิกายเซนที่สำคัญควรค่าแก่การไปสักการะที่สุด 5 แห่ง เป็นต้นอย่างไรก็ตาม สถานที่ต่างๆ ที่ถูกเอ่ยมาข้างต้นเหล่านี้ มิใช่จุดหมายปลายทางของเราในวันนี้แต่อย่างใด เพราะทะเลแดนปลาดิบในฉบับนี้จะขออนุญาตนำท่านผู้อ่านไปเยี่ยมชมสถานที่ที่ได้รับการยกย่องว่ามีภูมิประเทศที่มีความสวยงามที่สุดของญี่ปุ่น หรือเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนามว่า “นิฮอน ซังเค” (Nihon Sankei) ซึ่งถ้าหากท่านผู้อ่านพร้อมแล้ว ก็ขอเชิญทะเลไปพร้อมกันเลยครึบ...

● อ่าวมัตสึชิมะ (Matsushima Bay)

แห่งจังหวัดมียาจิ (Miyagi)

อ่าวมัตสึชิมะ เป็นอ่าวริมชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกที่ตั้งอยู่บริเวณเมืองมัตสึชิมะ และเป็นที่ตั้งของหมู่เกาะเล็กๆ อันประกอบไปด้วย

เกาะแก่งน้อยใหญ่ที่ถูกปกคลุมไปด้วยทิวสน รกรกริมกว่า 260 เกาะ ซึ่งแลดูมีความงดงาม อย่างยิ่งจนได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในสาม สถานที่ที่มีภูมิประเทศที่มีความสวยงามที่สุด ของญี่ปุ่น

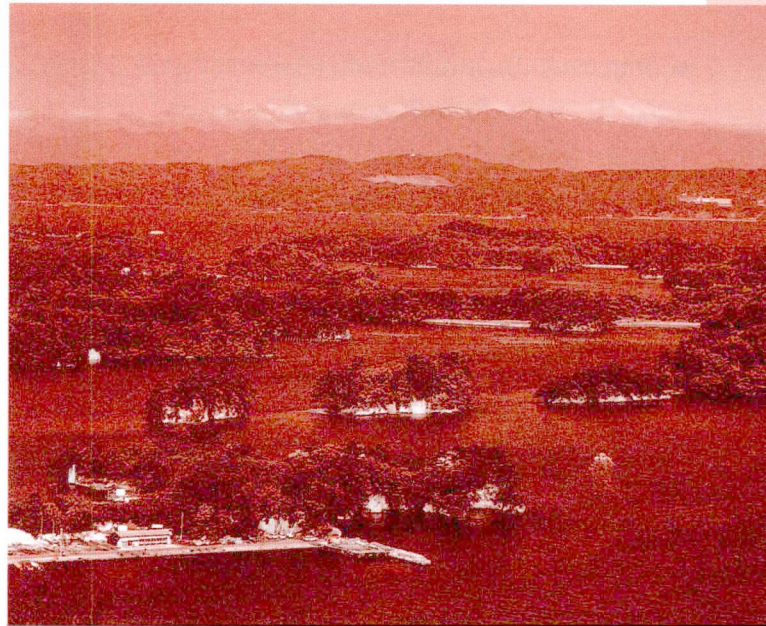
หากย้อนอดีตไปนั้น เริงอ่าวอันมีชื่อเสียง โด่งดังแห่งนี้เริ่มเป็นที่รู้จักแพร่หลายตั้งแต่ ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 เมื่อมาซาอูเนะ ดาเตะ (Masamune Date) ขุนศึกผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง แห่งยุคได้ทำการบูรณะวัดซุยกานจิ (Zuiganji) อันเป็นวัดสำคัญของพื้นที่แถบนี้ที่ถูกสร้างขึ้น ตั้งแต่ปี ค.ศ. 828

ในเวลาต่อมาเมื่อปรมาจารย์กวีนิพนธ์ไฮกุ (Haiku) นามว่ามัตสึโอะ บาโชะ (Matsuo Basho) ได้รจนาถึงความงดงามอย่างยากจะหาสถานที่ใด เสมอเหมือนของอ่าวมัตสึชิมะไว้ในตำราว่าด้วยการท่องเที่ยวที่มีชื่อว่า “โอคุโนะ โฮโซมิชิ” (Okuno Hosomichi) เริงอ่าวแห่งนี้ก็ได้รับการกล่าวขวัญยิ่งขึ้นไปอีก

สำหรับวิธีการที่ง่ายและสะดวกที่สุด ในการชื่นชมความงามที่ยากจะบรรยายของเริงอ่าว และหมู่เกาะแห่งนี้ก็คือ การล่องเรือโดยสาร นำเที่ยว ซึ่งมีเส้นทางที่หลากหลายให้เลือก เช่น เส้นทางไป-กลับเมืองมัตสึชิมะ เส้นทางเมือง มัตสึชิมะ-เมืองชิโองามะ (Shiogama) หรือ เส้นทางโอคุ-มัตสึชิมะ (Oku-Matsushima) ซึ่งยังคงเปี่ยมล้นไปด้วยความเป็นธรรมชาติ เพราะเป็นเส้นทางที่ไกลห่างออกไปจากเส้นทาง สัญจรปกติ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เส้นทาง ขอดนิยามที่นักท่องเที่ยวมักเลือกใช้ในการทัศนอาวามัตสึชิมะ นั่นคือ เส้นทางเมืองชิโองามะ-เมืองมัตสึชิมะ นั่นเอง

▶▶▶ ไปอ่าวมัตสึชิมะได้อย่างไร?

โดยสารรถไฟของบริษัทรถไฟญี่ปุ่น สายเซนเซกิ (JR Senseki Line) จากเมืองเซนได

(Sendai) ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ที่สุดของภูมิภาคโทโฮกุ (Tohoku) มุ่งสู่ปลายทางที่สถานีมัตสึชิมะ โคกัน (Matsushima Kaigan) โดยใช้เวลาราว 30 นาที แล้วใช้เวลาเดินเท้าต่ออีกราว 5-10 นาที เพื่อไปต่อเรือโดยสารนำเที่ยวที่ทำเรือมัตสึชิมะหรือโดยสารรถไฟ สายเดียวกันมุ่งสู่ปลายทางที่สถานีฮอน-ชิโองามะ (Hon-Shiogama) แล้วใช้เวลาเดินเท้าต่ออีกราว 5-10 นาที เพื่อไปต่อเรือโดยสารนำเที่ยวที่ทำเรือ ชิโองามะ (ภาพจาก <http://www.japan-guide.com> และ spin.pe.titech.ac.jp/PMRC2004/sendai.html)

▶▶▶ ข้อควรระวัง!!!

คุณอาจเดินทางสู่เมืองมัตสึชิมะได้ โดยใช้ บริการรถไฟของบริษัทรถไฟญี่ปุ่น สายโทโฮกุ (JR Tohoku Line) โดยมีปลายทางที่สถานีนิมัตสึชิมะ แต่การเดินทางด้วยเส้นทางนี้มีความสะดวกสบายใน การไปเยือนอ่าวมัตสึชิมะน้อยกว่าเส้นทางข้างต้น

สถานที่ที่น่าสนใจอื่นๆ บริเวณอ่าวมัตสึชิมะ

● วัดซุยกานจิ เป็นวัดในนิกายเซน (Zen) อายุร่วม 1,200 ปี ซึ่งถือเป็นวัดที่มีความสำคัญมากที่สุดของภูมิภาคโทโฮกุ ภายในวัดมีภาพจิตรกรรมบนประตูปานเลื่อนที่มีชื่อเสียงโด่งดังอย่างยิ่ง

⇒ ไปวัดซุยกานจิได้อย่างไร?

ใช้เวลาเดินเท้าจากสถานีมัตสึชิมะ โค้งนราว 5-10 นาที หรือใช้เวลาเดินเท้าจากท่าเรือมัตสึชิมะเพียงชั่วอึดใจ

● ไงโดโคะ (Godaido) เป็นศาลาในพระพุทธศาสนาขนาดเล็กอันเป็นที่ประดิษฐานรูปหล่อ 5 องค์ ซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อปี ค.ศ. 807 โดยพระสงฆ์รูปเดียวกันกับที่สร้างวัดซุยกานจิ และเนื่องด้วยสถานที่ตั้งอันโดดเด่นทำให้มันถูกยกย่องว่าเป็นสัญลักษณ์ของเมืองมัตสึชิมะเลยทีเดียว

⇒ ไปไงโดโคะได้อย่างไร?

ใช้เวลาเดินเท้าจากสถานีมัตสึชิมะ โค้งนราว 5-10 นาที หรือใช้เวลาเดินเท้าจากท่าเรือมัตสึชิมะไม่ถึงชั่วอึดใจ เพราะมันตั้งอยู่ติดกัน

● โอชิมะ (Oshima) และฟูกูอุราจิมะ (Fukuurajima) เป็นเกาะเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากท่าเรือมัตสึชิมะนัก ในอดีตนั้น โอชิมะเป็นที่ตั้งของถ้ำที่พระสงฆ์ท้องถิ่นใช้ในการวิปัสสนาซึ่งยังคงพบเห็นร่องรอยได้อยู่ แต่ปัจจุบันนี้ เกาะแห่งนี้ถูกปรับปรุงให้มีเส้นทางเดินชมธรรมชาติ ซึ่งเปิดให้บริการโดยไม่คิดค่าธรรมเนียม แต่สำหรับฟูกูอุราจิมะอันเป็นเกาะที่มีขนาดใหญ่กว่าโอชิมะและเป็นที่ตั้งของสวนพฤกษศาสตร์ ซึ่งเชื่อมต่อกับแผ่นดินใหญ่ญี่ปุ่น ด้วยสะพานสีแดงฉานยาวเหยียดนั้น มีค่าธรรมเนียมในการเข้าชมเล็กน้อย

⇒ ไปโอชิมะและฟูกูอุราจิมะได้อย่างไร?

เมื่อออกจากท่าเรือมัตสึชิมะ ใช้เวลาเดินเท้าไปทางด้านซ้าย ราว 5-10 นาที ก็จะถึงโอชิมะ หรือใช้เวลาเดินเท้าไปทางด้านขวา ราว 5-10 นาที ก็จะถึงฟูกูอุราจิมะ

● อามาโนฮาชิดาเตะ (Amanohashidate)

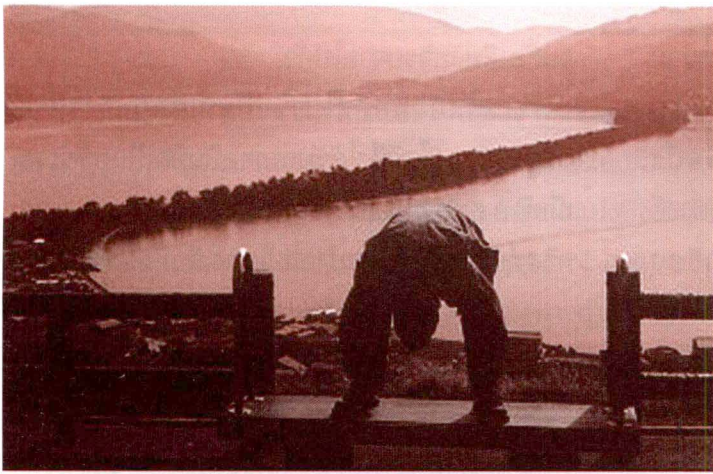
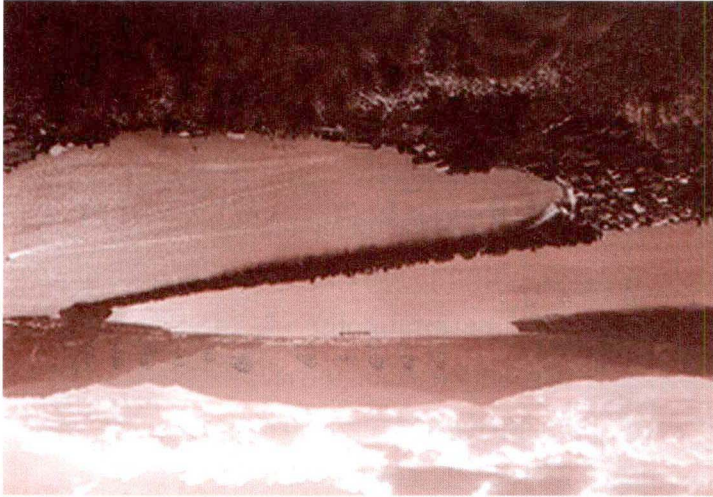
แห่งจังหวัดเกียวโต (Kyoto)

อามาโนฮาชิดาเตะ ซึ่งมีความหมายตามตัวอักษรว่า “สะพานแห่งสรวงสวรรค์” นั้น เป็นสันทรายที่ถูกปกคลุมไปด้วยต้นสน กว้างตั้งแต่ 40-100 เมตร ทอดตัวเป็นระยะทางกว่า 3.6 กิโลเมตร ข้ามอ่าวมิยาซุ (Miyazu) ใกล้กับคาบสมุทรทังโงะ (Tango) ทางตอนเหนือของจังหวัดเกียวโตะ ไปจรดของแคบที่บริเวณเมืองมิยาซุ ซึ่งเมื่อเฟื่องพิศแล้วสันทรายแห่งนี้แลดูคล้ายทะเลแหวกที่ลงตัวด้วยสวนผสมสีขาวนวลของสันทรายและสีเขียวมรกตของทิวสนที่บางต้นมีอายุกว่า 500 ปี และด้วยความสวยงามสุดที่จะพรรณาเหล่านี้ ทำให้มันได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในสามสถานที่ที่มีภูมิประเทศที่มีความสวยงามที่สุดของญี่ปุ่น

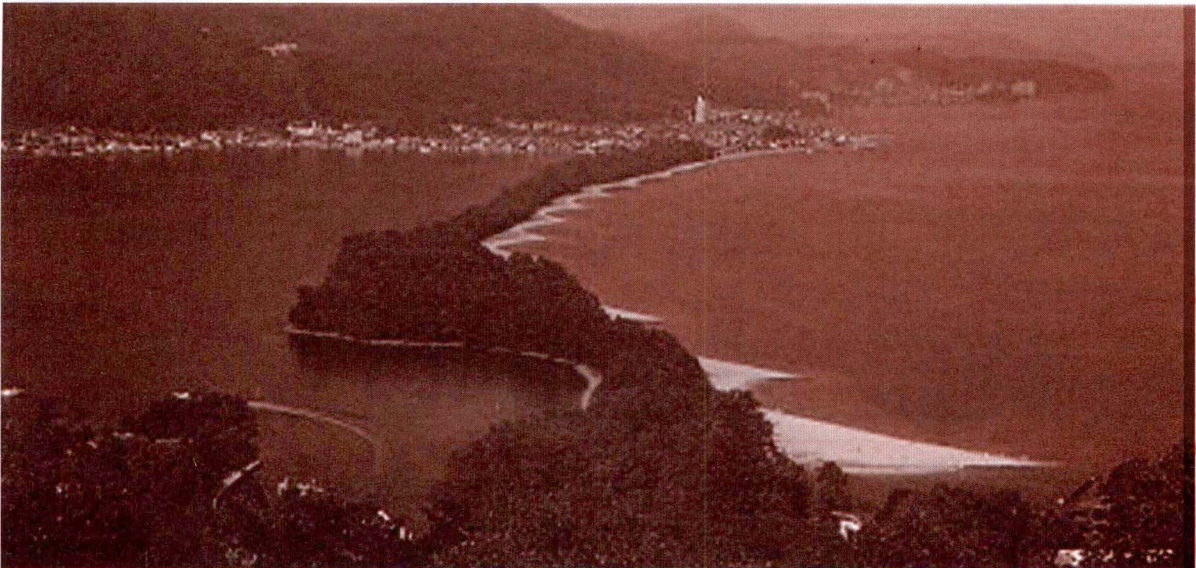
สำหรับสาเหตุของการเกิดสันทรายแห่งนี้ ผู้เชี่ยวชาญเชื่อว่าเป็นอิทธิพลของกระแสน้ำอุ่นจากทะเลจีนตะวันออกที่พัดผ่านของแคบสึชิมะ (Tsushima) เข้าสู่ทะเลญี่ปุ่น และกระแสน้ำของแม่น้ำโนดะ (Noda) ที่ไหลมาจากเขาโอเอะ (Oe) ทำให้ทรายตกตะกอนตื้นเขินจนก่อตัวเป็นอามาโนฮาชิดาเตะที่ตระการตานั่นเอง

สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ สันทรายแห่งนี้มีความงดงามอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเฟื่องพิศจากปากฝั่งใดของอ่าวที่ถูกเชื่อมต่อกันด้วยรถกระเช้าไฟฟ้า อย่างไรก็ตามวิธีที่ดีที่สุดสำหรับการชมสันทรายแห่งนี้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งคงไม่มีที่ใดเทียบเคียงได้ นั่นคือ ผู้ชมจักต้องหันหลังแล้วก้มลงมองอามาโนฮาชิดาเตะลอดผ่านหว่างขาของตนเองเท่านั้น แต่ก็ไม่ใช่เรื่องที่ต้องเขินอายแต่อย่างใด เพราะนักท่องเที่ยวนับล้านคนที่เคยมาเยือนที่นี้ต่างก็ต้องทำแบบนี้ทุกรายไป

นอกจากนี้ ที่ปลายทางด้านทิศใต้ของสันทราย ไม่ไกลจากสถานีรถไฟอามาโนฮาชิดาเตะนัก เป็นที่ตั้งของวัดช็อนจิ (Chionji) ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานของโทโฮโตะ (Tohoto) อันเป็นเจดีย์ ศิลปะแบบอินเดียน ที่มีรูปร่างผิดแผกแตกต่างจากเจดีย์ ศิลปะแบบญี่ปุ่น โดยทั่วไป ซึ่งนับได้ว่าเป็นความแปลกตา ที่ไม่ควรพลาดชมอย่างยิ่ง

ไม่ต้องแปลกใจกับท่าทางเช่นนี้ เพราะมันเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการลดความงามของ
อามาโนฮาซิดาเตะนั่นเอง (ภาพบนจาก matsuoq.tea-nifty.com/smiling/2004/10/matsuoq.tea-nifty.com ภาพกลางและภาพล่างจาก <http://www.japan-guide.com>)

➡ ไปอามาโนฮาซิดาเตะ ได้อย่างไร?

โดยสารรถไฟด่วน (Limited Express) หรือรถไฟท้องถิ่น จากเมืองเกียวโตหรือเมืองโอซากะ (Osaka) มุ่งสู่ปลายทางที่สถานีอามาโนฮาซิดาเตะ โดยใช้เวลาราว 2 หรือ 4 ชั่วโมง แล้วใช้เวลาเดินเท้าต่อไม่ถึงชั่วโมง อามาโนฮาซิดาเตะที่สวยงามก็จะปรากฏอยู่เบื้องหน้าคุณ อ้อ!!! ช่วงสุดท้ายของเส้นทางนั้น ขบวนรถไฟจักต้องเดินรูดผ่านรางรถไฟของบริษัทเอกชนซึ่งคุณต้องเสียค่าโดยสารเพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อย แต่มันก็ไม่เป็นอุปสรรคที่ส่งผลให้การเดินทางล่าช้าลงแต่อย่างใด

● **เกาะมียาจิมะ (Miyajima)**
แห่งจังหวัดฮิโรชิมะ (Hiroshima)

เกาะมียาจิมะ ซึ่งมีความหมายตามตัวอักษรว่า “เกาะแห่งวิหาร” นั้น เป็นเกาะเล็กๆ ที่มีพื้นที่ราว 32 ตารางกิโลเมตร อันเป็นสถานที่ตั้งของวิหารอิสึคุชิมะ (Itsukushima Shrine) และโทริ (Torii) อันโด่งดังที่ตระหง่านอยู่เหนือเว้าอ่าวที่โอบล้อมด้วยภูผาสอง ความสวยงามของสถานที่ซึ่งถูกยกย่องว่าเป็นเกาะศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ คือแรงดึงดูดใจสำคัญที่ทำให้ชาวญี่ปุ่นทุกเพศทุกวัยไม่อาจละเลยที่จะมาเยี่ยมชมเยือน รวมทั้งยกย่องมันให้เป็นหนึ่งในสามสถานที่ที่มีภูมิประเทศที่มีความสวยงามที่สุดของญี่ปุ่น และด้วยสถาปัตยกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งสามารถสื่อถึงความเป็นสุนทรียะแห่งอารยธรรมญี่ปุ่นได้เป็นอย่างดี วิหารอิสึคุชิมะแห่งนี้จึงได้รับการยกย่อง

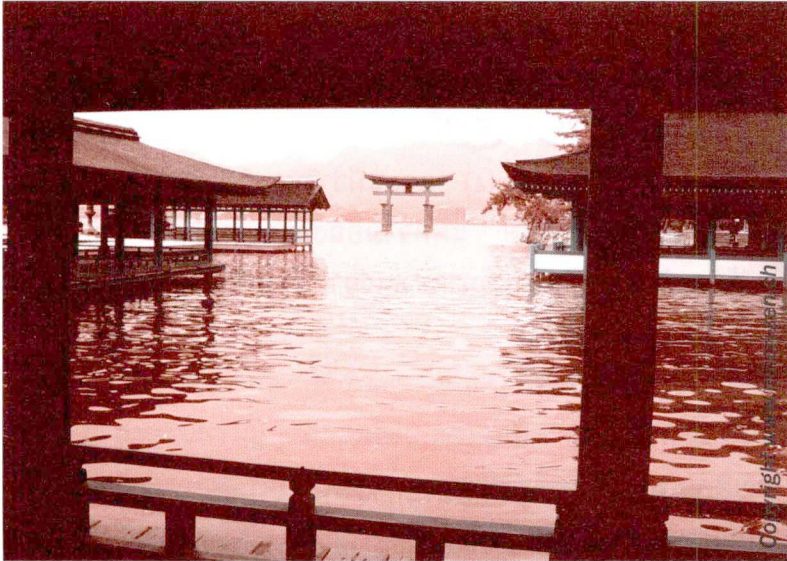
จากองค์การยูเนสโก (UNESCO) ให้เป็นมรดกโลกเมื่อปี ค.ศ. 1996 อีกด้วย

สำหรับวิหารอิสึคุชิมะและโทรินั้นจากภาพถ่ายโดยทั่วไปแล้วทำให้เรามักเผลอคิดไปว่าพวกมันเป็นสิ่งปลูกสร้างกลางน้ำ แต่ในความเป็นจริงแล้วพวกมันถูกสร้างขึ้นบนชายฝั่งบริเวณน้ำท่วมถึงเมื่อน้ำทะเลหนุนสูงขึ้น จึงแลดูเสมือนถูกสร้างให้ลอยอยู่กลางเว้าน้ำอย่างไรก็ดีด้วยความสวยงามของสถาปัตยกรรมกลางน้ำและประตูไม้สีแดงชาดที่ตั้งเด่นเป็นสง่าสะท้อนเงามะลิ้มของแผ่นน้ำที่ใสบริสุทธิ์นี้เองที่ทำให้สถานที่แห่งนี้มีความโดดเด่นจนชื่อเสียงขจรขยายไปทั่ว

หากย้อนอดีตไป เป็นที่เชื่อกันว่าวิหารอิสึคุชิมะและโทริซึ่งได้รับการจัดบันทึกเป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 811 นั้น น่าจะถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 6 อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจภาย

“โทริ” หรือประตูไม้สีแดงชาดที่ตั้งตระหง่านอยู่กลางน้ำอันเป็นที่คุ้นตาดี เป็นส่วนหนึ่งของวิหารอิสึคุชิมะ ซึ่งเป็นมรดกโลกอีกแห่งหนึ่งของญี่ปุ่น (ภาพจาก <http://www.japan-guide.com/matsuyama-tea-nifty.com>)

หลังจากนั้นก็คือ นอกจากความศักดิ์สิทธิ์ของวิหารและความสวยงามของธรรมชาติรอบเกาะแล้ว เกาะมียาจิมะแห่งนี้ยังมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ ถึงขั้นที่ขุนศึกในแต่ละยุคสมัยต่างแย่งชิงกันมีอิทธิพลเหนือมัน ทั้งนี้เพราะทะเลอาณาเขตเซโตะ (Seto Naikai) หรือเว็่งน้ำรอบเกาะแห่งนี้คือช่องทางเดินเรือที่สำคัญของชาวญี่ปุ่นในอดีตนั่นเอง

และด้วยเหตุผลประการนี้เองที่ทำให้แม้ว่าสิ่งก่อสร้างต่างๆ บนเกาะจะได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติบ้างในบางเวลา แต่มันก็ได้รับการบูรณะจากขุนศึกที่ผลัดกันขึ้นมามีอิทธิพลเหนือมันน้ำแถบนี้อยู่เสมอ เช่น ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 12 เมื่อตระกูลไทระ (Taira Clan) ได้ก้าวขึ้นมาครองอำนาจสูงสุดในญี่ปุ่น พวกเขาก็ได้ทำการสักการะวิหารอิสึคุชิมะเสมือนเป็นวิหารผู้พิทักษ์แห่งตระกูล รวมทั้งได้ทำการบูรณะสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ซึ่งองค์ประกอบของศิลปกรรมในยุคนั้น บางส่วนก็ยังคงปรากฏให้เห็นเป็นสง่าจนกระทั่งปัจจุบัน อย่างไรก็ตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ที่ยังคงเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาผู้มาเยือนตราบนานทุกวันนี้ เกิดจากการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ เมื่อปี ค.ศ. 1572 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งสุดท้ายของวิหารแห่งนี้ด้วย

ในอดีตนั้น เกาะมียาจิมะถูกยกย่องว่าเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งห้ามผู้ใดอยู่อาศัย แม้ในปัจจุบัน ความเข้มงวดดังกล่าวจะได้ถูกผ่อนปรน แต่กฎระเบียบบางประการก็ยังคงได้รับการเคารพ เช่น การห้ามทำการกสิกรรมทั้งปวง การห้ามประกอบพิธีศพ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เพียงเท่านั้นก็เป็นโอกาสอันดีที่ทำให้ทุกเย็นย่ำค่ำคืน

สถานที่ที่น่าสนใจอื่นๆ บริเวณเกาะมียาจิมะ

- เซนโจคาคุ (Senjokaku) หรือ “พลับพลาเสื่อพันผืน” เป็นอาคารโอ้อ่าที่ถูกสร้างขึ้นโดยโทโยโทมิ ฮิเดโยชิ (Todotomi Hideyoshi) เมื่อปี ค.ศ. 1587 โดยใช้วัสดุที่เป็นไม้และประดับตกแต่งด้วยภาพเขียนโบราณมากมาย ไม่ไกลจากพลับพลาเป็นที่ตั้งของเจดีย์ ความสูง 5 ชั้น ที่สร้างขึ้นก่อนเซนโจคาคุถึง 180 ปี

➡➡➡ ไปเซนโจคาคุได้อย่างไร?

เซนโจคาคุตั้งอยู่ด้านหลังของวิหารอิสึคุชิมะ จึงใช้เวลาเดินเพียงชั่วโมงเดียวจากวิหารศักดิ์สิทธิ์ หรือใช้เวลาเดินเท้าจากท่าเรือมียาจิมะ ราว 5-10 นาที

- ไดโชอิน (Daisho-in) เป็นวัดที่มีสถาปัตยกรรมที่สวยงาม ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขามิเซ็น

➡➡➡ ไปไดโชอินได้อย่างไร?

ใช้เวลาเดินเท้าจากวิหารอิสึคุชิมะ ราว 10 นาที หรือจากท่าเรือมียาจิมะ ราว 20 นาที

- ยอดเขามิเซ็น (Misen) เป็นยอดเขาที่มีความสูง 530 เมตร ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดที่สูงที่สุดของเกาะมียาจิมะ บนยอดเขานักท่องเที่ยวยสามารถขึ้นไปชมทัศนียภาพได้ด้วยการเดินตามเส้นทางเดินป่าหรือโตเชือกจากสถานี่ฐานนั้น นอกจากนี้จะ

สามารถชมทัศนียภาพของ
ปราสาทคริม รวมทั้งฝูงกวาง
เดินท่องไพรและฝูงลิงป็นป่า
อย่างสบายอุราแล้วยังสามารถ
ชมความงดงามของทะเล
อาณาเขตเซโตะ ซึ่งเป็นผืนน้ำ
ที่กั้นกลางระหว่างเกาะฮอนชู
(Honshu) และเกาะชิโคกุ
(Shikoku) อันเป็นส่วนหนึ่ง
ของอุทยานแห่งชาติ
ทะเลอาณาเขต (Inland Sea
National Park) ได้อีกด้วย

➡ ไปยอดเขามิเซ็นได้
อย่างไร?

ใช้เวลาเดินเท้าจากวิหาร
อิสึคุชิมะ ราว 10 นาที หรือ
จากท่าเรือมิยาจิมะ ราว 20
นาที สู้เชิงเขา และใช้เวลา
ในการไต่สื่อยอดเขาตามอัธยาศัย

เมื่อนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ได้เดินทางกลับไปแล้วนั้น นักทัศนาจร
บางส่วนที่ยังคงหลงเหลืออยู่เพื่อค้างแรมบนเกาะ จะได้มีโอกาส
ตีมด้ากับความงดงามที่เจียบสงบภายใต้ชุดยูคาตะ (Yukata)
และรองเท้าไม้ (Geta) และแม้ว่าวิหารอิสึคุชิมะที่ถูกทาบทา
ด้วยแสงไฟจะถูกปิด แต่ความอลังการยามค่ำคืนก็ทำให้ไม่มี
ข้อสงสัยเลยว่าคุณจะมีพลาดช่วงเวลาที่น่าประทับใจเช่นนี้ไปได้อย่างไร
ถ้าหากมีเวลามากพอ

➡ ไปเกาะมิยาจิมะได้อย่างไร?

คุณสามารถเลือกเดินทางจากอิโรชิมะ (Hiroshima)
สู่เกาะมิยาจิมะได้หลายรูปแบบ เช่น โดยสารรถไฟของบริษัทรถไฟญี่ปุ่น
สายชานโยะ (JR Sanyo Line) จากสถานีอิโรชิมะมุ่งสู่ปลายทาง
ที่สถานีมิยาจิมะงูชิ (Miyajimaguchi) โดยใช้เวลาราว 25 นาที หรือ
โดยสารรถราง สาย 2 (Tram Line no. 2) ในเส้นทางเดียวกัน
ซึ่งเป็นวิธีการที่แม้จะใช้เวลาานกว่า แต่ก็ประหยัดมากกว่า
หลังจากนั้นใช้เวลาเดินเท้าต่ออีกราว 5 นาที ไปต่อเรือโดยสาร
นำเที่ยวที่ท่าเรือเพื่อมุ่งหน้าสู่เกาะมิยาจิมะ โดยใช้เวลาก่อประมาณ
10 นาที หรือโดยสารเรือเร็วจากท่าเรืออิโรชิมะมุ่งตรงสู่อ่าวมิยาจิมะ
โดยใช้เวลาทั้งหมดเพียง 30 นาที (ภาพในหน้า 45-46 จาก
www.nihon-zen.ch/wallpaper/)

ข้อมูลจาก

<http://www.japan-guide.com>

<http://web-japan.org>

J-Culture

โดย สุรเดช คล่องมงคล*

7 ในปัจจุบันนี้ การท่องเที่ยว มิใช่เป็นเพียงแค่กิจกรรมเพื่อหลีกเลี่ยงซึ่งความจำเจแห่งชีวิตประจำวัน สำหรับชาวญี่ปุ่นอีกต่อไป แต่มันเป็นการแสวงหาโอกาสในการขยายความรู้แห่งภูมิปัญญา ซึ่งจากรายงานสมุดปกขาวของศูนย์พัฒนาการงานอดิเรก (Liesure Development Center) ประจำปี ค.ศ. 1987 นั้น ระบุว่า การท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมสันทนาการยอดนิยมอันดับ 3 ของชาวญี่ปุ่น รองจากการเดินทางออกไปรับประทานอาหารค่ำนอกบ้านหรือการขับรถเท่านั้น

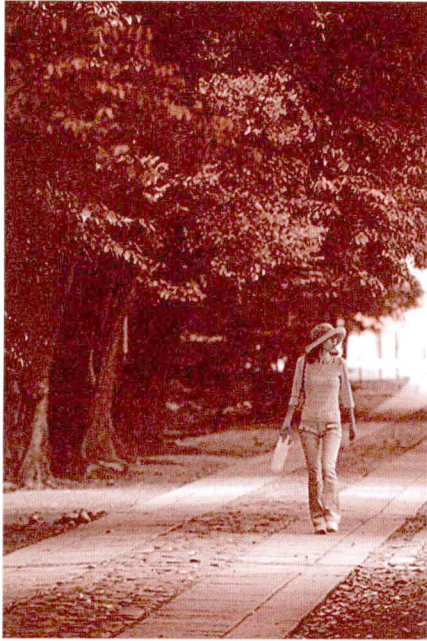
หากย้อนกลับไปในอดีต การท่องเที่ยวได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมที่ชาวญี่ปุ่นพึงกระทำ มาตั้งแต่ สมัยเอโดะ (Edo, 1600-1867) เมื่อ “โกะ” (Ko) หรือสมาคมทางศาสนาได้เริ่มต้นการเรียไรเงินสมทบทุนจากสมาชิกเพื่อหาผู้โชคดีร่วมคณะเดินทางไปแสวงบุญ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวเป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้องค์กรทางศาสนาและสังคม รวมทั้งยังเป็นช่องทางให้ชาวญี่ปุ่นทุกคน ได้มีโอกาสเดินทางร่วมคณะผู้แสวงบุญเพื่อไปสักการะศาลเจ้าและวัดที่อยู่ ณ แดนไกล

ในภายหลัง สมาคมเหล่านี้ก็ได้เริ่มจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีได้เปิดโอกาสแห่งการมีส่วนร่วม เพียงแค่เฉพาะตัวแทนสมาคมหรือผู้โชคดีเท่านั้น แต่ยังคงเปิดช่องทางให้ผู้ที่มีเงินทุนมากพอสามารถซื้อสิทธิ์ในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของคณะเดินทางได้ด้วยซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของธุรกิจนำเที่ยวดังเช่นที่เห็นอยู่ในทุกวันนี้

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันนี้ ชาวญี่ปุ่นวัยกลางคนขึ้นไปมักนิยมเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ ด้วยการใช้โดยสารรถไฟหรือรถประจำทาง ในขณะที่เยาวชนญี่ปุ่นรุ่นใหม่เริ่มนิยมเดินทางท่องเที่ยวในต่างประเทศมากขึ้น ซึ่งจากรายงานสมุดปกขาวของสำนักงานนายกรัฐมนตรี (Prime Minister's Office) ประจำปี ค.ศ. 1989 ได้ระบุว่า อัตราการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวภายในประเทศนั้นเป็นไปอย่างเชื่องช้า ในขณะที่จำนวนของชาวญี่ปุ่นที่นิยมเดินทางออกไปท่องเที่ยวยังต่างประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในอัตราที่สูงอย่างยิ่ง

หากพิจารณาในแง่ของสถิติแล้วจะพบว่า จำนวนของชาวญี่ปุ่นที่เดินทางออกไปท่องเที่ยวยังต่างประเทศ ได้ทะลุหลัก 10 ล้านคน เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1990 ซึ่งนับตั้งแต่นั้น ยกเว้นเพียงปี ค.ศ. 1991 ที่เกิดสงครามอ่าวเพียงปีเดียว ยอดดังกล่าวก็อยู่ในระดับ 10 ล้านคน และมีอัตราที่เพิ่มมากขึ้นมาโดยตลอด โดยอาจจะมิลดลงบ้างก็เพียงแต่ปีที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองโลกครั้งสำคัญๆ เช่น สงครามอิรัก ในปี ค.ศ. 2003 เป็นต้น สำหรับยอดรวมในปี ค.ศ. 2004 ซึ่งอยู่ที่ 16.83 ล้านคน ก็ถือได้ว่าเป็นยอดที่เกือบสูงเป็นประวัติการณ์เลยทีเดียว โดยเป็นรองเพียงแค่ยอดรวมในปี ค.ศ. 2000 ที่สูงทะลุหลัก 17 ล้านคนเท่านั้น

* ผู้ช่วยวิจัยประจำโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

ชาวญี่ปุ่นวัยกลางคน สวมแว่น สะพาย กล้องถ่ายรูป ซึ่งเป็นภาพลักษณะของ นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่ชาวต่างชาติมักนึกถึง เป็นเพียงรอยทางแห่งอดีตเท่านั้น เมื่ออัตราส่วนของชาวญี่ปุ่นรุ่นใหม่ที่ได้ เดินทางออกไปท่องเที่ยวยังต่างประเทศ เมื่อเทียบกับชาวญี่ปุ่นวัยกลางคนขึ้นไปได้ เพิ่มมากขึ้นทุกขณะ

ในส่วนของเมือง/ประเทศที่ชาวญี่ปุ่นนิยมเดินทางไปท่องเที่ยว มากที่สุดในปี ค.ศ. 2004 ได้แก่ ฮาวายและสหรัฐฯ ซึ่งมียอดรวม กว่า 4 ล้านคน หรือคิดเป็นหนึ่งในสี่ของจำนวนนักท่องเที่ยว ทั้งหมดเลยทีเดียว รองลงมาได้แก่ จีนและเกาหลีใต้ ที่มียอด นักท่องเที่ยวใกล้เคียงกันที่ประมาณ 2.4 ล้านคน ในขณะที่ ไทย เป็นประเทศที่ชาวญี่ปุ่นนิยมเดินทางไปท่องเที่ยวมากเป็น อันดับที่ 4 ด้วยยอดรวมประมาณ 1.2 ล้านคน ซึ่งชาวญี่ปุ่นก็ถือเป็นชนชาติที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในไทยมากอันดับที่ 2 หรือคิดเป็นจำนวนร้อยละ 10.33 ของจำนวนนักท่องเที่ยว ต่างชาติที่เดินทางมาท่องเที่ยวในไทยทั้งหมด เป็นรองเพียงแค่ ชาวมาเลเซีย ที่มียอดรวมประมาณ 1.4 ล้านคน (ร้อยละ 12) เพียงชนชาติเดียว จึงอาจกล่าวได้ว่า ไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่สำคัญของชาวญี่ปุ่นและชาวญี่ปุ่นเป็นตลาดที่ล้ำค่าของ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยนั่นเอง

สำหรับสาเหตุที่ชาวญี่ปุ่นนิยมเดินทางไปเยือนเมือง /ประเทศเหล่านี้ก็อาจเป็นเพราะความเกี่ยวพันทางด้านวัฒนธรรม รวมทั้งความต้องการหลีกเลี่ยงปัจจัยทางด้านสภาพร่างกาย ที่อาจเกิดอาการเหนื่อยล้าระหว่างการเดินทาง (Jet Lag) ข้ามเขตเวลา (Time Zone) ที่แตกต่างกันมากก็เป็นได้ นอกจากนี้ ค่าโดยสารที่ถูกลงและค่าครองชีพโดยเปรียบเทียบที่ต่ำกว่า ในญี่ปุ่นค่อนข้างมาก ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง

ซึ่งทำให้ชาวญี่ปุ่นรุ่นใหม่เป็นจำนวนมากเริ่มนิยมเดินทางท่องเที่ยวในต่างประเทศ จนกลายเป็นเรื่องปกติ ที่เราสามารถพบเห็นชาวญี่ปุ่นได้แทบทุกแห่งบนโลกในทุกวันนี้

ข้อมูลจาก

Immigration Bureau, Police Department, Thailand
 Japan National Tourist Organization
 Japan as it is . Tokyo : Gakken . 1990 . p.133
 Talking about Japan updated Q&A . Tokyo : Kodansha . 2000 . p.297-299
 www.stat.go.jp
 www.tat.or.th

J-Quiz

แปลและเรียบเรียงโดย สุรเดช คล้องมงคล*

ปจฉา : เมือง/ประเทศใดที่ชาวญี่ปุ่นมีความใฝ่ฝันมากที่สุดที่จะได้มีโอกาสไปเยือนสักครั้งหนึ่งในชีวิต?

- ก) เกาะโออาฮุ (ไฮโนลูลู)
- ข) เกาะบาหลิ
- ค) กรุงปารีส

(⇒ คำเฉลยได้ที่หน้า 50)

เพราะความสวยงามเช่นนี้ บาหลิจึงเป็นจุดหมายปลายทางที่ชาวญี่ปุ่นใฝ่ฝันถึงมากที่สุด (ภาพจาก www.asiagrace.com/detail.php?i=244)

ว่าด้วยทัศนคติด้านการท่องเที่ยว...

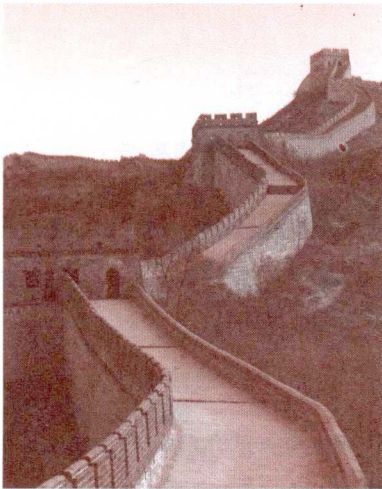
จากการสำรวจผู้ตอบรับเป็นสมาชิก นิตยสาร เอบี-ไรด์ (AB-ROAD) และนิตยสารเอบี-ไรด์ เวสต์ (AB-ROAD WEST) ในหัวข้อการสำรวจ “จุดหมายปลายทางยอดนิยม” โดยบริษัทเรครูท (Recruit) จำกัด เมื่อปี ค.ศ. 1999 พบว่า ผู้ถูกสำรวจชาวญี่ปุ่น จำนวนร้อยละ 16.1 ของกลุ่มตัวอย่าง 2,439 ราย ได้เลือกให้ “เกาะบาหลิ” เป็นสถานที่ที่ชาวญี่ปุ่นมีความใฝ่ฝันมากที่สุดที่จะได้มีโอกาสไปเยือนสักครั้งหนึ่งในชีวิต ในขณะที่ ลาสเวกัส (11.1) นิวยอร์ก (10.7) กรุงโซล (10) เกาะโออาฮุ (ไฮโนลูลู-9.9) กรุงลอนดอน (9) มัลดีฟส์ (8.6) กรุงปารีส (8.2) เวียดนาม (7.9) และตาสิตี (6.5) คือ จุดหมายปลายทางในฝันลำดับรองลงมา

และจากการสำรวจชาวญี่ปุ่นที่เคยมีประสบการณ์การท่องเที่ยวในต่างประเทศด้วยการโดยสารเครื่องบิน โดยแผนกโฆษณา หนังสือพิมพ์ไมนิชิ (Mainichi) เมื่อปี ค.ศ. 2001 ในประเด็นต่างๆ พบว่า

- ฮาวาย เป็นสถานที่ที่ชาวญี่ปุ่นคิดว่าชนพื้นเมืองมีมนุษยสัมพันธ์มากที่สุด ด้วยอัตราร้อยละ 33.5 รองลงมาได้แก่ สหรัฐฯ ฝรั่งเศส (21.6) เกาหลีใต้ (16.5) ไต้หวัน (16.4) ออสเตรเลีย (15.7) แคนาดา (15.2) ไทย (14.4) สหราชอาณาจักร (13.8) อิตาลี (13.4) และ สวิตเซอร์แลนด์ (11.7)

- ฮาวาย เป็นสถานที่ที่ชาวญี่ปุ่นคิดว่าชนพื้นเมืองเปี่ยมไปด้วยมิตรไมตรีต่อนักท่องเที่ยวมากที่สุดด้วยอัตราร้อยละ 34.2 รองลงมาได้แก่ ออสเตรเลีย (20) แคนาดา (16.4) สวิตเซอร์แลนด์ (14.4) กวม (13.6) สิงคโปร์ (12.1) นิวซีแลนด์ (11.7) สหรัฐฯ ฝรั่งเศส (11.1) เยอรมนี (10.8) และไต้หวัน (10.1)

* ผู้ช่วยวิจัยประจำโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

เพราะมีเสน่ห์ตราตรึงไม่แพ้กัน ฮาวาย ฝรั่งเศสและจีน จึงเป็นสถานที่ที่ชาวญี่ปุ่นให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน (ภาพจาก news.fiu.edu/downloads.htm ; aftnn.org/content/ ; www.tamu-commerce.edu)

- สวิตเซอร์แลนด์ เป็นสถานที่ที่ชาวญี่ปุ่นคิดว่ามีสภาพธรรมชาติงดงามมากที่สุด ด้วยอัตราร้อยละ 54.4 รองลงมาได้แก่ แคนาดา (49.1) นิวซีแลนด์ (26.8) ออสเตรเลีย (22.2) ฟินแลนด์/ตาฮิติ /นิว คาลิโดเนีย (16.1) นอร์เวย์ (16) ฟิจิ (15) สวีเดน (13.1) และออสเตรีย (11.7)

- ฝรั่งเศส เป็นสถานที่ที่ชาวญี่ปุ่นคิดว่าน่าจับจ่าย (Shopping) มากที่สุด ด้วยอัตราร้อยละ 44 รองลงมาได้แก่ อิตาลี (42.1) ฮองกง (37.8) ฮาวาย (37.1) เกาหลีใต้ (21.7) สิงคโปร์ (18.9) สหรัฐฯ ผังตะวันตก (16.9) สหรัฐฯ ผังตะวันออก (13.5) สหราชอาณาจักร (12.9) และกวม (7.8)

- จีน เป็นสถานที่ที่ชาวญี่ปุ่นคิดว่ามีชื่อเสียงทางประวัติศาสตร์ /วัฒนธรรมมากที่สุด ด้วยอัตราร้อยละ 43.8 รองลงมาได้แก่ อิตาลี (42.3) สหราชอาณาจักร (41.2) ฝรั่งเศส (40.9) อียิปต์ (31.7) กรีซ (30) เยอรมนี (22.3) สเปน (14.7) ตุรกี (13) และออสเตรีย (12.1)

- ฮาวาย เป็นสถานที่ที่ชาวญี่ปุ่นคิดว่ามีความปลอดภัยต่อชีวิต และทรัพย์สินมากที่สุด ด้วยอัตราร้อยละ 40.7 รองลงมาได้แก่ ออสเตรเลีย (23.2) สวิตเซอร์แลนด์ (22.6) สหราชอาณาจักร (20.7) แคนาดา (20.2) สิงคโปร์ (19.4) กวม (18.4) เยอรมนี (15.7) นิวซีแลนด์ (14.8) และเกาหลีใต้ (12.8)

สถิติต่างๆ เหล่านี้เป็นเพียงการสำรวจกลุ่มตัวอย่างกลุ่มเล็กๆ จึงอาจเปรียบเสมือนเพียงคันท่อน้อยที่สะท้อนถึงทัศนคติและรสนิยมด้านการท่องเที่ยวของชาวญี่ปุ่นเท่านั้น แต่นั่นก็ย่อมเป็นสิ่งที่น่าสนใจต่อไทยอย่างยิ่ง เพราะชาวญี่ปุ่นเป็นตลาดสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยนั่นเอง

วิสัยทัศน์ : จากสาระ “ว่าด้วยทัศนคติด้านการท่องเที่ยว...” ข้างต้น คำตอบที่ถูกต้องที่สุดของคำถามที่ว่า “เมือง/ประเทศใดที่ชาวญี่ปุ่นมีความใฝ่ฝันมากที่สุดที่จะได้มีโอกาสไปเยือนสักครั้งหนึ่งในชีวิต?” จึงเป็น **ข) เกาหลีใต้** นั่นเอง...

ข้อมูลจาก
<http://web-japan.org/stat/stats.html>

โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น เปิดรับพิจารณาบทความ

7 นวาระก้าวเข้าสู่ปีที่ 3 ของจดหมายข่าวโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น โครงการฯ ได้ทำการพัฒนาทั้งในส่วนของเนื้อหา รูปเล่ม และความถี่ในการจัดพิมพ์ เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ได้ดียิ่งขึ้น และเพื่อเป็นการเพิ่มแรงมูมที่หลากหลาย โครงการฯ จึงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้เปิดเวทีให้นักคิด/นักเขียนรุ่นใหม่ได้มีพื้นที่ในการนำเสนอผลงานสู่สาธารณชน

หลักเกณฑ์ในการพิจารณาบทความ

1. ผลงานที่เสนอมustต้องเป็นชิ้นงานที่ผู้เสนอผลงานได้เขียนขึ้นเอง และไม่มีปัญหาเรื่องลิขสิทธิ์ โดยมีภาพประกอบตามสมควร (หากผลงานเคยถูกตีพิมพ์แล้วกรุณาแจ้งรายละเอียดการตีพิมพ์ที่ผ่านมาทุกครั้ง)
2. ผลงานที่เสนอมustต้องมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเทศญี่ปุ่น ความยาวประมาณ 3-10 หน้า (หากมีเนื้อหาสะท้อนนัยยะต่อประเทศไทยจะได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษ)

3. ไม่จำกัดรูปแบบการเขียน (หากเป็นบทความ จะได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษ)
4. ผู้สนใจสามารถเสนอผลงานได้ไม่จำกัดจำนวน
5. ผลงานที่ถูกลงเสนอให้ใช้การพิมพ์ แบบอักษร Cordial New ขนาด 16
6. ผลงานที่ถูกลงเสนอจะไม่มี การส่งคืน ผู้เสนอผลงานจ้กต้องทำสำเนาบทความเก็บไว้
7. โครงการฯ จ้กดูแลรักษาต้นฉบับของทุกท่านอย่างดีที่สุด แต่โครงการฯ จ้กไม่รับผิดชอบในกรณีที่เกิดการสูญหาย
8. หากผลงานได้รับการตีพิมพ์ ผู้เสนอผลงานจะได้รับผลตอบแทนตามอัตราของบทความที่ถูกลงตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการ พร้อมเอกสารจดหมายข่าวฉบับที่ผลงานถูกลงตีพิมพ์

คุณสมบัติของผู้เสนอผลงาน

นักเรียน นิสิต นักศึกษา และบุคคลทั่วไป

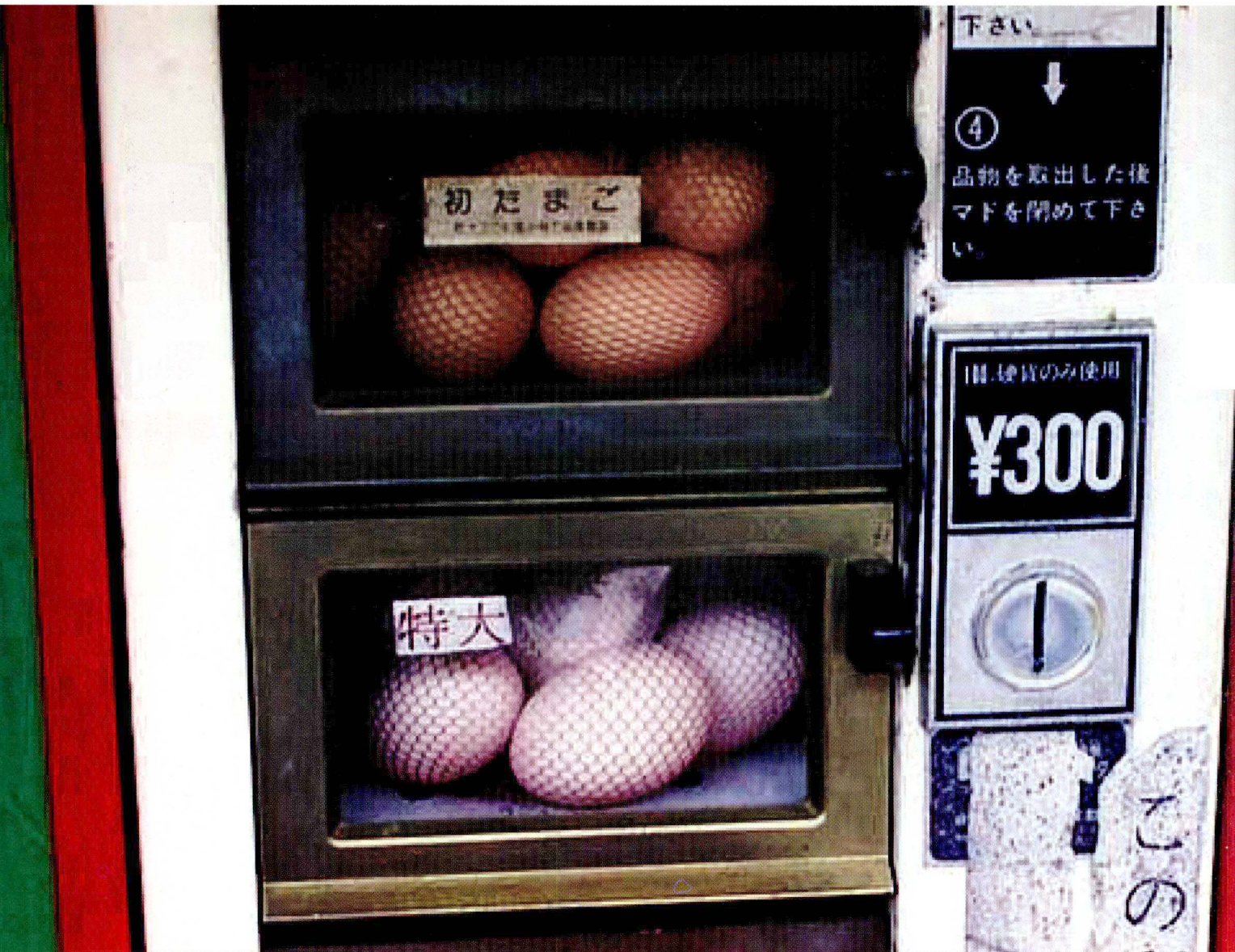
การเสนอผลงาน

1. ผู้สนใจกรุณาส่งผลงานที่ถูกลงต้องตามหลักเกณฑ์ข้างต้น โดยจัดทำเป็นสำเนา 1 ชุด และแผ่นดิสก์บรรจุไฟล์ผลงาน 1 แผ่น พร้อมระบุชื่อ นามสกุล สถานที่ทำงานหรือสถานศึกษา ที่อยู่/เบอร์โทรศัพท์/E-mail ที่สามารถติดต่อได้สะดวก และสำเนาบัตรประจำตัวประชาชน (เพื่อเป็นหลักฐานในการชำระค่าตอบแทน)
2. ผู้สนใจสามารถส่งผลงานได้ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้
 - ด้วยตนเองที่โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น
 - ทางไปรษณีย์ โดยระบุที่มุมซองว่า “เสนอบทความจดหมายข่าว”
 - ทางโทรสาร โดยระบุที่หัวกระดาษว่า “เสนอบทความจดหมายข่าว”
 - ทาง E-mail โดยระบุหัวเรื่องว่า “เสนอบทความจดหมายข่าว”

(ดูรายละเอียดสถานที่ติดต่อได้ที่ปกหลัง)

The Other sides of the Sun.....

- เจ้าของ :** โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น (สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย)
- วัตถุประสงค์ :** เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ผลงานวิจัย บทความและสาระความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับญี่ปุ่น แก่ผู้กำหนดนโยบาย ข้าราชการและผู้สนใจทั่วไป
- บรรณาธิการ :** นายสุรเดช คล่องมงคล
- ที่ปรึกษาของบรรณาธิการ :** ผศ.ดร.ศิริพร วัชชวัลคุ
- กองบรรณาธิการ :** นายเอกสิทธิ์ หนูนุกัถิ, นางสาวมณีนุช สัมมาชีวกิจ
- สถานที่ติดต่อ :** ชุดโครงการ “สันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น” ห้อง 337 ชั้น 3 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 โทรศัพท์ : 0-2613-2315 โทรสาร : 0-2221-2422 E-mail address : japanwatch_2006@yahoo.com
- พิมพ์ที่ :** บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด 70 ถนนราชบพิธ เขตพระนคร กรุงเทพฯ Thailand 10200 โทร : 0-2221-9781, 0-2222-5555, Email address : borpitt@asianet.co.th